

ФРИДРИХ ШИЛЛЕР
МАКР ВА МУҲАББАТ

драма

Комил Яшин ва Маъруф Ҳаким таржимаси

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Фон Ваайтер — Мулждор, герман князининг президенти.

Фердинанд — унинг ўғли. Майор.

Фон Калб — Гофмаршал.

Леди Мильфорд — Герцог маъшуқаси.

Вурм — Президентнинг хусусий секретари.

Миллер — музикант.

Миллернинг хотини.

Луиза — Миллернинг қизи.

Софи — Ледининг оқсочи.

Герцог хизматкорлари. Иккинчи даражадаги
кишилар.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Музикачи Миллернинг уйи.

Миллер студдан туриб, виолончелни бир четга суриб қўяди. Миллернинг хотини тунги кийимида наҳорлик кофе ичиб ўлтиради.

Миллер (*уйнинг у бошидан бу бошига юриб*). Бу гап ҳазил эмас. Иш хунуклашиб кетяпти. Барон билан гап-сўз бўлиб қизим бадном бўлади... Бу гап хонадонимизга уят! Президент пайқаб қолса... Ана унда кўрасан... Гапнинг пўсткалласи, баронни бу даргоҳдан нари қиламан!

Хотини. Ахир сен уни, ўз уйингга алдаб-сулдаб олиб келганинг йўқ. Унга «қизимни ол» деб зўрлаётганинг йўқ.

Миллер. Ўз уйингга алдаб олиб келганинг йўқ. Унга қизимни ол деб зўрлаётганинг йўқ, дейди-я... Одамлар бу гапни суриштириб ўлтиради дейсанми?.. Бу уйнинг хўжаси мен бўламан. Мендан лозими, қизни тийиб олиш эди. Майор билан орани узил-кесил ажрим қилмоқ ёки ўша замон бор гапни ота бўлмиш жаноб олийларига билдирмоқ ҳам менинг ишим эди. Бу ёш бароннинг сувдан қуруқ чиқиши турган гап. Аммо бутун бало скрипкачининг бошига ёғилади...

Хотини (*пиёладагини тагизгача ичиб*). Беҳуда! Тутуруқсиз гап! Сенга нима бўларди? Итингни авахта, мушугингни турма қилармиди? Ўз касбинг билан бандсан. Қаердан бўлса ҳам ўзингга шогирдлар қидирасан.

Миллер. Қани менга айт-чи, бу гапларнинг пироварди нима бўлади? Сен у йигитни қизингга уйланади дейсанми? Бу тўғрида гап бўлиши ҳам мумкин эмас. Қизингни ўзига ўйнаш қилиб олса оладики... Эй худойимей, ўзингга тавба! Бўлмасам-чи! Бу аниқ! Бу оқсуяк афандиларнинг кирмаган бузуқ кўчаси, қилмаган ҳийланайранглари борми? Қизингни асра! Эҳтиёт қил! Ҳар бир тешиқдан кўзингни катта очиб мўрала. Барибир сени бақрайтириб туриб, қизингнинг бошини айлантиради,

нафси қонгандан кейин қизингга қайрилиб ҳам қарамай, этагини силкиб кета беради. Қиз бўлса умри бўйи шарманда... Эрга тегмай умри ўтиб кетади. Борди-ю, кўрпатўшак касби дидига тўғри келиб қолса, яна давом эттираверади. *(Пешонасига уриб.)* Эй одил эгам!

Хотини. Худо сақласин!

Миллер. Бунда биз ўзимиз кўз-қулоқ бўлайлик. Бундай елқувар одамдан нима ҳам кутар эдинг. Қизинг чиройлик, бежирим, қадди-қомати келишган. Ақли борми, йўқми, уни билган киши йўқ. Сиз хотинларга келганда иш жўн. Ишқилиб худо танаворини бабта қилган бўлса бас. Гунажин кўзини сузгандан кейин иш тамом, буқа ҳам қараб турмайди. Бизнинг Родней* французнинг ҳидини қандай сезса, сиз хотинлар ҳам эрларнинг ҳидини шунча тез сезасизлар. Мен уни айбламайман. Ахир у ҳам одам... Бундан кўз юмиб бўладими?

Хотини. Сен ўқиб кўрсанг эди, барон қизингга қандай мулоим, ширин хатлар ёзади. Эй худо-ей бароннинг қизимизга қанчалик кўнгил қўйганини шу хатларнинг ўзиёқ очиқ кўрсатади-ку! ✓

Миллер. Қизим сенга айтаман, келиним сен эшит деганлар... Кимки танга маҳрам бўлишни истаган экан, юрагини ўртага қўйсин. Мен ўзим сенга қандай ҳаракат қилган эдим. Кўнгил кўнгилга тўғри келса бас, у ёғи жўн. Ундан кейин икки кўнгилдан ўрناق олиб, танлар ҳам қўшилади. Бир вақт кўрасанки кумушдай ой ҳам қўшмачилик қилаверади.

Хотини. Кўрсанг эди, барон афанди қизингга қандай яхши китобларни келтириб беради. Луиза шу китобларга қараб ибодат қилади.

Миллер *(сизғириб)*. Ибодат қилади! Ана холос, иштаҳангни карнай қил. Табиатнинг тоза, кучли шарбатлари у жанобнинг нозик меъдаларига оғирлик қилади. Шунинг учун уларга аввал бундай заҳарли китоблар билан қизинг қулогини пишитмоқ керак бўлади. Бу китобларни ёқиш керак! Қиз бу китоблардан турли-туман ярамас хаёлларни бошига тўплаб олади. У хаёллар қиз қонини қизитиб қитиғига тегади. Ана унда, у, отаси томонидан зўрға-зўрға сақланиб келаётган зиғирдай имонидан ҳам айрилиб қолади. Бу китобларни ёқ дейман! Қиз миясини хом хаёллар билан айнитиб, эрам боғларида сайр этиб бора-бора ўз уйига ҳам йўл тополмай қолади. Отасининг скрипкаси бўлганлигидан уялиб уни унутади... Пировардида мен ўзимга ёрдамчи бўладиган ҳалол куёвдан қуруқ қолган бўламан. Йўқ бўлмайди! *(Ҳаяжон*

билан юради.) Ҳозирнинг ўзидаёқ ишга кяришиш керак. Майорга ҳам... Ҳа-ҳа, мен унга юрадиган йўлни кўрса-тиб қўяман... (чиқмоқчи бўлади.)

Хотини. Ақлингни бошингга йиғ, Миллер! Бир ҳадянинг ўзидан биз қанча оламиз ахир?

Миллер (қайтади, унга яқин келиб). Ўз қизингни қони бараварига оласанми? Йўқол кўзимдан, разил қўш-мачи! Мен бундан кўра, бир бурда нонни эшикма-эшик скрипка чалиб, тиланиб ейман. Ё бўлмаса мана бу виолончелни синдираману ана ундан кейин гўнг ташиш билан кун кечираман, аммо ёлғиз қизимнинг жонини ва саодатини сотиб олиш учун берилган пулу ҳадяларга асти қўл тегизмасман! Лаънати, кофе ичишингни бас қил, тамаки ўлгурингни ҳам ташла! Ана унда сенга қизингнинг танини бозорга чиқариш ҳам керак бўлмай қолади! Бу барон уйимга ўралашмасдан бурун ҳам қорним тўқ, устим бутун эди!

Хотини. Кўп акиллайверма! Ана буткул ўтлиқиб кетдинг! Сенга шуни айтиб қўйяки, Майор афандининг хоҳишини рад қилиб бўлмайди, нима дейсан, у, ахир президентнинг ўғли.

Миллер. Ҳа, гап бу ерда экан. Мана шунинг учун ҳам бу ишга шу куннинг ўзидаёқ чек қўйиш керак. Агар президент инсофли-ота бўлса, менга раҳмат айтади. Қани қизил чопонимни тозалаб бер! Ҳозир бориб, тўппа-тўғри айтаман: «Сиз жаноб олийларининг ўғилларига менинг қизим ёқиб қолипти. Қизим, сиз жаноб олийларининг ўғилларига хотинликка лойиқ эмас. Аммо ўйнаш қилиб олиш қимматга тушади» дейман. Майли музикачи Миллерни ҳам билиб қўйсинлар.

ИККИНЧИ САҲНА

Аввалгилар, секретарь Вурм киради.

Хотини. Хуш келибсиз, секлетарь афанди. Ниҳоят пойқадамингиз билан тагин бизни мамнун қилдингиз...

Вурм. Ҳай-ҳай. Уйингизни аслзода баронлар обод қилиб турганда... Сизни мамнун қилмоқ бизга йўл бўлсин...

Хотини. Хўп гапларни гапирасиз-да, секлетарь афанди. Тўғри, Майор фон Вальтер афанди ўз олий марҳаматлари билан ора-сора бизни қувонтириб туради-

лар. Аммо биз, бу нарсаларга талтайиб кетиб ҳеч кимни ўзимиздан даст тутмаймиз.

Миллер (*чидамсизлик билан*). Стул бер хотин! Қани шляпангани қўйинг, Вурм афанди!

Вурм (*қалпоқ ва ҳассасини қўйиб ўлтиради*). Хўш, менинг бўлмиш ёки бўлажак қаллиғимнинг қимматли соғлиғи нечук? Мамзеля Луизани кўроламан деган умидим бор.

Хотини. Эътиборингиз учун қуллуқ, секлетарь афанди. Қизим асти кеккайган қизлардан эмас.

Миллер (*жаҳл билан туртиб*). Хотин!

Хотини. Эсизким, шу тобда у, секлетарь афанди, кўрмак шарафига муяссар бўлолмайди. Негаким, ҳозир у ибодатхонада.

Вурм. Ҳей, ҳей, ҳей қандай улуғ гап! Демак, хотиним художўй, диндор хотин бўлар экан!

Хотини (*аҳмоқона такаббурлик ва истеҳзо билан*). Шундай... Лекин секлетарь афанди...

Миллер (*қизариб-бўзариб хотинини қулоғидан бурар*). Хотин!

Хотини. Агар биз, бирон бошқа нарса билан сизни хурсанд қилолсак, жон деб хизмат этардик, секлетарь афанди!

Вурм (*очиқ чеҳра билан*). Қандай бўлак нарса билан? Раҳмат! Бошим кўкка етди! Раҳмат! Ҳимм... ҳиммм...

Хотини. Турган гап, ўзингиз ҳам ўйлаб кўринг, секлетарь афанди.

Миллер (*қаҳр-ғазаб билан хотинини туртиб*). Хотин!!!

Хотини. Балиқ чуқур жойни, одам мойли жойни излайди. Биттаю битта фарзандимизни шўр пешона қилиб қўёлмаймиз... (*Гердайиб*.) Гапимнинг маъзини тушунган бўлсангиз керак дейман, Вурм афанди!

Вурм (*безовталаниб қимирлайди, бошини қашийди ва ёқасини тузатиб*). Тушунгандирсиз дейсизми? Яъни... А тузук. Бу билан нима демоқчи бўласиз?..

Хотини. Мен... Мен ёлғиз... Шуни демоқчи эдим... (*ўйталиб*) хуллас гап, худо буюрса, қизим шухратли бой хотин бўлади...

Вурм (*ўрнидан ирғиб туриб*). Нима дедингиз? Нима?

Миллер. Ўлтуринг, тинчланинг. Вурм афанди. Бу эси даст хотиннинг сўзларига қулоқ солманг. Қаранг-а, бой хотин эмиш! Бу эшак ҳанграгандай бир гап.

Хотини. Майли сўкавер, сўкиб-сўкиб ол. Аммо бу тўғрида менинг билганим-билган... Майор афандининг ҳам дегани-деган.

Миллер (*газаб билан виолончелга ёпишади*). Тилингни тиясанми ёки скрипка билан бошингни уриб ёрайми? Сен нимани биласан? У, сенга нима депти? Қулоқ солманг бу тентакнинг сўзига, Вурм афанди! Чиқ ошхонангга! Вурм афанди, мен худой таолонинг яратганича қолган бир лақма бандаси эмасманки, қизим учун шунчалик баланд дорларга осилсам... Бу одамда шундай ният ҳам бордир, деб ўйламанг.

Вурм. Тузук, мен ҳам боягидай гапларга муносиб эмасман, музикант афанди. Сиз биласизки, мен бир сўзли одамман, сизнинг қизингизга ўз қўлимни туттишим, муҳрланган восиқадай гап! Менинг мансабим билан яхши ичиш мумкин. Президент мени яхши кўради, ҳатто бундан ҳам юқори мансабга кўтарилишимни хоҳласам, шубҳасиз, қўлим етади. Кўрасизки, мамзел Луиза тўғрисида ниятларим жуда зўр. Наҳотки шундай бўла туриб, аллақандай мўлтони елқувар бир дворян қўйнигизни пуч ёнроққа тўлғазиб қўйган бўлса...

Хотини. Секретарь, Вурм афанди! Бир оз ҳурмат билан гапирсангиз бўлмасмикан...

Миллер. Тилингни тий дейман! Парво қилманг унинг сўзига, Вурм афанди. Ҳамма нарса ўз ўрнида қолаверади. Бултур кузақда сизга қандай жавоб берган бўлсам, ҳозир ҳам шу жавобни бераман. Мен қизимни қийин-қистовга олмайман. Агар сиз унинг кўнглиги ёқсангиз жуда соз. Сизга тегсин, бахти очилсин... Борди-ю, кўнглига ёқмасангиз-чи — яна яхши... Яъни ўзи билади демоқчиман... Сиз билан умр қиладиган у, мен эмас. Ужарлик қилиб қизимни, мен ўзи ёқтирмаган эрга берайми? Кексайиб бир оёғимни гўр тортган чоғимда имонимдан ажралайми? Бир стакан винони, бир қошиқ шўрвани «Сен золим ўз болангни ҳалок қилдинг-а!» деган хаёл билан қақшамасдан ичолмайми?..

Хотини. Гапнинг қисқаси шу: сира розилик берамайман. Сизга тушиб қолган қизим йўқ, у тузукроқ одамларга лойиқ... Агар чолим миясини еб, унаб қўйса, судга арз қиламан.

Миллер. Жодугар кампир. Қўл-оёғингни уриб синдирайми?

Вурм (*Миллерга*). Отанинг қизга насиҳатида гап кўп. Мени бўлса яхши билсангиз керак, Миллер афанди?

Миллер. О, ёрилиб ўлгур-ей... Сизни қизнинг ўзи

билсин дейман, бармоқларингизга қараб туриб сиз музика чалишга ярайсизми, йўқми, айта оламан. Аммо хотин кишининг кўнгли эса, ҳатто музика устозлари учун ҳам ҳаддан ортиқ нозиклик қилади. Очиқ айтганда, Вурм афанди,— мен соддадил одамман — берган маслаҳатларим учун, балки унча миннатдорлик ҳам билдирмасиз. Мен қизимга бировга тег, ё тегма деб маслаҳат бермайман. Аммо сизга тегини маслаҳат кўрмайман, бу турган гап, Вурм афанди! Шошманг, сўзимни тугатай, агар севган киши қизнинг отасини ёрдамга чақирса, ундай одамга сариқ чақани ҳам ишониб топшириб бўлмайди. Агар у бемаъни ва беқадр одам бўлмаса, бу хилда эски чириган йўл-йўриқлар билан севгилисига ўзини иссиқ кўрсатишдаи номус қилади. Борди-ю, унда, қизнинг ўзига айтмоққа дадиллик бўлмаса — демак у қуёндай қўрқоқ... Луизалар эса шундай қўрқоқлар учун яратилган эмаслар. Йигит қизни шундай илинтирсинки, қиз ҳар қандай ота-онанинг баҳридан кечиб шу севганини дейдирган бўлсин. Ёки қиз ота-онасининг оёғига йиқилиб, ёлвориб худо-пайғамбарни ўртага солиб — ўзига ўлим, ё севганини талаб қиладиган бўлсин! Менимча мана бу тангилик! Мана бу ҳақиқий севги бўлади. Лекин кимки қизни мана шу хилда «гаҳ» деб қўлга қўндирилмас экан, туёғини шиқиллатгани яхшироқ!..

Вурм (*қалпоқ, ҳассасини олиб шошилиб кета бошлар*). Қуллуқ, раҳмат сизга, Миллер афанди!

Миллер (*орқасидан аста-секин юриб*). Нима учун, йўғ-ей, сизни бирон нарса билан меҳмон ҳам қилолмадик, секретарь афанди! (*Қайта туриб*.) Қулоқ солмасдан қочди. Бу қора юракнинг афти башарасига қарасам, кўнглим озади. Вой муттаҳам, вой ғаламис!.. Ўзи ҳам бу дунёга яширинча йўл билан келиб қолган кўринади. Укки кўз, қизил соч... Ияги чиққан... Табиат ҳам адашиб, шундай хунук бир махлуқни яратганига жаҳли чиқиб, жағидан тутиб, тўғри келган бир бурчакка иргитиб ташлагап бўлса керак! Йўқ! Қизимнинг шундай ўлимтик худо беҳабарга текканидан кўра,— майли у... астаффурулло, тавба!

Хотини (*жаҳл билан тупуриб*). Вой қирчанғи ит-ей!.. Қизимнинг тирноғини раво кўрмасмиз сенга!

Миллер. Сен ҳам ўша лаънати баронинг билан тинкамни қуридинг! Сен ақлли, доно хотин бўлишинг керак бўлган бир жойда, аҳмоқликни роса пул қиласан. Қизинг ва унинг бой хотин бўлишлиги тўғрисида валақлаб ўтириш нимага керак! Вурм-ку,отнинг қашқасидай маълум

киши... У ёлронни ялмамай ютадиган эски ифвогар, бу-
гун бирор нарсани пайқадингми, эртасига юртга карнай
солади. Мана шундай одамларнинг қилмиши ҳар бир
хонадонга тумшурини суқиб кириб фиқу фасод кавлаш-
дан иборат. Бордию оғзингдан бирорта ноҷуя гап чиқиб
кетдими? Худо урди сени! Бу гап хаш-паш дегунча Гер-
цогга ҳам, унинг ўйнашларига ҳам, президентга ҳам бо-
риб етади. Улгунингча бошинг тухматдан чиқмайди.

УЧИНЧИ САҲНА

Бурунчилар, Луиза қўлида китоб билан киради.

Луиза (*китобини қўйиб Миллерга яқин келади ва унинг қўлини сиқиб кўришади*). Салом, отажон!

Миллер (*эркамагиб*). Балли, ақлли қизим, худони сидқидил билан ёдингда сақлашингдан мен шодман. Ҳа-миша шундай бўлсанг, худо сени ўз паноҳида асрайди.

Луиза. Оҳ, отажон! Мен жуда катта гуноҳкорман! (*Онасига.*) Онажон, у келдими?

Хотини. Қимни айтасан, қизим?

Луиза. Оҳ!.. Дунёда ўшандан бошқа ҳам инсон бор эканлигини унутганман. Хаёлим шу қадар парижон-ки... У келмадими? Вальтер-а?

Миллер (*қайғули ва жиддий*). Менинг Луизам лоақал бу исмни ибодатхонада унутган бўлса керак, деб ўйлаган эдим.

Луиза (*бир қанча вақт отасига тикилиб*). Мен сизни англайман, отажон! Сиз виждонимга ништар ураётирсиз, буни сезиб турибман. Лекин кечикдингиз... Менда бурунгидек тақводорлик қолмаган, отажон! Қийналган жонимни яраган эгам билан Фердинанд, ўзаро таллашиб-тортишадилар. Мен кўрқаман... Кўрқаман... (*бир оз жим қолади.*) Йўқ, отажоним! Ясаган суратини томоша қилганда ҳайратда қолиб, рассомнинг ўзини унутган бўлсак, бу унутиш унинг учун энг катта шарафдир... Худо яратган бебаҳо санъатни кўрганда, шодлигимдан худонинг ўзи ёдимдан кўтарилган экан, наҳотки бу нарса, худонинг ўзига хуш келмаса, отажон!

Миллер (*хавфланиб курсига ўлтиради*). Ана хос! Ана даҳрий китоблардан чиққан гап!

Луиза (*ўйчан деразага яқинлашади*). Ҳозир у қайда экан?.. Бой қизлари у билан кўришадилар, гаплашадилар... Мен-чи?.. Мен кўнгли ярим, ғариб бир қиз... (*Ўз сўзидан кўрқиб, отасига ўзини ташлар*). Йўқ, йўқ! Мени

кечиринг, мен ўз тақдиримга йиғламайман, Мен фақат унинг ҳақида бир оз ўйласам дейман... Ахир, бу қийин эмас-ку! Оҳ! Агар шу қалта умримни унинг гул юзларига тегиб ўтган тоза, майин шамол билан нафас олиб адо қилсам эди... Оҳ, агар бу ёшлик чечаги гунафша бўлса-ю, унинг оёқлари остида топталса, жимгина сўлса... Бу мен учун қандай бахт эди, отажон! Наҳотки, қуёш, шу мағрур, азамат қуёш нурларида исингани учун бечора бир пашпани жазоласа.

Миллер (*қаттиқ таъсирланиб, бошини қуйи солади, юзини қўллари билан тўсади*). Қулоқ сол, Луиза, агар сен шу майор билан сира юз кўришмас бўлсанг эди, мен қолган озгина умримни сен учун бағишлар эдим.

Луиза (*қўрқув билан*). Нима? Нима дейсиз? Йўқ, сиз бундай демоқчи эмас эдингиз, меҳрибоним ота! Сиз билмайсиз шекилли, Фердинанд — меники. Худо уни менинг бахтим учун яратган. (*Хаёл суриб туриб*). Мен уни биринчи мартаба кўрган чоғимда (*жуда тез*) юзимга қон югурди, юрагим севинчдан ўйнади. Ҳар юрак тепиши; ҳар бир олган нафасим, менга: «бу, ўшанинг ўзи» деб овоз берарди. Бунга юрагим ҳам сизди ва тасдиқладики: «У ўшанинг ўзи». Ана ўшанда мен билан тенг қувонган дунё ҳам шу сўзлар билан жаранглаб кетди. Шунда менинг кўнглимда биринчи мартаба тонг ёришди... Баҳор келганда ерлардан бодраб чиқатурган майсалардай минг-минг севги гуллари кўнглимда очилиб кетди. Дунё кўзимга кўринмади, аммо, менимча у ҳеч қачон бу қадар чиройлик кўринмаган эди. Мен худони ҳам ўйлашни унутдим. Лекин уни, бунчалик эзилиб севмаган эдим.

Миллер (*тезгина унинг ёнига келиб кўкрагига болади*) Луиза! Оппоғим! Болагинам! Шу кекса ҳаётимни ол! Ҳамма нарсани ол! Худо ҳозир, лекин майорни, ҳеч вақт сенга беролмайман... (*Чиқиб кетади.*)

Луиза. Отажоним! Менга энди у керак ҳам эмас. Бу шунчаки бир лаззатли хаёл. Бу дунёда мен унинг баҳридан кечаман. Қачонки инсонлар ўртасидаги тафовутлар емирилади, қачонки устимиздан хўжа, қуллик деган нарсанинг жирканч пўстлоғлари арчилиб тушади, қачонки одамлар чинакам одам бўладилар, ана шунда мен, фақат ифғат билан келаман, онажоним! Отам ҳаммаша айтардики: «худо яқин келган сари ҳашаматли мансабларнинг, хазина — зеб-зийнатларнинг қадр-қиммати кетади, соф юракларнинг баҳоси ортади» деб, ана шунда мен бой бўламан. У ерда кўз ёшлари шуҳрат топади, соғлом фикрлар гавҳар ҳисобланади. Шунда донғим чи-

қади, онажон. Ұша вақтда унинг жоннасидан ортиқ яна қандай бойлиги бўлсин...

Хотини (*ирғиб туриб*). Луиза... Майор! У девордан ошиб ўтди. Мен қаерга бекиндим?

Луиза (*титраб*). Шу ерда ўтиринг, ойижон!

Хотини. Вой худо! Менга уят. Шу кепата билан баронга қандай кўринаман! (*Чиқиб кетар.*).

ТҲРТИНЧИ САҲНА

Фердинанд фон-Вальтер, Луиза. Фердинанд Луизага томон яқинлашади. Луиза ранги ўчган ҳолда стулга ўлтиради. Бир зум бир-бирларита қараб жим қоладилар. Пауза.

Фердинанд. Рангинг ўчган, Луиза?

Луиза (*ўрнидан туриб Фердинанднинг бағрига ўзини ташлайди*). Йўқ, ҳеч! Ҳеч гап эмас! Сен ёнимдасан ку?.. Ҳозир тузукман!

Фердинанд (*унинг қўлларини тугиб лабларига олиб боради*). Луизам мени қадимгидай севадими? Менинг кўнглим, кеча қандай бўлса — бугун ҳам шу! Сеники-чи? Хурсандмикансан деб кўргали ва бу билан ўзимни ҳам хурсанд қилгани келган эдим. Лекин сен хафа экансан!

Луиза. Хурсандман, хурсандман, жонгинам!

Фердинанд. Менга тўғриси яит! Сен хафасан! Сенинг кўнглинг мен учун мана бу бриллиант сувдай тиниқ-мусаффо (*узугини кўрсатади*), бу жойга заррача губор қўнса мен уни пайқайман. Бу чехрада пайдо бўлган ҳар маънони уқолмаслигим мумкин эмас. Нима бўлди, сенга. Тезроқ айт! Фақат кўнгил ойнасининг хира эмаслигини била олсам бас. Ана унда мен учун ер юзида ҳеч қандай қоронғилик бўлмайди... Нима сени қайғуга солди?

Луиза (*бир оз жим қолиб, унга маъноли боқар, мунг-қайғули оҳангда*). Фердинанд, Фердинанд, билсанг эди, бу сўзларинг мендай фақир бир қизга қанчалик қувонч беради.

Фердинанд. Нима? (*Таажжуб билан.*) Эшит, Луиза! Бу фикрлар сенга қаердан келди? Сен меники-ку. Сени ўзга бир кимсага бўлсин деб ким айтди? Менга қандай совуқ қарайсан? Агар сен мени севсанг эди, бу хилда ярамас ўйлар ўйлашга вақтинг бўлармиди? Мен ёнингда бўлсам бутун эс-ҳушимни кўз қарашларинг ола-

ди. Якка қолсам, хаёлинг билан яшайман... Сен бўлсанг бу вақтда бўлмагур ўйларга борасан... Уялсанг-чи, Луиза!

Луиза (*қўлидан тугиб, бошини чайқаб*). Сен мени аллаламоқчи бўласан, Фердинанд... Мени ҳалок қиладиган чуқур жардан кўзимни бошқа ёққа бурмоқчи бўласан. Мен келажакка шундай бир кўз ташлайман. Ундан ниятларинг, шухратинг, сенинг отанг, ҳам ўзимнинг ғариблигим кўринади. (*Қўрқиб қўлларини қўйиб юборади.*) Фердинанд! Иккимизнинг бошимизда қилмч яланғочланган. Бизни бир-биримиздан жудо қилмоқчилар!

Фердинанд. Жудо қилмоқчилар? (*Ўрнидан турди.*) Луиза, сенда бундай сезгилар қайдан пайдо бўлди? Ким икки севишган юракни бир-биридан жудо қила олади? Бир пардадан кўтарилган оҳангни ким узаолади? Мен дворянман, аммо, қани айт-чи? Менинг дворянлик васиқам тақдири азалдан кўра кексароқ деб ким исбот қила олади? Қани айт-чи, менинг асл насабим Луизамнинг кўзларига худонинг иродаси билан бу қиз шу эркак учунгина яратилган деб ёзилган сўзлардан кўра ортиқроқми?.. Мен, президент ўғлиман, шунинг учун ҳам отам хонавайрон қилган халқ томонидан бошимга ёғилаётган лаънатларни ёлғиз сенинг ишқингга юриб унута оламан.

Луиза. Отангдан қандай қўрққанимни билсанг эди...

Фердинанд. Энди мени севмай қолишинг хавфидан бўлак мен ҳеч нарсадан қўрқмайман!.. Майли орамизда тоғлардай тўсиқлар бўлсин... Улар менга фақат зинапоялик вазифасини ўтайди. Мен бу зинапоялардан Луизамнинг қучоғига тез-тез кўтарилиб чиқаман! Қара, тақдирнинг чақмоқлари туйғуларимга зўрроқ алангалар беради. Аммо бу хавф-хатар Луизамнинг бир ҳуснига ўн ҳусн қўшади... Қўрқаман дема, жоним!.. Мен ўзим, сени заррин тилсимни қўриқлаган сеҳрли аждарҳо каби қўриқлайман! Менга ишон, сени сақлаш учун менга ҳеч қандай фаришта керак эмас! Мен тақдир билан сенинг ўртангга ўзимни ташлайман, сен учун ҳар қандай оғир кулфатга розиман, ҳар шодлик томчиларини тўшлаб, уни ишқ косасида сенга сузаман. Менинг Луизам бу қучоқда умрини ҳаловат билан ўтказади. (*Уни назокат билан қучоқлар.*)

Луиза (*қўрқув ичида қучоғидан чиқар*). Бас! Сендан сўрайман, жим! Оҳ, сен билсанг эди... Қўй мени...

Сен билмайсанки, бу сўзларинг юрак-бағримни эзиб ташлади (*жетмоқчи бўлар*).

Фердинанд (*ушлаб*). Луиза! Нима дединг? Сенга нима бўлди?

Луиза. Фердинанд! Мен бу хаёлни бошимдан чиқарган ва ўзимни бахтиёр ҳис этган эдим. Энди-чи, энди! Шу кундан бошлаб умримда ҳаловат бўлмас! Кўксимда орзулар қайнар... Кет! Худо сени ўз паноҳида асрасин. Еш, гуноҳсиз юрагимга ўт ёқдинг! Энди бу ўт ҳеч қачон, ҳеч қачон ўчмас!.. (*Луиза уйдан тез чиқар*.)

Фердинанд жим ва ҳайрон унинг кетидан борар.

БЕШИНЧИ САҲНА

Президент зали. Унинг бўйнида орден, кўкрагида юлдуз, орқасидан секретарь Вурм киради.

Президент. Чинакам кўнгил қўйган! Менинг ўғлим! Йўқ — Вурм, мен бунга асти ишонмайман!

Вурм. Жаноб олий буюрсалар, мен ҳамма далил-исботларни кўрсатсам.

Президент. Айтайлик, ўғлим ўшандай фақир бир қизга, ана унга, ҳатто хушомадлар ҳам қилган бўлсин, менимча бунинг зарари йўқ, буни кечириб мумкин... Ҳа, бунинг устига уни музикантнинг қизи дедигиз шекиллик?

Вурм. Музыка муаллими Миллернинг қизи!

Президент. Созми ўзи-а? Буни сўрашнинг ҳам ҳожати йўқ.

Вурм (*ҳаракатга кириб*). Опоқ, момикдай, куйдирма жонларнинг энг ўткири?.. Ўрдадаги бориб турган танноз қизлардан сира қолишмайди десам муболаға бўлмайди.

Президент (*кулиб*). Шундай денг, Вурм, ўзингизга ёққанга ўхшайди. Биласизми, азизим Вурм, агар ўғлим бу қизга кўнгил қўйган бўлса, бу ҳолда, демак, ўғлимни хотинлар севадилар ва унинг саройда ҳам мартабаси ошади, қизни соз дединг. Ўғлимни диди бор экан, бу гапдан хурсандман! Борди-ю, у эси паст қизни қалтисроқ ваъда билан алдаб юрса — яна яхши! Демак, ўғлимда мия бор, ёлғонни сувдай ичиб, тегирмондан бутун чиқаркан. Балки у, президент ҳам бўлиб кетар! Бу нарсаларнинг ҳаммасига эга бўлса — олам гулистон! Бу ҳангомалар бир набира билан тугаса яна соз! Унда мен

уруғимнинг гуллаши учун, одатдагидан ташқари, бир шиша шароб ичиб юбораман ҳам, бу қизни булгаб қўйгани учун полицияга бир оз штраф тўларман — шу!

В у р м. Ҳаммадан мен шуни истар эдим-ки, жаноб олийларига бу бир шиша шаробни кулфатдан қутулмоқ учун ичмак тўғри келиб қолмасай-ди.

Президент (*жиддий*). Вурм, шуни эсда тутингки, агар мен бир нарсага ишонсам бутунлай ишониб кетаман! Борди-ю, жаҳлим чиқса, бир йўла қутураман. Ғазабимни жунбушга келтириш ниятида айтган гапларингизни ҳазилга оламан. Мен астойдил ишонаманки, сиз рақибингизни енголсангиз жон-жон дер эдингиз. Лекин бу қизни менинг ўғлимдан тортиб олмоқ, сиз учун мушкул. Шунинг учун сонни ўзидан чиқаришни мўлжаллаб, мени ишга солмоқчисиз. Бу менга равшан, мен сизнинг бунчалик ҳийлакор одам бўлганингизга хурсандман, фақат, азизим, менинг бошимни айлантирманг. Ёлғиз шуни билингки, ҳийлани эвида қилинг! Аммо менинг йўлимга дахл қила кўрманг.

В у р м. Жаноб олийлари кечирсинлар! Борди-ю, чиндан ҳам сиз, гумон қилгандай — бу масалага рашк қотишганда эди, сиз буни сўзимдан эмас, кўзимдан пайқанган бўлар эдингиз.

Президент. Менимча рашкнинг сира даркори йўқ. Тенгасиз, олтинни тўппа-тўғри хазинадан олмоқ нимаю, банкирдан олмоқ нима? Барибир эмасми? Сиз бу ердаги дворянлардан ўрнак олсангиз бўлади. Улар билиб қиладиларми, билмай қиладиларми, аммо бизда беш-олтита меҳмон билан никоҳ қилишлар жуда кам бўлади. Келиннинг ҳавзи кавсарини чуқур саёзлигини ким ўлчапти дейсиз.

В у р м (*бошими тубан солиб*). Ундай бўлса оддий бир фуқаро бўлиб қолганим яхшироқ эди, ҳазратим.

Президент. Ҳа, бундан ташқари тез кунда рақибингиздан бошлаб қасос олиб димоғингиз чоғ бўлади! Менинг кабинетимда бир буйруқ ётибди... Бу буйруққа кўра герцогнинг ўйнаши Леди Мильфорд, янги герцог хоним келиб қолгани сабабли хўжакўрсинга ўрнидан бекор бўлиши керак... Ҳамда алдовни жойига қўйиши учун тезликда эрга тегиши лозим. Вурм, сиз биласизки, мен бундай баланд мансабга фақат Мильфорд хоним орқасида эга бўлдим. Мен тутган энг ўткир сиёсат ва йўл-йўриқлар герцогнинг айш-ишратига — ҳирсига таянган, герцог Мильфордга куёв изламоқда... Эҳтимол бир бегона киши топилар-да, Мильфордга уйланар ва ўйнаши

билан бирга герцогни ўз қўлига олар, ишончини қозонар. Герцог менинг оиламда, менинг ихтиёримда қолиши керак. Бунинг учун ўғлим Фердинанднинг Мильфорд хонимга уйланиши лозим. Масала равшандир сизга Вурм!

Вурм. Шундай равшанки, кўзларим қамашиб кетди. Президент бўла туриб тўғри фикр қиласиз! Аммо, ота бўла туриб бир оз хато қилмадингизмикан деб қўрқаман. Майор, унга сиз меҳрибон ота бўлганингиздай, у ҳам сизга қобил бир фарзанд бўлса бояги талабингизга қаттиқ норозилик билдирса керак!

Президент. Азизим Вурм, агар мен: «Шундай бўлсин» десам, шундай бўлади. Мен шу куннинг ўзидаёқ фотиҳа бўлишини ўғлимга билдираман. Бу хабарни эшитган чоғда унинг чеҳрасида пайдо бўлган ўзгаришлар ё сизнинг гумонингизни тасдиқлайди ё пучга чиқаради.

Вурм. Зоти олийлари мени кечиргайлар! Ўғлингизнинг чеҳрасида кўришингиз шубҳасиз — аниқ бўлган қайғули ўзгариш, балки сиз таклиф қилаётган келинга ҳам, сиз ундан жудо қилаётган қизга ҳам алоқали бўлур, рухсат этсангиз бўлак бир жиддийроқ синов йўлими таклиф этардим. Бутун мамлакатни қидириб унга онаси ўлмаган энг гўзал бир қизни топингиз. Агар ўғлингиз шунга «хўп» деса, майли секретарингиз Вурмни бадарга қилингиз!

Президент (*лабини тишлаб*). Ҳа, шундайми?

Вурм. Шундай! Қизнинг онаси — учига чиққан аҳмоқ хотин, лаққа тушиб менга ҳаммасини гапириб берди.

Президент (*уйнинг у бошидан бу бошига жаҳл билан юради*). Яхши! Шу бугун бир ёқлик қиламан!

Вурм. Ёлғиз шуни унутмасинларки, майор менинг ҳазратимнинг ўғиллари бўлади...

Президент. Хотиржам бўлинг, Вурм!

Вурм. Чунки, тилагим: сизни жинингиз севмаган келиндан қутқармоқдир.

Президент. Бу хизматингиз учун сизни ҳам уйланишингизга бош қўпсам арзийди... Хўп, Вурм!

Вурм (*қувонч билан таъзим қилиб*). Ўлгунимча зоти олийларининг содиқ қулиман. (*Кетмоқчи бўлар.*)

Президент. Вурм, кўп сирларни сизга ишонганимдан гапирдим... (*Дўғ билан.*) Агар бирор ерда оғзингиз бўшлик қилиб...

Вурм (*кулиб*). У ҳолда зоти олийлари менинг томонимдан қилинган қалбаки ҳужжатларни очиб ташларлар... (*Чиқади.*)

Президент. Менинг сендан кўнглим тўқ! Хийла-найранларингни биламан, шунинг учун мендан тилинг қисик!

Хизматчи (кирар). Гофмаршал фон — Кальб келди.

Президент. Худди ўз вақтида келди! Кирсин.

Хизматчи чиқади.

ОЛТИНЧИ САҲНА

Гофмаршал фон — Кальб ҳашаматли, лекин дидсиз тикилган камергеръ*, калити осилган ўрда кийимида, қилч ва яккита соат тақиб олган, қўлтиғида юмшоқ шляпаси, бутун уйга мускус ҳидини бурқуратиб, президентга қараб ҳаприқиб югуради.

Гофмаршал (Президентни қучоқлаб). Э, салом азизим, бугун қандай яхши туш кўрдилар, қандай фароғат қилдилар, жанобларини кўрмакка кечикканим учун кечиргайлар! Иш кўпайиб кетди. Таом танлаш, чақирув қоғозлари, букун чанада сайру томоша қилмоқ учун ул-фатларни сараламоқ, оҳ... нимасини айтасиз! Бунинг устига аъло ҳазратлари уйқудан туришлари биланоқ, унга букунги обу ҳаво тўғрисида маълумот бериш ҳам керак бўлиб қолади.

Президент. Тўғри маршал, бир минут ҳам бўш вақтингиз йўқ экан...

Гофмаршал. Бунинг устига муттаҳам машиначи ҳам узоқ кутдириб қўйди!

Президент. Шундай бўлса ҳам ҳаммасига улгуролдингизми?

Гофмаршал. Бу ҳали ҳаммаси эмас. Бугун бошимга кулфат устига кулфат тушди... Фақат пича қулоқ берингиз...

Президент (ечилиб). Қизиқ, нима гап экан?

Гофмаршал. Сиз фақат қулоқ солинг! Мен аравадан эндигина тушувдим ҳамки, отлар алланарсадан ҳуркди-ю, шатта отиб, ер депсиб кетдилар. Шундай, кечирасиз, балчиқ-гўнглар сачраб, бутун иштонларимни расвоси чиқди. Энди нима қилмоқ керак? Худо ҳаққи сиз ҳам ўзингизни шундай шарманда бўлишингизни ўйланг-а! Қаққайиб турибман. Вақт зиқ, кеч қоляпман, яна куппа-кундуз кун шу афт-башара билан аъло ҳазратлари олдига кириб бўлади дейсизми? Худога шукур! Шу пайтда миямга нима келиб қолди денг? Жўрт-

тага ҳушимдан кетдим. Мени қўлда қўтариб аравага солдилар. Йўл бўйи отга қамчи босиб уйга бордим, кийимларни алмаштирдим, яна ризиллаганча етиб келдим. Бу эгчилликка нима дейсиз? Шу ҳолда ҳам қабулхонага биринчи келган мен ўзим бўлибман. Бунисига нима дейсиз?

Президент. Бундай ишлар энг чаққон, энг зукко одамнинггина қўлидан келади. Келинг, бу гапни йириштирайлик, Кальб. Демак, сиз Герцог билан гаплашибсиз-да...

Гофмаршал (гердаийб). Йигирма ярим минут гаплашдим.

Президент. Мана бу ишга қойилман. Эҳтимол менга бирон янги хабар ҳам топиб келгандирсиз?

Гофмаршал (бир оз сукутдан кейин, жиддий). Албатта, аъло ҳазратлари бугун бузоқ теваги тусида нимча кийибдилар.

Президент. Қаранг-а! Қандай қизиқ! Йўқ, маршал, мен сизга бундан ҳам қизиқроқ янгилик топиб қўйдим. Леди Мильфорд хонимнинг ўғлим майор фон-Вальтерга эрга тегиши сизга янгилик бўлса керак, албатта.

Гофмаршал. Ростданми? Бу ҳал бўлганмиям?

Президент. Ҳал бўлган, имзо ҳам чекилган. Агар сиз тезликда Мильфорд хоним олдига бориб уни ўғлимни кутиб олмоққа тайёр қилсангиз ва пойтахтга ўғлим Фердинанднинг ниятларини эшиттирсангиз, мени кўп миннатдор қилган бўлардингиз, Маршал!

Гофмаршал (хурсанд). А! Бу хизматни ўйнаб-кулиб қиламан, азизим. Мен учун бундан ортиқ шарафли иш борми? Ҳозир учиб бораман. (Қучоқлаб.) Хайр дўстим! Соатига етмай бу хабар бутун шаҳарга дув тарқалади. (Чиқади.)

Президент (унинг орқасидан кулиб). Шундан кейин ҳам бу зотларни дунёда ҳеч нарсага ярамайди деб кўр-чи!.. Энди ўғлим Фердинанднинг рози бўлмоғи керак! Ахир бутун бошлиқ шаҳар ёлғон гапирмас-ку! (Қўнғироқ чалар, Вурм киради.) Ўғлимни чақиринг! (Вурм чиқади, Президент ўйлашиб у ёқдан бу ёққа юрар.)

ЕТТИНЧИ САҲНА

Фердинанд, Президент, Вурм пайдо бўлади ва у шу пайтнинг ўзидаёқ чиқиб кетади.

Фердинанд. Буюрган экансиз, ота...

Президент. Ўғлимдан хурсанд бўлишни истаган

чоғимда, бахтга қарши буйруқ бериб қўяман... Вурм, бизни ҳоли қўйинг! (*Вурм чиқиб кетади.*) Фердинанд кейинги пайтларда мен сенинг юриш-туришингга синчиклаб қарайман-у, аммо сендаги мени қувонтирган у — илгариги очиқ чехрали йигитликни, шўхликни кўрмайман... Юзингдан аллақандай қайғу-ҳасрат излари ҳеч аримайди... Мендан, ўз ёру дўстларингдан қочасан... Сени ёшингда қилган ўнлаб ҳаралла-таралла айш-ишратлар, зигирдай қайғунга тенг турмайди. У ғам-қайғуни менга бағишла, жон ўғлим! Бахт-саодатинг тўғрисида ўйлашга менга рухсат бер ва мен чицган чизикдан чиқмасликка ҳаракат қил! Бери кел, қучоқла мени, Фердинанд!

Фердинанд. Бугун жуда раҳмдилсиз, отажоним!

Президент. Ҳа, муғомбир, бугун табиатинг анча тирриқ! (*Жиддий.*) Фердинанд, мен ким учун Герцогнинг юрагига хавфли йўл солиб бордим? Ўз виждоним билан худо ўртасидаги бирликни кимни деб тамомила хароб қилдим? Эшит, Фердинанд! Мен ўғлим билан сўзлашаман. Ўзимдан олдинги президентни йўқ қилиб бу мансабни ким учун тайёрлаб қўйдим?.. У, қонли ханжаримни бу инсонлардан қанча маҳкам яширай деб уринсам-да, бу воқеа, менинг қалбимни баттарроқ ғамга булайди... Тингла, қани менга айт! Мен буларнинг ҳаммасини ким учун қилдим?

Фердинанд (*даҳшат билан чекиниб*). Аммо мен учун эмас-ку, ота? Ахир бу жиноятларнинг қонли шарпалари нечун менинг устимга тушаркан? Парвардигор ҳурматига қасамёд қилиб айтаманки; сизга бу қонли жиноятлардан оқланмоқ учун бир баҳона бўлгандан кўра, сира туғилмагай эдим!

Президент. Бу нима? Бу нима деганинг? Майли, сени сайрона хаёлингни кечирिशга тайёрман, Фердинанд! Мен ғазаб қилишни истамайман! Ҳали менинг уйқусиз тунларим, сен учун чеккан ғам-қайғуларим, тортган виждон азобларим эвазига қайтарган яхшилигинг шуми? Тонгла маҳшаргоҳда худо қози, унинг қаҳру ғазаби мен гуноҳкорнинг бошига ёғилар, сен бўлсанг, қилча ғам емай, иккинчи бир одам баҳонасида бахтингни топасан! Меросга жиноятнинг доғи тегмайди.

Фердинанд (*ўнг қўлини кўкка кўтариб*). Фақат зolim отани эслатгувчи меросдан тантана билан воз кечаман!

Президент. Қулоқ сол, ёш йигит, ғазабимни қайнатма. Агар ҳамма нарса сен айтганча бўлса, умр бўйи суришиб тупроқдан бош кўтаролмас эдинг.

Фердинанд. А, бу ҳар ҳолда тржи тахт олдида сурунгандан кўра яхшироқ, ота!

Президент (*ғазабини босиб*). Ҳимм... Ўз бахтингни англашга сени мажбур қилиш керак! Бошқалар бутун қуч-қувватини сарф қилиб тополмаган мансаб-мартабага, сен худди тушингда кўргандай ўйнаб-кулиб кўтарилмоқдасан... Ун икки ёшингда прапоршик бўлдинг! Йигирмангда майорсан! Буларни герцогдан, сен учун мен сўраб олдим. Сен ҳарбий кийимни ечасан, министрликка кирасан. Герцог махфий кенгашчилик мансаби билан элчилик амалини ваъда қилди. Келажагинг порлоқ... Ажойиб... Бу текис йўл билан тахтга қўшни бўлиб, балки тахтнинг ўзига ҳам ета оларсан... Булар ҳам сени асир эта олмайдими?

Фердинанд. Йўқ! Чунки менинг улуғлик ва бахт тўғрисида тушунчаларим, сизникидан тамом бошқача... Сиз тушунган бахт-саодат бошқаларнинг ўлими-ҳалока-тига асосланган. Сиз айтган ҳукмронлик улуғлиги рашк, ҳасад, ваҳима, фитна-фасод деган жирканч ойналарда жилмайиб ўзини кўрсатади. Бахтиёр одамларингизнинг кайф-сафоларига тавон бўлган нарсалар! Булардан маст бўлган бу бахтли одамларингиз, худонинг аршига еткунча — йиқилиб, ҳайқириб маст ҳолда борадилар... Менинг бахт ҳақидаги идеалим ўзгача, бутун орзуларим қалбимда сақланади!

Президент. Жуда соз! Ажойиб, мисли йўқ сўзлар! Ўттиз йилдан кейин янги бошдан одамзоднинг бахти тўғрисида сендан биринчи лекция эшитяпман. Фақат эссизки, сен берган бу дарсларнинг дурри гавҳарларини териб олишга, ошини ошаб-ёшини яшаган эллик йиллик бошим ярамай қолибдир... Аммо, бу ноёб дурри гавҳарлар бекорга кетмасин учун ёнингга бир шогирд топиб қўйдим. Сен бугуннинг ўзидаёқ никоҳга тайёр бўлишинг керак.

Фердинанд (*ҳайрат ичида чекиниб*). Ота!

Президент. Қўллуқларинг керак эмас. Мен Мильфорд хонимга номингдан хат юбордим. Сен ҳозирнинг ўзидаёқ унинг олдига борасан. Ҳам унга куёв бўлганингни билдирасан...

Фердинанд. Мильфорд. Ота!?

Президент. Ўйлайманки сен уни танисанг керак?

Фердинанд (*ўзини туголмай*). Бу мамлакатда шундай бир шарманда, расво хотинни танимаган ким бор? Сизнинг ҳазилингни тушунмасдан тоза жиғи-бийроним чиқди, шундай эмасми, ота?! Ўз фарлиги билан

саройда иззат топган сатанга уйланган бир ярамас ўғилга, қандай ота бўлмоқни хоҳлайсиз?

Президент. Нимасини айтасан? Агар у эллик яшар кишига тегишга рози бўлсайди, жон деб ўзим ҳам совчи қўярдим. Ана бунда сен нима дер эдинг? Ярамас отага ўғил бўлишни истармидинг?

Фердинанд. Йўқ! Худо ҳаққи, йўқ.

Президент. Бу одобсизлигингни тантилигинг учун кечираман.

Фердинанд. Сизга ялинаман, отажон, ўғлингиз эканимга менда гумон туғдирманг!

Президент. Эсингни едингми, бола? Қайси ақли расо одам ўз подшоҳини ўрнини шу йўл билан эгаллашдай юксак шарафга интилмас экан?

Фердинанд. Гапингизга тушунмадим, ота?! Сиз буни шараф деб биласизми? Шоҳнинг расво, ифлос ишига шерик бўлиш... шуми шараф? (*Президент қаҳқаҳа билан кулади.*) Кулинг, кула беринг! Майли бу гапни ҳам қўйиб турайлик! Менга шуни айтинг-чи: Мен қайси юз билан кўчага чиқаман? Бир парча куюк кулчага эга бўлмаса ҳам, аммо ўз хотинининг номусига, тоза баданига эга бўлган бир қашшоқ косибга қайси юз билан қарайман, ота! Герпогга, сарой, аҳлларига қайси бетим билан кўринаман? Ўз номусидаги қора доғларни менинг шармандалигим билан ювиб ташламоқчи бўлган ўша бузуқ, сатанг хоним олдига қайси бетим билан бораман?..

Президент. Бундай гапга чечанликни қаердан ўргандинг, ўғлим?

Фердинанд. Ер ва кўкнинг ҳаққи-ҳурмати ёлвораман, ота! Бирдан-бир ўғлингизни қурбон қилиб топтоқчи бўлган бахтингиз, ўғлингизнинг бадбахтлигига тенг бўлолмайди. Мен ўз ҳаётимни, агар сизнинг мартабангиз шу билан улуғланса, сизнинг йўлингизда фидо қиламан, сиз менга ҳаёт баҳш этгансиз, бу ҳаётни бир минут ҳам иккиланмасдан сизнинг улуғлигингиз учун қурбон қилишга тайёрман. Лекин фақат, менинг номусим!.. Агар сиз номусимни тортиб олсангизу, менга ҳаёт бағишласангиз, дунёда бундан ортиқ пасткашлик бўлмайди. Мен бундай отага — бундай қўшмачи отага лаънатлар ўқишга мажбур бўламан.

Президент (*эркалатиб елкасига қоқди*). Балли! Яша ўғлим! Сенинг танти экаңлигингни кўрдим. Бутун мамлакатда ҳуснда ягона бўлган қизни олишга муносиблигингни билдим. Майли айтганинг бўлсин! Шу бугун тушда графиня Остгеймга уйланасан.

Фердинанд (*хайрон*). Бугун мени тамом хароб қилмоқчимисиз?

Президент (*шубҳа билан*). Ўйлайманки, бунга сенинг номусинг қаршилиқ қилмаса керак?

Фердинанд. Шундай, ота! Фредерика Остгейм мендан бўлак ҳар бир кишини бахтли қила олади, (*ўзича*) бунинг менга қилмоқчи бўлган ёмонлиги юрагимни ўйнатса, марҳамати ёриб ташлагундай!

Президент (*ундан кўзини олмай*). Раҳмат, айтармикансан деб кутиб турибман, Фердинанд.

Фердинанд (*отасига ўзини ташлар, унинг қўлларини ўпар*). Ота, мен учун бундай ғам-ташвиш чекканингиз учун сизга самимий қуллуқлар қиламан. Сиз ташлаган қизнинг тирноғдай айби йўқ... Лекин... Мен... Ўйланолмайман, ахир мени... Менга раҳмингиз келсин... Мен графиняни севолмайман.

Президент (*ундан четланиб*). Аҳа, энди йигитни илинтирдим! Мана энди бу қопқонга тушдинг муғомбир! Демак, Леди хонимдан бош тортишингда гап номусингда эмас экан. Сен ёмон кўрган нарса хотин эмас, никоҳнинг ўзи экан.

Фердинанд бошда ҳайрон бўлиб туради. сўнгра чекиниб чиқиб кетмоқчи бўлади.

Қаёққа? Тўхта! Ҳали отангга ҳурматинг шуни? (*Майор қайтади.*) Хонимга сенинг боришинг хабар қилинган. Герцогга сўз берганман. Буни ўрда ва бутун шаҳар халқи билган. Агар сенинг гуноҳинг билан, азизим, бутун мамлакат герцог Мильфорд хоним ва ўрда аҳли кўзида ёлғончи бўлсам... ёки қандайдир бирон қилмишингдан хабардор бўлиб қолсам... Нега бирдан рангинг ўчиб кетди?

Фердинанд (*тигроқ овоз билан*). Ким? Нима? Мен, ҳеч ота!

Президент (*унга оғир қараб туриб*). Агар бунда бир гап бўлса... қайсарлигингнинг бирор сабабини пайқаб қолсам, шуни яхши билки, жиндек шубҳа ҳам мени қутуртириб юборади. Ҳозирнинг ўзидаёқ жўна. Пароль берилгандан кейин дарҳол Мильфорд хоним олдига борасан. Агар мен истасам бутун мамлакат қалтирайди. Кўрамиз. ўжар ўғлим менинг хоҳишимга қарши тура олармикин? (*Кетмоқчи бўлар тўхтаб*). Ҳой бола, сенга айтаман. Ё ҳозир у ерда бўласан ё бўлмаса менинг газабимга дучор бўласан (*кетар*).

Фердинанд (*бир оздан сўнг ўзига келиб*). Кетдими? Шу гапларни ўз отамдан эшитдим-а! Яхши! Мен

у хотиннинг олдига бораман. Ҳамма нарсани айтаман, ҳам унга ўз башарасини ойнада кўргандай қилиб кўрсатиб қўяман! Агар сен разил, инглиз хоними, шунда ҳам мендан қўл тортмасанг ўрда олдида, қўшин, халқ, герцог олдида сени рад қилиб шармандангни чиқармасам герман боласи эмасман! (*Тез чиқиб кетар.*)

ИККИНЧИ ПАРДА

Ле ди Мильфорд саройида бир зал. Унг томонда: диван (*софа*), чап томонда фортепиано (*қадимги музика олаги-пианинога ўхшаши*). Ле ди хоним эрталабки ҳашамдор кийимда, тарқоқ сочлари билан фортепиано олдида хаёл суриб ўтиради. Хизматчи хотин — Софи дераза олдида четланади.

БИРИНЧИ САҲНА

Софи. Офицерлар тарқалаётибди. Парад тугади... Лекин Вальтердан ҳалигача дарак йўқ.

Ле ди (*зўр ташвиш ичида ўрнидан туриб, залнинг у бошидан бу бошига юради*). Билмадим Софи, бугун менга бир бало бўлди. Мен ҳеч бундай бўлмас эдим... Сен уни бутунлай кўрмадингми? Ҳа, албатта, у шочиқ ҳам нима қилсин. Бу нарса жиноятдай юрагини сиқиб турибди. Софи, бор айт, отхонадаги энг асов отлардан бирини менга эгарлат. Кенгликка чиқай, от чопай, одамларни ва кенг осмонни кўрай, зора кўнглим ёзилса...

Софи. Агар тобингиз қочиб турган бўлса, бугун шу ерга йиғила қолсинлар! Герцогга буюринг, шу ерда овқат қилсин, ёки софангиз ёнида қарта ўйнасинлар! Агар герцог ҳам унинг ўрдаси менинг ихтиёримда бўлсайди, ҳам нима, ҳасрат нима билмас эдим.

Ле ди (*диванга ўзини ташлаб*). Раҳминг келсин менга! Агар шу одамлар кўзимга кўринмаса, сенга соатига биттадан бриллиант тўлашга тайёрман. Уйимни шу одамлар билан обод қилайми? Улар ҳаммаси ярамас, аяч одамлар. Менинг оғзимдан битта-яримта ёқимли, самимий сўз чиқиб кетса борми, даҳшат ичида қоладилар. Арвоҳни кўрган кишидай тепа сочлари тикка бўлади. Худди булар ҳаммаси битта ипга тизилган қўғирчоқлар! Буларни бошқариш менга жон тикишдан кўра жўнроқ! Юракларини чўнтақларидаги соатларидан фарқи бўлмаган бу одамлар, менга жуда зарур-да. Сўроғимга берадиган жавоблари нима бўларди, айтмасдан илгари ўзим биламан. Энди улардан бирон гапни сўраб нима мазза топдим? Ёки ўзларидан тузук-қуруқ сўз чиқмаган, мен нима де-

сам ўшани деган одамлар билан тагин фикрлашиб бўладими? Нимани маслаҳатлашаман! Йўқолсин улар. Сулуқ чайнамаган ювош от ҳам жонга тегади (*ойнага яқинлашади*).

Софи. Аммо герцогни бундай гўзал, ёниб турган жазмани ва бугун мамлакатда тенги йўқ донишманд одамни боягилар орасидан ажратиб қўйсангиз керак, хоним?

Леди. Софи, мени унга яқин қилган кучсиз сабаблар, фақат унинг мамлакати... герцоглик амалигина холос! Уни ёқтиришимга кучсиз кузер бўлади холос! Гапингга қараганда, ҳамманинг менга кўзи куярмиш, бечора қиз! Менга ачинишлари керак эди! Ўз рисқини тахтдан топганлардан ҳеч бири шоҳларнинг ўйнашларидай ғаму ҳасратда адо бўлмайдилар. Чунки бу ўйнашларнинг тақдири елкасида гадоё хуржуни бор, оти улуғ, супраси қуруқ бойларнинг тақдирига ўхшайди. Тўғри, Герцог кўнглим истаган ҳар нарсани дарҳол ҳозир қилади: истасам унинг улуғлиги бир зумда ер остидан сеҳрли сарой барпо этади. Ҳиндистон бойликларини, чин-мочин хазиналарини олдимга қўяди. Чўлларда жаннат яратади. Бир ишораси билан унинг ерларидаги булоқлар кўкларга ўқдай отилиб, ё бўлмаса халқларнинг пешона терлари ва қонлари мушакбозлик томошаларида ҳар ёққа аланга бўлиб сочилади. Лекин у, алангали бақувват бир юрак ёнида ўз қалбига алангаланиб ёлқинлавишига, буйруқ қила оладими? Ёки у ўзининг қашшоқ кўнглини ажойиб, кучли бир туйғу эгасига бера оладими? Шунча айш-ишрат ичида кўнглим яна оч, яна ташна.

Софи (*таажжуб билан қараб*). Мен сизнинг кўпдан бери хизматингизни қиламан, хоним...

Леди. Лекин мени фақат шу бугун билдинг! Гапинг тўғри, жонгинам, Софи, мен герцогга ўз номусимни сотдим: лекин қалбимни эркин сақлаб қолдим. Менинг қалбим, яхши қиз ишқ-муҳаббатига арзигудай! Ўрданинг заҳарли ҳавоси ойнага теккан нафасдай юрагимда из қолдирган эмас. Шунга инонки, азизим, агар мендаги шухратпарастлик истасайди, герцог мени шу ўрдада биринчи малика қилиб қўярди.

Софи. Бу юрак шухратпарастликка бўйсиниб қўйдими?

Леди (*сесканиб*). Бу юрак шу аҳволга тушиб қолгани учун ўзидан қасос олаётибдими? Софи! (*Қўлини Софининг елкасига қўйиб*.) Биз хотинлар фақат шу икки нарсадан бирини танламоғимиз керак, ё буйруқ ёки итот қилмоқ. Лекин севган кишининг қули бўлиш ўзи

энг катта саодат... Бу саодат олдида буйруқ — катталикдан оливатурган лаззатлар ёлғиз маъносиз бир юпанчгина холос.

Софи. Бу ҳақиқатни сиздан яна қайтиб эшитмасам дейман, хоним!

Леди. Нечук Софи, ҳукмдорликни уdda қилолмаслигимизнинг ўзи бизнинг нимага яраганлигимизни билдиради? Мен ўз қалбимда тошиб турган орзуларимни нозу карашмалар, чексиз лаззатлар билан бўғиб ташлаганимни, ажабо пайқамадингми?

Софи (чекланиб). Леди.

Леди (яна кучли руҳ билан). Сен бу орзуларимни жойига еткир! Кўнглимдаги кишини келтир! Мен уни кўкларга кўтарай, Софи! Ё ўлай, ё унга эга бўлай. (*Диққат билан.*) Бизнинг кўзларимиздаги ишқ ёшлари, сочларимизга тақилган ҳар қандай бриллиантдан кўра чиройлироқ порлашини мен унинг ўз оғзидан эштай! (*Алангаланиб*). Унда мен шу йигитнинг оёқлари остига герцогни ҳам, унинг юрагини ҳам, мамлакатни ҳам ташлайману, шу севганим билан ер юзининг узоқ чўл-биёбонларига бошни олиб кетаман...

Софи (қўрқув билан қараб). Вой худо! Бу нима гап? Нима бўлди сизга, хоним?

Леди (уялиб). Нега рангинг ўчди? Оғзимдан ортиқча гап чиқиб кетдими? Ундай бўлса рухсат эт, сенга ишончлик билдирай ҳам бу билан тилингни боғлаб қўяй. Қулоқ сол, ҳамма гапни эшит!..

Софи (хавфсираб аланглаб). Мен қўрқаман, хоним, қўрқаман... Қўйинг, шундай гапларни эшитишнинг менга кераги йўқ.

Леди. Майор билан бўладиган никоҳ фақат ўрда ичидаги бир найранг деб ўйлаб, сен ҳам янглишасан. Ўрдадагилар ҳам хом ўйлайдилар. Қизарма, мендан уялма, Софи, бу иш менинг севгимнинг иши.

Софи. Вой худойим, шу гап кўнглимга келган эди-я...

Леди. Улар алдандилар, Софи, ғайратсиз Герцог ҳам, ўрдадаги маккор Вальтер ҳам, анқов маршал ҳам... Буларнинг ҳар қайсиси мени герцог учун сақлаб қолиш, бизнинг алоқамизни пухталаш учун бу никоҳни энг ўткир баҳона деб топдилар ва улар шунга қасамёд қилишга тайёрлар. Йўқ, бу алоқани бутунлай бузмоқ керак! Бу шармандалик занжирларини мангуга узиб ташлаш керак! Узлари алданган алдоқчилар! Кучсиз бир хотин ҳийлакорликда сизларни йўлда қолдириб кетди. Севга-

нимга мени ўзларингиз қовуштирасиз! Истаганимнинг ўзи ҳам фақат шу эди! Ёлғиз у меники бўлса эди, а... Ана у чоғда абадий хайр, эй, менинг жирканч шаъни-шавкатим дер эдим.

ИККИНЧИ САҲНА*

Бурунчилар. Герцогнинг қари хизматкори қўлида қутича билан киради.

Хизматкор. Жаноб олий герцог ҳазратлари хоним афандига салом дейишга буюрдилар ва тўйга деб мана шу бриллиантларни юбордилар. Бу бриллиантлар ҳозиргина Венеция* шаҳаридан келтирилди.

Ле ди (қутичани очади ва қўрқиб чекинади). Ҳай, бу тошлар учун герцогнинг қанча ҳақ тўлади?

Хизматкор (ғамгин). Булар учун герцог бир чақа ҳам тўлаган эмас.

Ле ди. Нега? Жинни бўлдингми? Ҳеч нарса тўламаган? (Ундан бир қадам тисланиб.) Лекин — сен менга шундай тикилаётисанки, худди тешиб юборгундай бўласан! Бу бебаҳо тошлар учун унинг ҳеч нарса тўламаслигининг сабаби нима?

Хизматкор. Кеча ватанимизнинг етти минг асл ўғиллари Америкага жўнатилди*... Бу тошлар учун ўшалар товон-да!

Ле ди (дарҳол қутини қўяди ва уй ичида тез-тез юради. Бир озгина жимликдан сўнг хизматчига қараб). Чол, сенга нима бўлди? Нега йиғлайсан?

Хизматкор (кўз ёшларини артиб, бутун вужудини титроқ босгани ҳолда, ҳаяжонли товуш билан гапирди). Бу қимматбаҳо тошлар учун менинг ҳам икки ўғлим кетди.

Ле ди (ҳаяжон ичида чолнинг қўлидан тугиб). Лекин зўрлик билан кетмагандир?..

Хизматкор (заҳарханда билан). Эй, худо!.. Йўқ — ҳаммаси ўз хоҳишлари билан... Тузук йигитлардан икки-учта дадили сафдан чиқиб, герцог ҳар жуфт одамни, неча пулдан сотганини полковникдан сўрадилар... Аммо марҳаматли ҳукмдоримиз бутун полкка, бу довюрак йигитларни ўша ернинг ўзидаёқ отиб ташлашга буйруқ берди. Биз милтиқ товушларини эшитдик, уларнинг мияларини тирқираб кетганини ўз кўзимиз билан кўрдик... Шундан кейин бутун армия «Урра! Америкага жўнаймиз!» деб қичқирди.

Леди (*қўрқув билан ўзини софага ташлайди*). Ё раббий! Мен бўлса ҳеч нарсани эшитмасдан, сезмасдан бу ерда ўтирибман!

Хизматкор. Мана шунақа, хоним! Одам йиғиш учун ноғора қоққанда, нега сиз герцог билан айиқ овига кетдингиз? Бундай қизиқ томошани кўрсангиз бўларди! Ноғораларнинг садоси кўнларга кўтарилар, етим-есирлар фарёд-фигон кўтариб ўлимга кетаётган оталарининг кетидан чопар эдилар. Эсини йўқотган хотин ўз боласини аскарларнинг найзаларига санчгани югурар эдилар. Унашиб қўйилган қиз-йигитларни қилич солиб бир-бирларидан жудо қилдиридилар. Биздай чоллар умид узиб қараб турдилару пировардида чидолмасдан: «Бизларни ҳам Америкага олиб кетинг», деб йигитларнинг орқасидан қўлтиқтаёқларини ташлайдилар. Парвардигор қулоғига етмасин учун улар ноғора-карнайларни яна қаттиқроқ чалдилар.

Леди (*кучли ташвиш ичида ўрнидан туради*). Йўқотинг кўзимдан бу тошларни! Юрагимга дўзах ўти солди булар! (*Хизматчига.*) Хафа бўлма — бечора чол! Улар қайтиб келадилар, улар тагин ўз ватанини кўрарлар.

Хизматкор. Худо билади буни! Яна шаҳар дарвозаси ёнида орқаларига бир қарадилар-да: «Сиз хотин, бола-чақаларимиз, худога омонат! Яшасин бизнинг Герцог, тонгла маҳшаргоҳда юз кўришиб қолармиз!» деб қичқирдилар.

Леди (*у ёқдан-бу ёққа шахдам қадам билан юрар*). Қандай жирканч! Қандай даҳшат! Тагин менга айтардиларки: Мен мамлакатни йиғи-сиғидан халос қилган эмишман!.. Кўзларим даҳшат-даҳшат билан очилмоқда. Бор, хўжайинингга айт, бу ҳадя учун ўзим алоҳида қуллуқ қиламан... (*Хизматчи кета бошлар. Леди унинг шляпасига халтада пул ташлайди*). Менга ҳақ гапни айтганинг учун ол буни!

Хизматкор (*ҳамённи нафрат билан стол устига ташлайди*). Буни ҳам қолганларига қўшиб қўйинг! (*Кетади.*)

Леди (*ҳайрат билан унинг орқасидан қараб қолар*) Софи, кетидан югур, отини билиб кел! Унинг ўғилларини қайтариш керак. (*Софи чиқади. Леди ўйланиб юрар Пауза. Қайтиб кирган Софига.*) Софи, яқинда ўт тушиб чегарада бутун бир шаҳар ер билан яксон бўлибди ва тўрт юзга яқин хонадон гадойчиликда қолипти деган гап тарқалганми? (*Қўнғироқ чалади.*)

Софи. Бу гап қандай эсингизга келиб қолди? Ҳа, тўғри, энди бу бахтсизларнинг кўпчилиги ўз хўжайинларига пул бандиси бўлиб қолган, ёки герцогнинг кумуш конларида ҳалок бўлмоқда эмишлар.

Хизматкор (*киради*). Хизмат, хоним афанди?

Ле ди (*унга бриллиантларни беради*). Буни тез банкага олиб бор!— Мени буюрди деб айтгин — бу бриллиантларни дарҳол пулга айлантириб, ўтдан зиён кўрган ўша тўрт юз бечораларга тарқатсинлар.

Софи. Хоним, ўйлаб иш қилинг, яна ўзингизга гап орттириб олманг!

Ле ди (*гердаийиб*). Мен сочимга мамлакатнинг бутун лаънати тақиб юрайми? (*Хизматчига имлайди. Хизматчи кетади.*) Ёки мени шу кўз ёшларида гарқ бўлишимни истайсанми? Етар, Софи, шундан кўра сочларимга ёлгон тошлар таққаним яхши! Фақат ўз қилмишим билан кўнглинг равшан бўлса бас!

Софи. Лекин қандай тошларни бердингиз-а! Бир хил пастроғини берсангиз ҳам майли эди! Йўқ, хоним! Тузук қилмадингиз, бу ишингизни кечириб бўлмайдими!!

Ле ди. Тентаксан! Шу дамнинг ўзида менинг кўнглимда шунча бриллиант, жавоҳиротлар яшнаб кетдики, бунча қимматбаҳо тошлар, ўнлаб подшонинг хазиналарида ҳам топилмайди!

Хизматчи (*киради*). Майор фон-Вальтер келди.

Софи (*Ледининг олдига югуриб*). Вой худо, оқариб кетдингиз!

Ле ди. Мен биргина шу одамдан қўрқаман, Софи! Эдуардга айт, менинг тобим йўқроқ... Тўхта! Ўзи қандай, чехраси очиқми? Куладими? У нима дейди? Эҳ, Софи! Ростдан ҳам бугун менинг чиройим кетган-а?

Софи. Совуқ нафас қилманг, хоним.

Хизматкор. Жавоб бериб юборишга буюрасизми?

Ле ди (*қатъиятсиз*). Йўқ, кирсин!.. (*Хизматчи чиқар.*) Гапир Софи!.. Мен унга нима деяй?! Уни қандай қилиб қарши олай?.. Соқов бўлиб ўлтирсам... У менинг бўшанглигимдан кулса... У менинг... А... Буни кўнглим сезяпти... Мени ёлғиз қолдирасанми? Софи? Кетма, қол! Йўқ, кетма. Майли! Бор! Йўқ, қол! (*Майор эшик олдига кўринади*).

Софи. Ҳушингизни йиринг! У келиб қолди...

УЧИНЧИ САҲНА

Бурунгилар, Фердинанд

Фердинанд (*жириб енгил таъзим билан*). Мен сизни таъзимга солмадимми экан, хоним?!

Леди (*бир оз уялиб*). Ҳеч бир, майор афанди. Жуда шодландим.

Фердинанд. Мен отамнинг буйруғи билан келдим...

Леди. У кишидан кўп миннатдорман...

Фердинанд. Яна сизга шуни эълон қилишим керакки, биз иккимиз куёв билан қаллиқ эканмиз... Отамнинг айтгани шу...

Леди (*оқариб тиграб*). Бу ўз қалбингизнинг айтгани эмасми?

Фердинанд. Одатда, министрлар ва кўшмачилар юрак билан ишлари бўлмайдилар...

Леди (*қийналиб гапиради*). Отангизнинг айтганларига сизнинг ҳеч қандай кўшимчангиз йўқми?

Фердинанд (*Софига кўз ташлайди*). Кўп кўшимчаларим бор, хоним!

Леди (*Софига имлайди, у кетади*). Софага марҳамат қилинг!

Фердинанд. Мен гапни қисқа қиламан, хоним!

Леди. Эшитай!..

Фердинанд. Мен номусли одамман!

Леди. Мен ҳам шундай кишиларнинг қадрига ета оламан.

Фердинанд. Дворянинман...

Леди. Мамлакатдаги дворянларнинг гули.

Фердинанд. Ҳам офицерман.

Леди. Сиз бошқаларда ҳам топиладиган фазилатлардан гапираётисиз; нега ўзингиздаги энг яхши хислатлардан оғиз очмайсиз?

Фердинанд (*совуқ*). Бу жойда улар менга керак эмас.

Леди (*қўрқув билан*). Бу гапнинг маъноси қандай бўлди?

Фердинанд (*секин ва таъкидлаб*). Агар сиз зўрлаб мен билан бир ёстиққа бош қўймоқ ниятида бўлсангиз, у чоқда бу сўзни менинг номусимдан чиққан порозилик деб билингиз!

Леди (*тез юриб*). Бу қандай сўз, майор афанди?

Фердинанд (*бепарво*). Бу меънинг юрак сўзим, насаб сўзим, қиличимнинг сўзи!

Леди. Бу қилични сизга герцог берган.

Фердинанд. Герцог қўли билан бўлса-да, мамлакат берган, юракни худо берган... Насабим эса, беш аср-ни ўтиб менга келди.

Леди. Герцог номи-чи?

Фердинанд (*аччиғланиб*). Герцог одамзоднинг қонунларини бузолмайди-ку ёки ахлоқни пул босгандай босиб чиқараверадими? Унинг ўзи номусдан юқори турмайди, аммо, ўз олтинлари билан номуснинг кекиртагидан бўға олиши мумкин... У, яна ўз айбини шоҳона либослар билан ҳам яшира олади. Хоним, сиздан сўрайман, шу гапларни бир чеккага қўяйлик... Гап менинг етолмаган ниятларим ва ота-боболарим устида ҳам эмас, мана бу қилич ёки ўрда кишиларининг фикрлари устида ҳам эмас! Агар сиз ҳадянинг қурбондан паст эмас, балки арзигулик эканига мени тўла инонтира олсангиз, мен буларнинг ҳаммасининг юзига оёқ қўйишга тайёрман!

Леди (*ундан чекиниб, ғамгин*). Майор афанди, ҳали мен бунга арзигулик эмасман!

Фердинанд (*қўлидан ушлаб*). Кечиринг. Бу ерда гувоҳликка ўтадиган ҳеч ким йўқ, бизни бир-биримизга биринчи ҳам охириги марта рўпара қилган сабаблар ўзимнинг энг муқаддас юрак сирларимни сизга яширмай айтиб беришга ҳақ беради. Хоним, мен асти тушунолмайман: нечун шундай гўзал, шундай доно ва мард йигитлар севадиган бир хотин, герцог қучоғида хўрланади? Ахир, герцог бу хотинни фақат хотин бўлгани учун қадрлайди-ку!

Леди (*унга тикилиб*). Давом этингиз!..

Фердинанд. Сиз ўзингизни британиялик деб айтасиз... Мени кечиринг, мен сизнинг британиялик эканлигингизга ишоналмайман! Ер юзидаги энг эркин бир халқнинг бошқаларнинг шаъни-шавкатига бўй эгмовчи, ўзгаларга ёмонликни ҳам истамовчи у мағрур халқнинг эркин туғилган қизи эканлигингизга ишонмайман!.. Сиз Британия қизи эмассиз! Ёки Британия томирларида оқиб турган қон қанчалик тоза, қанчалик мардона бўлса, Бригания қизининг юраги шунчалик бачкана.

Леди. Гапингиз тугадими?

Фердинанд. Буни балки хотинлик орзуси, темперамент нафс-ҳирс, айш-ишратга ташналик деб айтса бўлади... Бундай шарманда йўлга қадам қўйган хотинлар, кўпинча ўз олижанобликлари билан жамиятни ўзларига

ром қила олганлар ва жуда нозик йўллар билан ўзларининг бу паст ҳунарларини юқори мартабага кўтара олганлар. Лекин нима сабабдан бизнинг мамлакатда бундай даҳшатли зулм ҳукм суради. Илгари бундай зулм йўқ эди... Мен бутун мамлакат номидан сўзладим. Сўзим туғади.

Леди (*юмшоқлик билан аммо такаббуруна*). Вальтер, бундай гапларни биринчи мартаба юзимга солган сиз бўлдингиз! Буларга жавобни ҳам ёлғиз сизга бераман. Сиз қўлимни рад қилиясиз. Мен бунинг учун ҳам сизни ҳурмат қиламан, қалбимни хўрладингиз, буни ҳам кечираман! Кимки, унинг ўзини бир кечада бутунлай йўқ қилиб юборишга қодир бир хотинни, юрак ютиб, шундай ҳақорат қилган экан, бу одам шу хотиннинг кўнглини кенглигига, тантилигига тап бериши керак. Буни қилмаслик гўдаклик бўлади. Мамлакатнинг хароба ҳолига тушганини менинг гарданимга юклайсиз, майли, парвардигори олам кўриб тургандир.— Ҳам вақт-соати келарки, мени ҳам, сизни ҳам, герцогни ҳам сўрар. Сиз мендек инглиз қизига таъналар қилдингиз, бундай ҳақоратларга менинг ватанпарастлик руҳим жавоб беради.

Фердинанд (*қилличига суяниб*). Қани эшитайлик-чи...

Леди. Эшитинг! Мен бу сўзларни сиздан бошқа ҳеч кимга ҳеч қачон ишониб айтганим йўқ эди, ҳеч кимга ишонмайман ҳам. Вальтер мен сиз ўйлаганча ҳар кўчага кириб ўзимни ҳар балога уриб юратурган хотинлардан эмасман! Ўзимни хонзодалардан эканлигимни, шотландиялик Мария йўлига қурбон бўлиб кетган бахтсиз Томас Норфольк авлодидан эканимни сизга мақтаниб айтсам бўлар эди... Қиролнинг энг яқини бўлган отамдан Франция билан хоинона тил бириктиришда гумондор бўлдилар, парламент ҳукм қилди: Отамнинг боши кесилди. Бутун мол-мулкимиз подшоликка ўтиб кетди. Ўзимиз эса туғилган юртимиздан бадарға қилиндик. Отам жазоланган кунда онам ўлди. Мен ўн тўрт ёшлик қиз, энагам билан Германияга қочдим: менда бир қути турли қимматбаҳо буюмлар, онам ўзининг ўлими олдидан бўйнимга тақиб қўйган шу мерос бути ҳам бор эди. (*Фердинанд ўйланади ва Ледига юмшоқ назар ташлайди.*)

Леди (*бора-бора ҳаяжон ичида кўтарилиб*). Номнишонсиз, ҳимоячисиз, пулсиз, касал, мусофир, етим бир қиз бўлиб, Гамбургга * келдим. Мен ҳеч нарса ўрганмаган эдим, фақат бир оз французча билар эдим ва оз-моз иш тўқир эдим. Унча-мунча пианино чалардим. Аммо

олтин-кумуш идишларда еб-ичишга, ипак кўрпачаларда ўтишга, қўлимнинг бир ишораси билан ўнлаб югурдакларни ишга солишга ва бу дунёнинг улуғларидан ширин-ширин сўзлар эшитишга жуда мазахўрак бўлган эдим. Олти йилни йиғлаб-сиқтаб ўтказдим. Биттагина тўғнағичим қолган эди, шу ҳам кетди! Энагам ўлди... Мана шу пайтда тақдир герцогингизни Гамбург шаҳарига етказди. Шунда мен Элба дарёси бўйида томоша қилиб юрар эдим, дарёга қараб, дарё чуқурмикин ёки менинг қайғуларим?— деган ўйга чўмиб кетган эдим ҳамки, герцог мени кўриб қолди, кетимдан из қувди, турган еримни топди, оёғимга йиқилди, «сени севаман» деб олт ичди. (*Қаттиқ ҳаяжон ичида бир оз тўхтаб, сўнг йиғламсираб давом этади.*) Олтин ёшлигимнинг суратлари кўз ўнгимда пар-пар ёниб жонланиб кетди. Қайғули келажаким мени қора гўрдай кўрқитди... Юрагим иккинчи бир юрак ташналигида олов бўлиб ёнди ҳам ўша юракка ўзимни ташладим... Энди мени қанча қора қилсангиз, ихтиёр ўзингизда!

Ф е р д и н а н д (*ҳаяжон билан ўзини Ледига ташлайди ва уни суяб қолади*). Хоним! Эй, танграм! Бу гаплар... Мен нима қилиб қўйдим? Ўз қўполгимдан ўзим кўр-қамап. Сиздан ҳатто узр сўрашга ҳам тилим бормайди.

Л е д и (*тинчланишга уринади*). Қулоқ солинг! Тўғри, герцог менинг ҳимоясиз ёшлигимга жон солди. Аммо менда, Норфольк хонадонининг мағрур қони жўш уради. Юрагимдан чиққан товуш айтади: «Эмилия! Вужудингдаги хонзодалар қони, аммо сен бўлсанг, герцогга ўйнашсан!» Герцог мени бу ерга келтиргач, кўз олдимда пайдо бўлган кўрқинчли томошаларни ҳам бу дунёнинг ширинлигига оғзи ҳеккар бўлиб қолган мансабдорларнинг очкўзлик билан ов қидиришларини кўрганда руҳимда мағрурлик билан тақдир ўртасида талаш кетди... Бу мамлакатда жабруситам, зулм-бедодлик ҳаддан ошган: йигитлар билан қизларни бир-бирларидан жудо қиладилар. Ҳатто муқаддас никоҳ ипларини узадилар. Тинчгина, тотувгина ўтиб турган бахтга эгов соладилар. Ҳеч тажриба кўрмаган ёш юракларни ҳалокатли васваса ва талвасага мубтало қиладилар. Шулар туфайлидан ўлимга юз тугган қиз-жувонлар охирги марта шайтонлаб, оғизларидан кўпиклар сочиб, шундай фалиш йўлга бошлаган устозларига даънатлар ўқийдилар... Мен бўлсам кўзи билан қошлон ўртасига кирдим, ҳам айшнинг энг қизиқ бир жойига етганда тантанали ваъда олиб қасамёд қилдирдим, шу-шу бўлиб, бундай кўрқинчли қурбонларга хотима берилиши керак эди.

Фердинанд. (*Қаттиқ ҳаяжон ичида тез-тез юради.*) Бўлди, бас, хоним! Бас!

Ле ди (*қайғули*). Бу қайғули кунлар ўрнига яна ҳам ҳасратлироқ кунлар келди. Сарой ичи ҳам, ўрда ҳам Италиян сайёҳлари билан тўлди. Саройнинг жилови енгилтак, тасқара Париж қизларининг қўлларига қолди. Уларнинг нозу фироқ, ҳою-ҳаваслардан халойиқ қон ютди. Лекин уларнинг давр суришларига хотима чекилди! Мен уларнинг қандай бир шарманда ҳолда кўз олдимда юзтубан йиқилганларини кўрдим. Нимага десаңгиз, уларнинг ҳаммаси менинг ноз-фироғим олдида иш эшолмай қолдилар. Менинг қучоқларимда эриб, ўзини тамом йўқотган подшодан ҳокимлик жиловини ўз қўлимга олдим... Ҳам шундан кейин, Вальтер, сенинг ватанинг ўз бошида инсон қўли кўрди ва ишонч билан кўксимга бош қўйди... (*Пауза. Муҳаббат билан унга боқар.*) Ҳақ фикрлари менга қимматли бўлган шу ягона киши, мени мақтанишга, ўзимнинг шунчаки бир хизматим билан ҳайратга солишга уни мажбур этади. Вальтер! Мен қоронғи зиндонларнинг эшикларини очдим, ўлим ҳукмномаларини йиртдим, бир талай даҳшатли, умрбод сургулларни камайтирдим... Тузалмас яраларга ҳеч бўлмаганда, дори қўйиб, ором бердим! Зўр жинояткорларни туپроққа тенг қилдим, ўйнашлик кўз ёшлари билан хароб бўлаёзган бир талай номусларни сақлаб қолдим. Эй, йигитча! Билсаңгиз эди, булар менга қандай лаззат беради. Хон зотидан деб устимга тушадиган ҳар қандай айбларни менинг юрагим зўр мағрурлик билан рад қила олади! Шу вақтда тўсатдан бир одам пайдо бўлиб қолдики, фақат унинг якка ўзигина, бу ишларим учун мени мукофотлай олади. Мен хаёлимда алангали ишқ билан қучоқлаган бу одам балки шунча тортган азоб-кулфатларим бадалига менга насиб бўлгандир...

Фердинанд. (*Талваса билан унинг сўзини кесар.*) Бас, етар! Жуда ҳам ортиқча, сиз ўз айбларингиздан оқлавишингиз керак! Ҳолбуки мени жиноятчи қилиб қўймоқдасиз... Раҳмингиз келсин, сиздан ўтиниб сўрайман, менинг қалбимни аянгиз! Юрагимни уят-номус, қаттиқ виждон азоблари тирнаб эзмоқда...

Ле ди (*унинг қўлларини ҳирс билан сиқиб*). Бўлса ҳозир бўлади, бўлмаса ҳеч! Мен қаҳрамонларча узоқ сабр этдим. Сен бу кўз ёшларининг нақадар аччиқ эканлигини сезишинг керак. (*Мулойимлик билан.*) Қулоқ сол, Вальтер! Сенга берилган ишқ, дил-жигаридан урган, дардинда адо бўлган бир шўрлик хотин сенинг кўксингга

Ўзининг алангали, туганмас севги билан тўлган кўксини босган бир пайтда ҳам, наҳотки сен ўша номус деган со- нуқ сўзни тилга олсанг?! Наҳотки ўз шармандалиги билан эзилган бир бадбахт хотин, бутун айбларидан юз ўгириб, яхши йўлга интилса-ю, қучорингга шундай ташланиб (*қучоқлайди ва ёлворган товуш билан*) ўзини қутқариб қолишининг ҳам тўрри йўлга бошлашининг ёлвориб сў- раса-ю, сен уни кўкрагингдан итарсанг! Ёки бу, ноумид- лик билан кўнгли синган хотин, сенинг суратининг эси- дан чиқариш учун, наҳотки бундан ҳам даҳшатлироқ гуноҳларга ботса, яна шарманда, яна расво бўлиб қолса?!

Ф е р д и н а н д (*қаттиқ аччиқланиб унинг қучоғидан қутулишга тиришади*). Йўқ, парвардигор ҳаққи-ҳурмати, мен бу синовга туриш беролмайман! Хоним, мен сўз бе- риб қўйганман... Ер-кўк мендан шуни талаб қилади... Сиз- га рост гапни айтишим керак.

Л е д и (*ундан узоқлашиб*). Энди бўлмайди! Энди бўл- майди! Авлиёлар ҳурмати, сизга ёлвораман, энди бўл- майди. Шу минутнинг ўзида менинг қалбимни минг ери- га ханжар тегиб қонга буланди. Сизнинг бу қарорингиз менга истар ўлим, истар ҳаёт берсин, барибир уни ҳозир эшитмоққа менда тоб-тоқат йўқ.

Ф е р д и н а н д. Йўқ, йўқ, хоним! Эшитасиз! Ҳозир- ги айтадиган сўзларим, сизнинг кўз олдингизда менинг айбларимни енгиллатади ҳам ўтмишдаги қилмишларим- ни кечиришингиз учун кучли бир илтимос бўла олади. Мен сизни танишда янглишган эканман. Мен сизни ўз нафратимга лойиқ бир кепадада кўришни истаган эдим, ҳам шуни кутган эдим. Мен бу ерга сизни ҳақорат қил- моқ, бу билан сизга хунук кўринмоқ учун келган эдим. Агар шу айтганим бўлганда эди, ҳар иккимиз ҳам бах- тиёр бўлар эдик. (*Бир оз жим туриб сўнг паст товуш билан.*) Хоним, мен паст табақадан чиққан бир қизни — музикант Миллернинг Луиза деган қизини севаман! (*Леди ранги ўчиб орқасига чекинар, у кўтарилган руҳ билан сўзида давом этар.*) Қандай ишга қадам қўйган- лигимни ҳам биламан. Лекин ақл-идрок, ишқ нафасини ўчирганда ҳам барибир ваъда, йигитнинг лафзи деган нарсалар шунча қаттиқ кучга киради... Айбдор мен! У қизнинг олтин, поклик дунёсини биринчи мартаба буз- ган менман. Кўнглини ширин умидлар билан аллалаган менман!.. Маккорлик билан уни нафс, ҳирс қучоғига олиб кирган менман. Сиз баланд мартабам, насли наса- бим, ҳам отамнинг фикрини ёдимга соларсиз, лекин қан- дай қилиб, мен севаман! Оддий табиат билан урф-одат-

нинг ўртаси қанчалик кўп бузилса, менинг умидларим шунчалик маҳкам бўлади. Ана менинг қарорим — ана эски одат! Кўрамиз, қайси бири енгар экан? Кибри-ҳавоми, одамгарчиликми?! *(Леда шу чоқда уйнинг бир четига кетар. Қўли билан юзини тўсар, Фердинанд унга яқинлашар.)* Сиз менга бирор нарса демоқчи эдингизми, хоним?!

Леда *(гамгин)*. Ҳеч нарса, Вальтер афанди, ҳеч нарса! Фақат шуни айтайки, сиз ўзингизни ҳам, мени ҳам, яна учинчи бир кишини ҳам ҳалок қиласиз...

Фердинанд. Яна учинчи бир кишини?

Леда. Биз бир-биримиз билан бахтли бўлолмаймиз. Аммо отангизнинг шошқинлигида қурбон бўламиз. Ноиложликдан менга ўз қўлини берган одамнинг қалбига ҳеч эга бўлолмайман!

Фердинанд. Ноиложликдан дейсизми, хоним? Ҳар нечук берди-ку? Сиз юрак билан қўшиб бермаган қўлни талаб ҳам қила оласизми? Сиз бир бечора қизни ўз жонидан ортиқ севган одамдан қандай маҳрум қила оласиз? Сиз бир йигитнинг бағридан унинг яхши кўрган жононасини қандай тортиб оласиз? Сиз, хоним, бундан бир минутгина бурун ҳавас қиладиган, бир инглиз қизи эдингиз, наҳотки шундай ишлар қўлингиздан келса?

Леда. Чунки шундай қилишга мажбурман. *(Жиддий ва қатъий туриб.)* Вальтер! Ишқ менга, сизга мулоим бўлишимга мажбур этади. Аммо номусим бунга йўл қўймайди. Бутун мамлакатга бизнинг никоҳимиз тўғрисида доврўқ кетган. Ҳамма кўзлар менга ўхталган, мени масхара қилишга тайёр. Герцогнинг итоатида бўлган бир одам мени рад қилиб, мендан қўл силтар экан, бу шармандачиликни ҳеч нарса билан ювиб кетказиб бўлмайди. Ўз отангиз билан курашингиз! Кучингиз борича ўзингизни мудофаа қилингиз! Аммо мен, қиёматни бу дунёда қўпораман! *(Тез кетади. Вальтер жим, ҳайронликдан сўнг тез қадамлар билан катта эшикка боради.)*

ТҲРТИНЧИ САҲНА

Музикант Миллер уйда бир хона. Миллер, Миллернинг хотини, Луиза.

Миллер *(шошиб киради)*. Шундай бўлишини билиб айтган эдим.

Луиза *(қўрқув ичида отасига ўзини ташлар)*. Нима бўлди, ота? Нима гап?

Миллер. (*У ёқдан-бу ёққа шошиб юриб.*) Қани, чононимни келтир! Қимирла! Бунинг олдини олишим керак! Оқ кўйлагимни ҳам бер! Шундай бўлишини ўша ниқтаёқ сезган эдим.

Луиза. Худо ҳаққи! Нима бўпти?

Хотини. Ахир нима бўпти? Нима?

Миллер (*Паригини ташлаб*). Тездан буни сарта-рошга олиб бор, нима бўпти эмиш? (*Чопиб ойнага боради.*) Соқол тагин тўнғизнинг жунидай ўсипти. Нима бўпти эмиш? Нима бўлар эди, худо урган шаллақи? Бўлар иш бўпти, ҳамма нарса остин-устун бўлиб, икки қўлинг бурнингда қотишти!

Хотини. Ана холос! Ҳозир бор айбни менга тўнкайди.

Миллер. Менга тўнкайди дейсанми? Турган гап, лаънати шаллақи... Бўлмаса кимга тўнкардим?.. Ҳалигина лаънати баронингни мақтаб энка-тенкамни қуритган сен эмасмидинг?.. Мен сенга ўшанда айтганмидим? Вурм ҳамма гапни оқизмай-томизмай президентга етказибди...

Хотини. Оббо! Сен буни қаёқдан била қопсан?

Миллер. Мен қаёқдан била қолганимни?.. Ана у эшик олдида, министрдан одам келиб скрипкачини сўраб турибди!

Луиза. Вой мен ўлай!..

Миллер. Ҳе, сузилган кўзларинг қурсин сенинг ҳам! (*Аччиқ кулади.*) Ойни этак билан ёпиб бўлмайди: Кимни хонадонига шайтон тухум қўйса, ўша уйда чиройли қиз туғилади. Энди ҳамма нарса равшан...

Хотини. Бу нарсанинг Луиза тўғрисидаги иш эканлигини сен қаёқдан била қолдинг?.. Балки сени герцогга мақтагандирлар! Герцог сени ўз оркестрига талаб қилаётган бўлса нима дейсан?

Миллер (*калгагини ушлаб*). Э, ёрилиб ўлгур-эй! «Оркестрига эмиш!» Ҳа, тўғри шундай бир оркестраки, у ерда сен қўшмачи товушининг борича қичқириб, қўшқининг юқори пардаларида юрасан! Менинг моматалоқ бўлган орқамни эса, ногора қилиб чаладилар. (*Креслога ташланиб.*) Худоё ўз паноҳингда асра!

Луиза (*ўлиждай оқарган ҳолда ўтиради*). Онажон! Отажон! Нега мени бирдан ваҳима босди? Қўрқаман...

Миллер (*ўрнидан туриб кетиб*). Бу қора юрак Вурм, ишқилиб, бу дунёдами, у дунёдами қўлимга бир тушса эди! Тан юрагини туғиб сиёҳ қилиб Исо-муса ки-

тоблардаги бутун оят-ҳодисаларни унинг терисига шундай ёзардимки, у хатлар маъшар кунигача ўчмас эди.

Хотини. Ҳа, сўкин, бақиравер, бундан жуда фойда кўрасан! Эй, худо, биз гуноҳкорларга ўзинг раҳм эт, биз энди нима қилдик?.. Гапирсанг-чи ахир, Миллер! *(Уйнинг ичида югуриб юради.)*

Миллер. Шу топда министр олдига бораман! Ҳамма гапни аввал ўзим айтиб бераман. Сен мендан илгари билардинг... Менга шипшитиб қўйгин эди, ақли паст кампир! Ана унда қизимиз бу усти ялтироқ гапларга лаққа тушмаган бўларди. Ўз вақтида олдини олган бўлардик. Лекин бу ишдан сенга манфаатнинг ҳиди келди. Шунинг учун ҳам осмонларга сакрадинг! Ана энди ўзинг пиширган ошни ўзинг е! Мен қизимни оламану «ҳайт» деб чет элларга кетаман!

БЕШИНЧИ САҲНА

Бурунгилар. Фердинанд фон-Вальтер қўрққан, ҳовлиққан бир кайфиятда киради.

Фердинанд. Отам бу ерга келдимми?

Луиза *(қўрқиб сачраб ўрнидан туради).* Унинг отаси? *(Ҳаммаси бир вақтда гапирди.)* Эй парвардигор!

Хотини. Президент! Худо урди бизни!

Миллер. Ўзингга шукур! Тугунлар ечила бошлади!

Фердинанд *(югуриб бориб Луизани бағрига қатиқ босади).* Осмон билан дўзах ўртамизга ғов бўлса ҳам, барибир сен меникисан!..

Луиза. Мен энди ўлган кишиман! Гапиравер — сен қўрқинчли бир номни — отангнинг номини айтдинг-а?..

Фердинанд. Қўрқма, ҳеч гап эмас! Ҳаммаси ўтди-кетди. Мен яна сен билан биргаман. О... кел, сенинг кўксингда бир оз ором олай! Бу қўрқинчли дақиқа эди!

Луиза. Қандай дақиқалар? Ахир, мени ўлдирдинг-ку?..

Фердинанд *(чекинар ва унга маъноли боқар).* У, шундай қўрқинчли бир дақиқалар эдики, унда сен билан менинг қалбим ўртасида ёт бир одам кириб олди. Менинг муҳаббатим ўз виждоним олдида ранги ўчди. Мени Луизам эса Фердинанддан жудо бўлаёзган эди... *(Луиза юзини қўллари билан тўсиб, стулга ўгириб қолади. У тез Луиза ёнига борар, унинг кўзларига тикилиб узоқ жим қолади. Сўнг кучли ҳаяжон ичида орқасига чекинади.)* Йўқ! Йўқ! Ҳеч қачон! Бу мумкин эмас, Леди!

Жуда ҳам ҳаддан ошиб кетдингиз! Яратган тангри ҳаққи-хурмати мен бу гуноҳсиз қизни сен учун қурбон қилолмайман! Мен ичган қасамимни бузолмайман! Бу сўнган кўзларга берилган менинг қасамим, момақалди роқ сингари ҳар чоқ ҳушимни бошимга тўплаб туради. Сиз, бир қаранг мана бунга, Леда! Бу ёққа бир қарасанг-чи, қонхўр ота! Мен шундай малакними ҳалок қилай? Бу илоҳий кўкракларгами дўзах ўтини ёқай (*Луизага яқин боради.*) Тонгла маҳшарда худо қози, мен буни худо тахтигача олиб бораман. Майли, агар менинг ишқим жиноят бўлса, худонинг ўзи айтсин (*Луизани қўлидан тугиб стулдан турғизади*). Асти койима! Хурсанд бўл, гавҳарим! Сен ютиб чиқдинг! Мен даҳшатли ҳаёт майдонидан зафар билан қайтдим.

Луиза. Йўқ, йўқ! Ҳеч нарсани яширма! Ўша кўрқинчли қарорни айтасан! Сен ҳозир отанг ҳам Ледини оғзингга олдинг... Жоним ҳалқумимга келди... Уни эрга тегармиш, дейдилар.

Фердинанд (*Луизанинг оёғига йиқилиб*). Менга тегармиш бечора.

Луиза (*бир оз жимликдан сўнг оқиста лекин дадил товуш билан*). Мен нимадан чўчидим? Ахир, чол отам буни неча мартаба менга уқтирган эди-ку! Мен бўлсам унинг гапига ишонгим келмас эди. (*Пауза. Сўнг бор товуш билан қичқириб йиғлаб Миллернинг қучоғига ташланади.*) Отажон! Қизинг яна сен билан қолади! Кечир мени, отажон. Тушинг бунчалик ширин-шакар бўлишига ҳам... Уйғонишинг бунчалик аччиқ, кўрқинчли бўлишига болагинанг айбдор эмас!

Миллер. Луиза! Луиза! Эй худо! Бу ўзида эмас! Қизим! Бечора болагинам! Сени йўлдан оздирганларга минг лаънат! Лаънат сенга, қўшмачи кампир!

Хотини (*йиғлаб қизига ташланади*). Қизим, мен шундай лаънатга сазовор бўлгудай иш қилдимми? Худо хайрингизни берсин, барон! Нега бу кўзичоқни ўлдира-сиз?

Фердинанд (*унга тез яқин келиб*). Аммо мен, унинг ҳийла-найранглари синдираман — бу бидъат-хурофотларнинг темир занжирларини узиб ташлайман, севган ёримни мардларча ўз хоҳишим билан танлайман! Муҳаббатимнинг улуғ ғалабаларини кўрганда бу ифлос жонларнинг кўзлари чаноғидан чиқсин!.. (*Кетмоқчи бўлади.*)

Луиза (*ҳовлиқиб ўрнидан туради, кетидан бориб*). Кетма! Кетма! Қаерга кетасан?! Отажон! Онажон! Боши-

мизга шундай оғир кулфат тушганда у бизни ташлаб кетаётибди!

Хотини (*югуриб орқасидан бориб тутади*). Ҳозир бу ерга президент келади, қўпол, тўнг гаплар билан қизимизни ҳам, ўзимизни ҳам хафа қилади! Шунини била туриб бизни ташлаб кетасизми, Вальтер афанди?

Миллер (*қутирган бир ҳолда кулиб*). Ташлаб кетади! Турган гап. Нега кетмасин? Ахир у қизимиздан ўзига керагини олиб бўлди. (*Бир қўли билан майорни, иккинчи қўли билан Луизани ушлаб.*) Сабр этинг, афандим! Фақат менинг остонамдан Луизани босиб ўтоласиз! Агар сен муттаҳам бўлмасанг аввал отангни кутиб тур! Қандай макр-ҳийла билан бу қизнинг юрагини ўғирлаганингни отангга ўз оғзинг билан айтиб бер, алдоқчи! (*Ғазаб билан қизини унга қарата қаттиқ итариб ташлайди.*) Бўлмаса худо ҳаққи, сенинг ишқингнинг касофати тегиб шундай иснодга қолган бу бахтиқора жонни шу ернинг ўзида ўзинг янчиб ташлайсан!

Фердинанд. (*Қайтади. Чуқур хаёл суриб у ёқдан-бу ёққа юради.*) Тўғри! Президентнинг ҳукми зўр, оталик ҳақи эса шундай улуғ гапки, бунинг тагида жиноятлар ҳам бекиниб ётиши мумкин. Аммо мени, мақсадга фақат муҳаббатгина олиб келади! Кел менга, Луиза! Қўлларингни бер (*куч билан унинг қўлларини олади*). Сўнги нафасимда худонинг мени ташлаб қўймаслигига қанчалик ишонсам, бизнинг қўлларимизни бир-биридан жудо қиладиган лаҳзада менга ажал келишига ҳам шундай ишонаман!

Луиза. Мен қўрқаман! Менга қарама! Сенинг лабларинг титради, кўзларингдан киши ваҳма олади!

Фердинанд. Йўқ, Луиза, титрама! Бу сўзларим тентаклик сўзларим эмас! Бу энг нозик бир пайтдаги қарор, худонинг менга берган улуғ неъмат! Қисилган кўкрак, зўр куч билан нафас олаётган нозик бир пайтда қилган бу қарорим худонинг менга кўрсатган улуғ ганимати! Мен сени яхши кўраман, Луиза! Сен меники бўлиб қоласан, Луиза! Энди отам олдига борай! (*Эшикка қараб тез юради. Президентга дуч келади.*)

ОЛТИНЧИ САҲНА

Бурунчилар. Президент хизматчилари билан.

Президент (*кириб*). Ўзи ҳам шу ерда экан... (*Ҳамма қўрқувда.*)

Фердинанд (*бир неча қадам орқага чекинар*).
Ҳа, шу ерда, ҳалол одамлар уйида.

Президент. Ўғлига ўз отасига итоат этмоқни ўр-
ганатурган жойдами?

Фердинанд. Рухсат этингиз бизга...

Президент (*унинг сўзини кесиб Миллерга*). Сиз
отаси бўласизми?

Миллер. Ҳа, шаҳар музиканти Миллер.

Президент (*хотинига*). Сиз онасимисиз?

Хотини. Оҳ! Ҳа, онаси бўламан!..

Фердинанд (*Миллерга*). Ота, қизингизни ташқа-
рига олиб чиқинг. У ҳушидан кетаёди...

Президент. Ортиқча меҳрибончилик! Биз уни ҳу-
шига келтириб қўямиз! (*Луизага*.) Сиз президент ўгли
билан кўпдан бери танишмисиз?

Луиза. Мен унинг кимлигини суриштирган эмасман.
Фердинанд фон-Вальтер афанди ноябрдан бери бизники-
га келиб-кешиб туради.

Фердинанд. Уни кўкларга кўтаради!

Президент. У сенга ваъдалар бердими?

Фердинанд. Энг тантанали ваъдаларни — худо-
ни ўртага солиб — бундан бир неча минутгина бурун
берди!

Президент (*ўғлига*). Шошма! Бу жинниликла-
ринг учун узр сўрашга сенга ҳам навбат келади. Ўзимиз
билдирамиз (*Луизага*.) Жавоб кутаман!

Луиза. У менга севги тўғрисида қасамёд қилди.

Фердинанд. Ҳам қасамида қаттиқ туради.

Президент. Жим! деб сенга буйруқ қилишим ке-
ракми? (*Луизага*.) Бу қасамга ишондингизми?

Луиза (*мулоҳим*). Мен ҳам шундай қасамёд қил-
дим.

Фердинанд (*қатъий*). Биз умрбод қовушганмиз!

Президент. Мен буюраман, товушингни ўчир!
(*Луизага*.) Аммо ўғлим ҳар сафар нақд тўлаб турган
бўлса керак?!

Луиза (*ҳайрон*). Гапингизга тушунолмайд туриб-
ман!

Президент (*заҳарханда*). Тушунмайсиз? Хўш,
мен шуни демоқчиман: ҳар бир ҳунарнинг ўз эвази, ҳар
бир оласининг бераси бор. Мен ўйлайманки, сиз ҳам
ширин сўзларингизни текинга бермагандирсиз ёки бир-
гина роҳатнинг ўзи сизга кифоя эдими-а?

Фердинанд (*аччиғланиб яқин келади*). Лаънати!
Нима дединг?!

Луиза (*майорга маъюс ва виқор билан*). Вальтер афанди, энди сиз бўшсиз! Ихтиёр ўзингизда.

Фердинанд. Ота! Гарчи гадолик чопонида бўлса ҳам ифбатга ҳурмат керак!

Президент (*қаҳқаҳа билан*). Ажойиб сўз ўйлаб топибсан! Ота, ўғлига ўйнаш бўлган қизни, ҳурмат қилсин эмиш.

Луиза (*ҳушсиз йиқилар*). Тангрим!

Фердинанд (*Луиза билан сўзлашиб туриб Президентга қилич ўхталар, аммо дарҳол яна туширар*). Ота! Гарданимда болалик қарзим бор эди, энди қарздан узилдим! (*Қилични қинига солар.*) Болалик ҳурмати татом бўлди.

Миллер (*шу дамгача қўрқиб, ўзини панага тортган Миллер шиддат билан илгари чиқади. Талваса ва қўрқувдан тишларини ғижирлатиб гапиради*). Президент ҳазратлари, болага ота сингари меҳрибон бўлган ким бор? Кимки қизни бузуқ деб хўрласа, отанинг юзига шапалоқлаган бўлади. Шапалоққа шапалоқ билан жавоб бериш бизнинг расмимиз, кечиргайлар!

Хотини. Худойим ўзинг сақла! Мана энди чол ҳам тажаанганиб, телба тўнини тескари кийди! Бир балога йўлиқмасак гўрга эди.

Президент. (*Унга қулоқ солмай.*) Ҳ, қўшмачи ҳам бош кўтарди! Ҳозир сен билан ҳам гаплашамиз, қўшмачи!

Миллер. Кечиргайлар, менинг отим Миллер, агар музика эшитмоқчи бўлсангиз, марҳамат! Аммо қўшмачилик менинг ишим эмас! Сизнинг ўрдангиз бу хилдаги одамларга сероб. Бу ишдан биздай фақирларнинг ёрдамига муҳтожлик йўқ, кечиргайлар!

Хотини. Худо ҳаққи, чол! Гап қайтарма! Мени ҳам, қизингни ҳам нобуд қиласан...

Фердинанд. Ота! Бундай найрангбозликни кўрсатишдан илгари, гувоҳ бўлиб турган мана бу одамларни нари қилсангиз бўларди.

Миллер (*Президентга яқин келиб*). Тушунарлик ва равшан айтилган... Кечиргайлар! Президент ҳазратлари! Мамлакатда қандақасига ҳукм сурсангиз суриг, аммо бу ер менинг уйим — мабодо сизга ишим тушиб арз-ҳол қилмоқ тўғри келса, бош эгиб, арз қиламан. Аммо чақирилмаган ҳар қандай меҳмонни остонадан суриб чиқараман. Кечиргайлар...

Президент (*ғазабидан бўзариб*). Нима? Нима дедим? (*Унга яқин келади.*)

Миллер (*эхтиётлик билан чекириб*). Менинг фикрим шу, барон, кечиргайлар.

Президент (*ғазаб билан*). Ҳ! Аблаҳ! Сени бу одобсиз фикринг билан зиндонда чиритаман! Ҳай, полицияни чақиринг! (*Хизматчилардан бир нечаси чиқар.*)

Президент (*ғазаб ва жаҳл билан уйда кезар.*) Отасини зиндонга солинг! Онаси билан бузуқ қизни бозор айлантириб сазойи қилинг! Ҳаққоният, менинг ғазабимга кўмак қилар! Бундай беадабларга берилатурган жазодан қониқишим керак! Шундай муттаҳамлар менинг режаларимни бузишга жасорат қилсинлар! Ота-болани ёвлаштирсинлар! О, лаънатилар! Мен сизни ҳалок қилиб ўзимнинг қаҳру-ғазабимни босаман! Сизнинг бутун уруғ-аймоғларингизни қасос оловларида ёндираман!

Фердинанд. (*Уларнинг олдига келар. Вазминлик билан.*) Тўхтаг — ҳали кўрқмангиз! Мен сизнинг томонда! (*Президентга иззат қилиб.*) Ота, бунчалик ошиқмангиз, агар сиз ўз қадрингизни билсангиз, — зўравонлик қилмасангиз! Менинг қалбимда ҳали «ота» сўзи жарангламаган бир жой бор — шу жойга тега кўрмангиз!

Президент. Жим тур, аблаҳ! Ғазабимни баттар кўзгама!

Миллер (*оғир фикрдан бош кўтариб*). Қизга қараб тур, хотин. Мен герцог олдига бораман. Худо бошимга бир фикр солди! Урдада ишлайтурган тикувчи мендан най ўрғанади, герцог олдига киришга ўша ёрдам қилар. (*Кетмоқчи бўлар.*)

Президент. Герцог олдига! Афтидан, унутганга ўхшайсан. Мен шундай баланд ғовманки, ундан ё сакраб ўтасан, ё бўйнинг узилиб кетади. Герцог олдига эмиш, каллаварам! Қани кўрайлик-чи, дўзахдай кўрқинчли, на товуш, на заррача ёруғлик кирадиган қоронғи зиндонда туриб ҳам герцог олдига бора олармикансан?

ЕТТИНЧИ САҲНА

Бурунгилар, полиция.

Фердинанд (*Луизага томон югуриб боради. Луиза унинг қўлига хушсиз йиқилади*). Луиза! Ердам беринг! Қутқаринг! Аҳволи ёмон! (*Миллер ҳассасини олар, шляпасини кияр, мудрофаага тайёрланар. Хотини президент оёғига йиқилар.*)

Президент (*полициячиларга орденини кўрсатиб*). Герцог номидан буюраман, тутингиз буларни!.. Бола, бу маъжалақидан қўлингни торт! Хушсиз бўлса, жин урмайди! Бўйнига кишан солганда тош-тупроқ отиб бозор

айлантириб сазойи қилинганда тезда ўзига келиб қолади.

Хотини. Раҳм қилинг, жаноб олийлари! Раҳм қилинг! Раҳм қилинг!

Миллер *(ғазаб билан хотинини ердан кўтарар)*. Муттаҳамга эмас, худога ёлбор, кампир! Барибир мен зиндонга тушдим.

Президент *(лабини тишлаб)*. Қараб тур мохов, дорга ҳам яраб қоларсан! *(Полициячиларга)* Сизга нима дедим? *(Полициячилар Луизага яқин келар.)*

Фердинанд *(Луизага яқин келар, унинг олдида турар)*. Қани, ким экан ботиниб келадиган? *(Қилични қини билан ушлаб, сопи билан мудофаага тайёр турар.)* Фақат ўз калласини полицияга сотиб қўйган одамгина бу қизга қўл теккиза олади. *(Президентга)* Ўзингизга раҳмингиз келсин. Жаҳлимни чиқарманг, ота!

Президент *(полициячиларга дўқ уриб)*. Агар еган нонингизни ҳалолласангиз... қўрқоқлар *(полициячилар яна Луизага яқин келарлар)*.

Фердинанд. Йўқолинг, аблаҳлар! Сизга айтаман — қайтинг! Тағин айтаман, ўзингизга раҳмингиз келсин, жаҳлимни чиқарманг, ота!

Президент *(ортиқ ғазаб билан полициячиларга)*. Шуми ҳали ғайратингиз, муттаҳамлар! *(Полициячилар Луизани маҳкамроқ ушлайдилар.)*

Фердинанд. Х, шундайми, ҳали?! Иш шунгача бордими? *(Қиличини яланғочлаб, полициячилардан бир нечасини ярадор қилади.)* Худо, ўзинг кечир мени...

Президент *(қаттиқ жаҳл билан)*. Қани, кўрайлик-чи, бу қилич менга ҳам тегармикан? *(Луизани ўзи ушлаб уни кўтариб полициячилардан бирига беради.)*

Фердинанд *(заҳарханда билан)*. Ота, ота! Бу қилмишингиз билан худонинг худолигига қора доғ солмоқчисиз. Модомики, у учига чиққан жаллодлардан ёмон министр қилган бўлса, демак, худо одамларни яхши танимас экан.

Президент *(полициячиларга)*. Олиб боринг уни...

Фердинанд. Ота! Қиз сазойи қилинади. Аммо президент ўгли майор билан бирга! Сиз ўз фикрингизда қаттиқ турасизми?

Президент. Томоша яна ҳам қизиқроқ бўлади. Олиб боринг!

Фердинанд. Мен ўз офицерлик қиличимни қизнинг оёқлари остига ташлайман. Шунда ҳам фикрингиздан қайтмайсизми?

Президент. Қилич сеники, ҳам сенда туриб хўрликка кўникиб қолган. Олиб боринг! Олиб боринг дейман! Буйруғимни эшитмадингизми?

Фердинанд (*полициячилардан бирини итарар, бир қўли билан Луизани ушлар, иккинчи қўли билан қиз кўкрагига қилчичини тўғриллар*). Ота, рафиқамни сизга хўрлатмасдан бурунроқ ўзим қиличимни кўксига ботираман! Ҳали ҳам фикрингизда қоласизми?

Президент. Нима дейман, агар қиличинг ўткир бўлса...

Фердинанд (*Луизани қўяр, кўкка қўлларини чўзиб тикилар*). Ўзинг кўриб турибсан, парвардигор, бутун одамгарчиликнинг ҳамма йўлларини қилиб кўрдим. Фойда бермади!! Энди иблисларча ҳаракат қилиш керак! Майли, сазойи қилингиз, аммо мен шу чоқда (*президентнинг қулоғига қичқирар*) отамнинг қандай қилиб президент бўлиб қолганини бутун пойтахтга ёяман! (*Тез кетар.*)

Президент (*яшин ургандай саросима ичида*). Нима, нима?! Фердинанд! Тўхтаг, қолдиринг қизин! Фердинанд! (*Майор орқасидан тез чиқар*).

УЧИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Президент саройида бир зал. Президент, секретарь Вурм киради.

Президент. Ишнинг чуви чиқди!

Вурм. Мен шундан хавфсирар эдим, жаноб ҳазратлари! Зўрлик ҳамиша хаёлпараст кишиларни ғазаблантиради, аммо ҳеч бир эпақага келтиролмайд.

Президент. Мен бу планларимга бутун умидимни боғлаган эдим. Агар қиз шарманда қилинса, у офицерлик ғурури билан қиздан айнаб кетар деб ўйлаган эдим.

Вурм. Жуда соз. У ҳолда бу ишни ўша шармандагарчиликка олиб бориш керак эди.

Президент. Ўзим ҳам ўкиниб қолдим, ҳар нима бўлса ҳам, сирни бой бермаслик керак экан... Қанча дўқ урса ҳам, турган гап, у, албатта, бу ишни қилмас эди.

Вурм. Ундай деманг! Ғазабга келган ошиқ, ҳар қандай тентакликка тайёр туради. Майор сизнинг бу хилда юрт сўрашингизни кўриб, ҳамиша бундан норози эканини ўзингиз айтгансиз. Бунга ишонаман! Ўғлин-

ғизни академияда ўқиб келтирган фикр-қаноатлари дастлаб менга равшан эмас эди. Бутун ҳикмат каттаю кичик бўлиб тинч роҳат яшаш ва эскидан қолган қонун-қоидаларга мувофиқ умр кечиришда, модомики шундай экан, оққўнгиллик, ўрда ичидаги олижаноблик тўғрисидаги афсона хаёллар нимага ярар эди? У ҳали ёш, қони қизиқ, давлат ишининг бундай суст-бўшанг бориши унга ёқмайди, шунинг учун ғурурлик уни аллақандай зўр ишларга етаклайди.

Президент (қайғу билан). Бундай чуқур гапларнинг ишимизга қанчалик манфаати тегади?

Вурм. Бу гап билан мен жаноб олийларига ҳам касални, ҳам давосини кўрсатмоқчи эдим, кечирасиз, бундай одамга ё ишонмаслик, ё ишонгандан кейин у билан жанжал қилмаслик керак эди. Сизнинг мартабангизни кўтарган йўл-йўриқларга у нафрат ўқийди. Балки у, ўғлингиз бўлгани сабабидан, шу дамгача ўз хонлик тилини тийиб келгандир. Унинг ишқини бўғиб бораберинг, сизда оталиқ меҳри йўқ эканлигини туйдиринг, ана шунда у, биринчи ўринга ватан вазифаларини қўяди. Ҳақ ва адолат йўлида ўз отасини қурбон қилишгача боради.

Президент. Вурм! Вурм! Сиз мени даҳшатли чоҳга олиб кетаётирсиз!

Вурм. Уша чоҳдан сизни қутқармоқчиман, ҳазратим! Очiqроқ гапиришим мумкинми?

Президент (ўлгириб). Қандай қиламиз. Айбдор дўстлар каби қимтиниб гаплаша берамиз-да.

Вурм. Ундай бўлса мени кечирасиз. Менимча сизни президентликка кўтарган саройдаги чаққон илмий-ҳунарга тан берсангиз керак. Хўш, ота бўла туриб, нега ўзингизга унда ишонч туғдиролмадингиз? Ҳали-ҳали эсимда! Сиз ўзингиздан олдинги президентни қандай оқ қўнгиллик билан қарта ўйнашга кўндирдингиз, у билан бирга дўстларча мағрурлик қилиб бутун бир кечани ўтказдингиз, аммо худди шу кечанинг ўзида... Унга қарши қўйган бомбангиз портлаши ва бу билан президент тўзғоқдай тўзиб кетиши керак эди... Нега ўғлингизга душманни кўрсатиб қўйгансиз? Унинг ишқ можарасида менинг хабардорлигимни ўзи сира билмаслиги керак эди. Сиз бу ишга қиз томондан туриб аралашганингизда эди, ўғлингизнинг ҳам сиздан кўнгли қолмаган бўларди. Сизга ўз ишига пухта душманининг асосий кучига эмас, унинг тўдаларига ҳужум қилиб тор-мор келтирадиган лашқарбошининг ролини ўйнашга тўғри келади.

Президент. Мен буни қандай қилардим?

Вурм. Жуда осон, иш ҳали ҳам қўлдан кетганича йўқ. Ота эканингизни бир оз унутинг! Ошиқ билан олишмангиз, чунки ҳар бир қаршилиқ унга яна далда беради. Менга ихтиёр беринг, унинг ишқ алангасида қурт пайдо қилайин, токи бу қурт унинг ўз гўштини есин.

Президент. Хўш, қани?

Вурм. Ё мен одамзоднинг руҳини билмайман, ёки майор афанди севгида қандай бўлса, рашк масаласида ҳам шундай қўрқинчли киши. Ҳеч бир асос бўлмаса ҳам унинг кўнглида қизга кичик бир шубҳа туғдирдингиз! Уни куйдириб ошириб-топириш учун зиғирдай хамиртуруш бўлса бас!

Президент. Бу зиғирдай хамиртурушни қайдан топамиз?

Вурм. Гапнинг лўндасига мана энди келдик! Энг олдин жаноби олийлари, сиз менга шунга айтингиз-чи, борди-ю, майор, бўлганим шу деб туриб олса, бу сизни қанчалик ташвишга солади, ҳам бу қиз билан бўлган нари-бери гапларга хотима чекиш ва Леди Мильфорд тўғрисидаги режангизни юзага чиқариш сиз учун қайси даражада аҳамиятга эга?

Президент. Ҳали бу тўғрида сўраб ўлтирибсизми, Вурм? Агар Леди билан никоҳ бўлмаса, мен ўзимнинг бутун нуфузимни, таъсиримни йўқотган бўламан. Агар майорни мажбур қилсам бошимдан ажраламан.

Вурм (*жонланиб*). Энди марҳамат қилиб менга ҳам қулоқ солсангиз, биз майор афандини ҳийла тузоғига илинтирамиз. Бутун қўлингиздаги ҳукуматни қизга қарши соламиз! Биз бошқа бир кишининг номига қиздан хат ёздирамиз, бу хатни эпчиллик билан майорга етказамиз!

Президент. Аҳмоқона гап! Гўё қиз ўзига ўзи гўр қазир, ўзига ўзи ўлим ҳукмини ясармиш.

Вурм. Рози бўлиши керак. Фақат бунга мени вакил қилингиз, ўз билганимча иш қилишга рухсат этингиз. Мен унинг юрагига қўл солиб кўрганман, яхши биламан! У юракнинг икки нозик нуқтаси бор: бири отаси, бири майор. Шуларни қурол қилиб туриб, унинг виждонини забт этиш мумкин! Майор бутунлай бир чеккада қолади, музикант билан ишни бир ёқлик қилиш эса биз учун яна жўн бўлади.

Президент. Чунончи?

Вурм. Чунончи сиз жаноб ҳазратлари унинг уйда бўлиб ўтган ҳодисани менга гапирган эдингиз. Чол музи-

кантни мана бу иши учун суд билан қўрқитишдан осони йўқ. Президент герцог жанобларининг соялари бўлади. Герцогнинг муҳр сақлагичи энг яқин одамини ҳақорат қилиш, аъло ҳазратни ҳақорат қилиш билан тенг, Қўя-беринг! Мана шундай бир пўписа билан ҳеч бўлмаганда у бояқишни ийнани тешигидан ўтказаман.

Президент. Тагин иш жиддийлашиб кетмасин.

Вурм. Қўлдан келганини қиламиз! Фақат бутун оилани қийин бир ҳолга солиб қўймоқ зарур. Биз энг олдин, киши билмас, музикантни қамаймиз. Яна кўпроқ қўрқитиш учун онасини ҳам қамасак бўлади. Зўр жиноятлар тўғрисида дор ёғочлари ва умр бўйи зиндонга ташлаш тўғрисида гапирамиз. Ҳам булардан қутилиш учун фақат қиздан хат олишни шарт қилиб қўямиз.

Президент. Яхши. Жуда соз. Англадим!

Вурм. Қиз отасини жони-дилидан яхши кўради. Отасининг ўлим хавфида қолиши, энг камида қамалиши, бунга ўзининг сабаб бўлгани учун вужудга келган виждон азоблари, майор билан қовушмоқнинг иложининг йўқлиги, ниҳоят, унинг устига яна мен, миясини ачитиб берсам... Мана буларнинг ҳаммаси қизини тузоққа туширмай қўймайди...

Президент. Аммо ўғлим-чи? Уни нима қиламан? Ахир у буларнинг ҳаммасидан дарров огоҳ бўлмайдами? Яна баттар қутуриб жигибийрони чиқмайдами?

Вурм. Бу ёғини менга қўйиб бераверинг, жаноби олийлари! Бутун оила, ҳамма гапни сир туттишга, ёлғонини рост дейишга қасамёд қилгунча, биз отаси билан онасини қамокдан чиқармаймиз.

Президент. Қасам? Қасамнинг нима аҳамияти бор, аҳмоқ?

Вурм. Биз учун балки ҳеч аҳамияти йўқдир, президент жаноблари! Аммо бу хилдаги одамларга қасамдан кўра улуғ нарса йўқ. Шундай қилиб биз иккимиз осонлик билан ўз мақсадимизга эришамиз. Қиз майорга қўйган муҳаббатини ва ўз шуҳратини йўқотади... Ота-онаси эса бу машмашалардан кейин сувдай мулоим, мусичадай сўфи бўлиб қоладилар. Пировардида унга мен ўз қўлимни тутсам, бу билан қизнинг яхши номини ўзига қайтарган бўламан. Ота-онаси эса буни раҳм-шафқатдан деб, мендан миннатдор бўладилар.

Президент (бошини қимирлатиб кулар). Ҳ, муғомбир, сен мени йўлда қолдирдинг! Ипидан игнасиғача хўп пухта ўйлабсан! Шогирд устозидан ошиб тушди!

Хўш, энди гап бу ерда: Хатни кимнинг номига ёзамиз?! Ёлғондан кимни қизга ўйнаш қиламиз?

Вурм. Албатта, ўғлингиз кўрсатадиган бу томоша орқасида ё ҳамма нарсани бой бериб оёғи осмондан келадиган, ё қўли баланд бўладиган одамни топиш керак.

Президент (*бир оз ўйланиб*). Мен гофмаршални биламан холос!

Вурм (*елкасини қисиб*). Агар мен Луиза бўлсам эди, асло у дидимга ёқмаган бўлар эди.

Президент. Унинг нимаси ёқмайди. Қадди-қомати келишган! Усти башанг! Савлати жойида! Ундан энг тоза атирларнинг ҳиди келади. Бутун сўзи аҳмоқона, пули ҳам етарли, наҳотки шуларнинг ҳаммаси қизни қизиқтирмаса? Эй дўстим! Рашик бор жойда ақл бўлмайди, дейдилар. Яхши, маршалга киши юбораман. (*Кўнги-роқ чалар.*)

Вурм. Жаноблари ҳозирча маршал билан машгул бўлсалар ҳам, скрипкачини қамоққа буюрсангиз. Мен бориб керак бўлган ишқий хатни ёза турай.

Президент (*ёзув столига келар*). Ёзиб бўлганингдан кейин олиб кел, мен ўқиб кўраман! (*Вурм кетар. Президент ёзиш учун столга ўлтирар. Хизматчи кирар. Президент ўрнидан туриб қорғозни хизматкорга берар.*)

Президент. Қамоқ тўғрисидаги мана бу буйруқни дарҳол полицияга юбориш керак. Биттангиз гофмаршални чақиринг!

Хизматчи. Гофмаршал афанди ўзлари ҳам ҳозир келаётирлар.

Президент. Яхши бўпти! Айт, қамашда мумкин қадар аҳтиёт бўлсинлар. Ҳеч қандай шов-шув бўлмасин.

Хизматчи. Бош устига, жаноб олийлари!

Президент. Тушундингми? Мумкин қадар оҳисталик билан!

Хизматчи. Бош устига, жаноб олийлари. (*Хизматчи кетар.*)

ИККИНЧИ САҲНА

Президент, Гофмаршал.

Гофмаршал (*шошиб-пишиб*). Йўл устида бир зиёрат қилиб ўтай деб кирдим, азизим! Аҳволлари қалай? Кайфлари чоқми? Бу кеча катта бир опера қўйилди. Ажойиб мушакбозлик бўлади. Бутун бошлик шаҳар ўт ичида қолади. Сиз шаҳарнинг ёнишини бир кўрсангиз эди.

Президент. Менга ўз уйимдаги мушакбозлик ҳам етиб-ортиб турибди. Бу мушаклар ўзимни ва бутун шаъну шавкатимни кулларини кўкка совурмаса деб кўрқаман. Яхшики, азизим маршал, вақтида етиб келдингиз, бу мушкул ишда менга маслаҳат ва астойдил ёрдам беришингиз керак. Бу иш иккимизнинг мартабамизни бундан ҳам баланд қилади ё бўлмаса, тамомила ер билан яқсон қилади! Ўтиринг!

Гофмаршал. Эй, менинг кайфимни учирманг, азизим!

Президент. Сизга такрор айтаман: ё тагин кўтариламан, ё буткул йўқ бўламан! Сиз менинг майор билан Леда ҳақидаги режамни биласиз, тушунасишим, ўз бахтимизни сақлаб қолиш ҳар иккимиз учун нақадар зарур гап. Ана шу тахту бахтимиз емириладиган кўринади, Кальб! Менинг Фердинандим кўнмади.

Гофмаршал. Кўнмади? Кўнмади? Ахир мен тўй тўғрисида бутун шаҳарга жар солдим-ку! Буларнинг ниқоҳи ҳамманинг оғзида гап.

Президент. Энди сиз бутун шаҳарга ёлғончи бўлдингиз! У бошқани севаркан!

Гофмаршал. Ҳазил қилиясиз! Шу ҳам гапми? Шу ҳам тўсиқми?

Президент. У ўлгудай қайсар одам. Шунинг учун ҳам бу тўсиқни кўтариб ташлаш анча мушкул.

Гофмаршал. У нима, жинни бўлганмики, ўз бахтидан ўзи юз ўтиради-я?

Президент. Сиз ўзидан сўранг, ҳам жавобини эшитинг!

Гофмаршал. Ё танграм! У нима ҳам деб жавоб беради?

Президент. Сиз билан мени бундай баланд мансабларга эга бўлиш мақсадида қилган қонли жиноятларимизни бутун саройга ошкора қилармиш. Қалбаки қозғоғларимизни, тилхатларимизни кўрсатармиш, ҳам сизни, ҳам мени ўлимга тўғри қилармиш. Сизга берадиган жавоблари шу бўлади!

Гофмаршал. Жинни-минни бўлдингизми?

Президент. У чинакам шу гапларни гапирди! Ҳатто у, айтганларини ўша топда бажармоқчи эди-ю, мен унга ялиндим, ёлбордим, йиғладим, шу билан зўрға уни ушлаб қолдим. Бунга нима дейсиз?

Гофмаршал (*афтини маъносиз буруштириб*). Нон урсин, каллам шишиб кетди.

Президент. Бу ҳалл ҳолваси! Бунинг устига.

айгоқчиларим менга шундай хабар келтирдилар: Обершенк фон Бок Ледига уйланишга тайёр турган эмиш.

Гофмаршал. Сиз мени чинакам жинни қиладиган бўлдингиз! Ким дедингиз? Фон Бок дейсизми? У билан мен бир-биримизга ашаддий душманмиз, бу сизга маълумми? Нима учун эканлигини ҳам биласизми?

Президент. Биринчи эшитишим.

Гофмаршал. Азизим! Агар сизга айтиб берсам тепа сочингиз тик туради. Хў, саройда бўлган бир базми эсланг-а. Бу гапга роса йигирма бир йил бўлди,— биз инглизча кадрил деган ўйинга биринчи мартаба тушган эдик. Граф фон Мершаумнинг қора костюмига катта шамдондан шам томиб кетган эди. Эй, худойим! Албатта булар эсингизда бўлса керак?

Президент. Шундай нарсалар кипининг эсидан чиқади дейсизми?

Гофмаршал. Буни қаранг энди! Маликаи Амалия ўйиннинг авжи қизиғида пайпоқ боғлоғичини йўқотиб қўйди. Ҳамманинг кўнгли ғаш бўлди. Фон Бок билан мен иккимиз у вақтда камер юнкер эдик — бутун зални тўс-тўполон қилиб бойлоғични ахтариб кетдик. Пировардида мен кўриб қолдим. Фон Бок буни пайқаб қолиб унга ўзини ташлади. У сурбет зўрлик билан бойлоғични менинг қўлимдан тортиб олиб, биласизми, маликага берди-ю, менинг тумшуғимнинг тагида туриб маликанинг лабларидан «раҳмат» деган сўзни узиб олди. Бунга нима деса бўлади?

Президент. Бу ўтакетган одобсизлик.

Гофмаршал. Наҳотки меники бўлган раҳматни тортиб олса-я? Оз бўлмаса ҳушимдан кетаёзган эдим. Бундай беорлик ҳеч кўрилганми? Ниҳоят ўзимни тутдим, маликаи шамъи жаҳоннинг олдига бориб дедим: «Маликам, фон Бок сизнинг бойлоғичингизни ўзингизга топшириш бахтига мушарраф бўлди. Аммо бу бойлоғични дастлаб кўрган одам уни кўришдай улуғ насибани ўзи билан шодланиб бир бурчакда жимгина турибди», дедим.

Президент. Қойил, маршал, қойил!

Гофмаршал. Мен, фон Бокни то қиёматгача эсимдан чиқармайман. Айёрликни хотим қилган тулки! Бу ҳали ҳаммаси эмас, иккимиз бойлоғични олиш учун олдинга ташланганимизда фон Бок менинг паригимни ўнг томониغا сепилган бутун упаларни артиб юборди. Шу кеча бутун зиёфатдан қуруқ қолдим.

Президент. Яна шу одам Леди Мильфордга уйланади. Саройда энг сара одамлардан бўлиб қолади!

Гофмаршал. Сиз юрагимга нашта ураётисиз. Уша уйланармиши? Уша-я? Ҳ, нега? Бу нега керак бўла қолти?

Президент. Нимага десангиз, менинг Фердинандим хоҳламади, шу одамдан бўлак харидор йўқ.

Гофмаршал. Майорни рози бўлишга мажбур қилатурган бирор қаттиқ чорани иложини қилмайсизми? Бу чора ҳар қанча хунук бўлса ҳам майли. Дунёда бўлган ҳар қандай ярамас, паст хойнона ишларга бориш керакки, лекин муттаҳам фон Бокни нари қилиш керак.

Президент. Мен бу чорани биламан. Лекин у сизга боғлиқ.

Гофмаршал. Менга боғлиқ? Бу иш ҳам-а?

Президент. Майорнинг севгилисидан билан орасини бузасиз.

Гофмаршал. Орасини бузасиз?! Нечун? Мен буни қандай қиламан?

Президент. Агар бир майорнинг кўнглида қизга нисбатан гумон туғдиролсак, ҳамма ишни ўришлатган бўламыз.

Гофмаршал. Қиз ўғирлик қилса, дейсизми?

Президент. Эй, йўғ-эй! У бундай гапларга ишонамайди! Қиз бошқа бировга ҳам кўз сузади деган гап билан.

Гофмаршал. У бошқа биров ким бўлди?

Президент. У одам сиз бўлсангиз экан, барон!

Гофмаршал. Сиз бўлсангиз дейсизми? Мен-а? Ўзи дворянин қизими?

Президент. Бу гапнинг нима ҳожати бор? Музикачининг қизи.

Гофмаршал. Демак, фақир — тўпори бир қиз экан-да? Бу иш ярамайди-э...

Президент. Нега ярамайди? Бўлмаган гап? Бу кўркем қизга илиниб қолиши кимнинг фикрига келипти дейсиз?

Гофмаршал. Лекин сиз ўйланг-а, ахир менинг хотиним бор. Ҳаммадан ҳам саройдаги обрўйимни айтинг!

Президент. Ҳ-ҳ, бу бошқа гап, кечирасиз! Мен билмаган эканманки, сизга гап-сўз ўтадиган нуфузли одам бўлишдан кўра, шаънига сира доғ тегмаган одам бўлиш афзалроқ экан. Бас, гапни йиғиштирдик!

Гофмаршал. Оҳ, қўйсангиз-чи, барон! Мен бундай демоқчи эмас эдим.

Президент. Йўқ! Йўқ! Сиз мутлақо тўғри айта-

сиз. Ҳазимни ҳам жонимга тегди. Мен энди қўлимни ювиб қўлтиққа урдим. Фон Бокнинг бахтини тилайман — майли, у биринчи министр бўлсин. Герцогга мени бўшатиб қўйиш тўғрисида истеъфо бераман.

Гофмаршал. Мен-чи? Мен нима қиламан? Сизга айтишга осон! Ҳқиган одамсиз! Мен-чи, эй худо! Борди-ю, мени лутфи шоҳоналаридан бебахра қилиб бўшатиб қўйгудай бўлса, унда қандай кун кечираман?

Президент. Кечати маъноли сўзларингиз, ўтган йилги янги нусха модаларингиз билан кун кечираверасиз.

Гофмаршал. Ялинаман сизга, азизим, олтиним! Бу фикрларни бошингиздан чиқариб ташланг! Мен ҳам-ҳамма нарсага тайёрман.

Президент. Миллернинг қизи хат ёзса, хатда сиз билан учрашув вақти тайинланса, сиз шунга розилик берасизми?

Гофмаршал. Худо ҳаққи, тайёрман!

Президент. Сиз бу хатни майор кўрадиган бирон жойда атайин тушириб қўясизми?

Гофмаршал. Масалан, мен парадда рўмолча олиш баҳонасида билмасдан тушириб қўйган бўламан.

Президент. Майорнинг олдида, бутун ҳаракатларингиз билан қизнинг ўйнаши ролини ўйнайсизми?

Гофмаршал. Ҳали ҳам ўйнаётиман-ку! Мен у одобсизнинг пок муҳаббатимга ғараз билан қарашига йўл қўймайман.

Президент. Демак ҳамма нарса текис кетаверади... Хат шу куннинг ўзидаёқ ёзилади. Кечга яқин хат учун бу ерга келасиз. Ҳйнайдиган ролларингиз тўғрисида келишиб, маслаҳатлашиб оламиз.

Гофмаршал. Ҳн олти ерда энг муҳим ишларим бор. Шунин битиргач, келаман, шунинг учун кечирасиз. Тўхтовсиз жўнашим керак! (*Жўнамоқчи бўлар.*)

Президент (*қўнғироқ чалади*). Мен сизнинг чақонлигингизга ишонаман, маршал!

Гофмаршал. Эй, азизим, ўзингиздан ўтар гап йўқ. (*Кетади.*)

УЧИНЧИ САҲНА

Президент ва Вурм.

Вурм (*кириб*). Скрипкачи билан хотини жимгина қамоққа юборилди. Энди жанобларига хатни ўқиб берсаммикан?

Президент (*хатни ўқиб бўлиб*). Жуда соз, жуда сара, секретарь афанди! Маршал ҳам илинди. Бундай заҳар ҳар қандай соғ танни ҳам моховга ошно қила олади. Хўш, энди ҳозирнинг ўзидаёқ бутун шартларни отасига, сўнгра қизга билдириш керак.
(*Икки гарафга чиқиб кетишади.*)

ТҮРТИНЧИ САҲНА

Миллернинг уйда бир хона. Луиза, Фердинанд.

Луиза. Сенга ялинаман, шу гапларингни қўй! Еруф кунлар келишига энди ишонмайман. Буткул умидларим қамишнинг тўзғоғидай тўзидилар.

Фердинанд. Лекин менинг умидларим яна кучайди. Отам газаблангач; менинг отам бутун куч-қувватини бизга қарши солаяпти. У, мени одамгарчилиги йўқ ўғил бўлиб қолишимга мажбур қилаётир. Унга бўлган болалик қарзимни менинг учун қиммати қолмади. Бу изтироб, бу аламлар уларнинг қотиллик сирларини очиб ташлашга мени олиб кетаётир. Ўғил ўз отасини жаллод қўлига тошпиради. Энг катта хавф мана шунда. Модомики менинг муҳаббатим катта ғалаба қилиши керак экан, унинг қўрқинчли хавф-хатарларига йўлиқмай иложи борми? Луиза, қулоқ сол! Худди ишқим каби бепоен ва дадил бир фикр кўнглимни қитиқлаётир. Сен бор, Луиза, мен бор, яна муҳаббат бор. Бутун дунё шу уч нарсанинг ичида эмасмикин? Еки сенга яна тўртинчи бир нарса ҳам керакми?

Луиза. Етар, гапирма! Сўзларингдан юрагим дир-дир титрайди.

Фердинанд. Ахир бундан сўнг сўрайдиган бизнинг ҳеч қандай талабимиз бўлмади, биз нега гадоё сингари унинг хоҳишини сўраймиз? Кишига фойда эмас, зиён берадиган иш учун урунмоқнинг маъноси нима? Бу хумор кўзлар хоҳ Рейн дарёсида, хоҳ Эльбада, Болтиқ денгизида — ишқилиб қаерда бўлса ҳам чиройли акс этади. Луиза мени қаерда севса, ўша ер менинг ватаним! Ёввойи чўл, яланғоч қум саҳроларда босган изларинг менинг учун бу ватанимнинг ҳашаматли олтин кошоналаридан юксакдир! Биз обод шаҳарларни қўмсармидик? Биз қаерга борсак, ўша ерда ҳам қуёш чиқади, қуёш бўлади. Бундай гўзал томоша олдида энг юксак санъатларнинг ҳам ранги ўчади. Биз худога ибодатхонада саж-

да қилмаймиз, ҳар янги ой, тавба-истигфор кунларини бизга кўрсатар. Биз билан бирликда муқаддас юлдузлар ибодат қиладилар. Ажабо, ишқ-муҳаббат тўғрисида лаазатларга кўмилиб, гаплашмакдан чарчаймизми? Менинг Луизамнинг ипак табассуми юз йиллар учун бир дoston. Бу қуралай кўзлардан томган марварид ёшларнинг сабабини тополмасам — ёруғ жаҳон кўзимга тор бўлади.

Луиза. Сенинг севгидан бўлак вазифанг йўқми?

Фердинанд (*уни қучоқлаб*). Сенга осойишталик бериш менинг муқаддас вазифам.

Луиза (*қатъийлик билан*). Ундай бўлса, гапирма, ўз ҳоли-жонимга қўй. Менинг отам бор. Яқинда у 60 ёшга тўлади. Кўзининг оқу қораси ёлғиз қизидан бўлак ҳеч кими йўқ. Мана шу камбағал президент қийноғига мубтало бўлмасин...

Фердинанд (*тезгина унинг сўзини бўлиб*). У бизнинг орқамиздан боради. Қайтарма сўзимни, жонгинам. Мен бориб ўзимнинг қимматбаҳо буюмларимни пул қиламан, отамнинг номига заём ёздириб оламан. Қароқчининг молини таламоқ гуноҳ эмас! Ахир, у ўз бойлигини халқ қони билан йиққан эмасми? Ярим кечада арава тайёр бўлади. Биз аравага ўлтирамиз, ҳайт, деб қочамиз.

Луиза. Отанг бизнинг изимиздан қарғаб қолмай-дими? Қарғиш деган нарса ёмон бўлади. Ҳатто бош кесарларнинг қарғиши ҳам кишига тегмай қолмайди. Қарғиш худди қўрқинчли бир хаёл каби, биз қочқинларни тоғдан-тошга, денгиздан-денгизга қувади. Йўқ, жоним! Агар ёлғиз жиноятгина мени сен билан қовуштирадиган бўлса, мен у чоқда сени тарк этмоқ учун ўзимда куч топаман!

Фердинанд (*қайғули ҳолда сўзлайди*). Чинакамми?

Луиза. Тарк этмоқ! Оҳ! Нақадар даҳшатли фикр бу! Бу шу қадар даҳшатлики, ҳатто ўлмас жонларни ҳалоқ қилишга, шодлик билан ёниб турган юзларни ўчиришга қодир. Сени тарк этмоқ! Лекин ҳар ҳолда биз ўзимиз эга бўлган нарсани йўқотамиз холос. Сенинг қалбинг эса яна ўз мартабанг билан бирга қолади. Мен муқаддас ибодатхона ўғриси каби орзулар қилдим. Энди буларнинг ҳаммасидан титраб-қақшаб туриб воз кечаман.

Фердинанд (*пастки лабини тишлар, қайғули юз билан*). Воз кечасамми?

Луиза. Йўқ! Очиқ чеҳра билан менга бир қара, азизим Вальтер! Яқин кел! Мендан ўрнак ол, кел, ўлаётган мардоналигимга далда бер! Рухсат эт — безиб кетган ўғилни ўз отасига қайтариш билан шу пайтда бир қаҳрамон қиз бўлай. Фақирлар, кўнгли синиқлар дунёсининг расм-одатини бузғувчи, жамият тартибини издан чиқарувчи бундай аҳд-паймонлар ишини узиб ташлай. Мен жиноятчиман: чунки менинг кўнглим аллақандай бўлмагур ҳавас, ярамас орауларга кўмилди. Бахти қоралик эса менга берилган жазо. Шундай қалбаки ширин хаёллар билан кўнглим озгина бўшайди. Буни менга раво кўрмайсанми? *(Фердинанд талваса, ғазаб ичида скрипкани чалмоқчи бўлади. Бирдан симларини узиб ташлайди, скрипкани ерга уриб пачақлайди ва қаҳқаҳа уриб кулади)*. Вальтер! Вой худойим! Бу нима қилиқ? Ўзингни тут! Бундай вақтда ўзингни тута билишинг керак. Бу ахир ҳижрат соати... Сенда юрак бор-ку, жоним Вальтер! Мен биламан у юракни. Сенинг муҳаббатинг ҳаёт каби қизгин ва дунё каби бепоён. Бу муҳаббатни олижаноб ва ўзингга муносиб бир қизга ҳадя қилсанг эди — у қиз, энг бахтиёр хотинларга ҳам сира ҳасад қилиб қарамас эди. *(Ишидан ўзини куч билан сақлаб)*. Энди бундан кейин мен сени кўрмайин ҳам, куймайин ҳам. Майли, қўй, бу алданган мақтанчоқ қиз тўрт девор қучоғида йиғлаб-йиғлаб кўнглини бўшатсин. Унинг кўз ёшлари билан кимсанинг иши йўқ. Келажагим қоронғи, умидармонларим заволга юз тутди. Ўтмишнинг қонсиз, рангсиз тўплам гулларини гур-гур ҳидлаб қўярман. *(Қайрилиб унга титраб турган қўлларини беради)*. Хайр, Вальтер афанди!

Фердинанд *(ўзига келиб)*. Мен қочаман, Луиза! Сен кетимдан чинакамдан бормайсанми?

Луиза *(уйнинг ичкарасига бориб ўлтиради, юзини қўллари билан тўсади)*. Менинг қарзим, қолишга ва сабр этишга мажбур этади.

Фердинанд. Ёлғон айтасан! Заҳарли илон! Сен бошқа бирорта киши билан топишганга ўхшайсан.

Луиза *(руҳий ғазаб билан)*. Майли, сиз шу фикрда қолинг, зора бу қайғуларимни юмшатса...

Фердинанд. Чўғдай ёнган юракка берган жавобинг қандай совуқ! Бундай тилёғламалик билан кимнинг кўзига тупроқ сочмоқчи бўласан? Сенинг ўйнашинг бор! Эшитиб қўй, мабодо гумоним тўғри чиққундай бўлса, сенинг ҳам, ўша ўйнашингнинг ҳам аҳволи ёмон бўлади *(тез чиқар)*.

БЕШИНЧИ САҲНА

Луиза ўзи ёлғиз бир қанча вақт жим, ҳаракатсиз креслода ўлтирар, кейин турар, қўрқув ичида уёқ-буёққа олазарак қараб, олдинга бир неча қадам ташлар.

Луиза. Отам билан онам қаерда қолишди экан? Отам бир неча минутдан кейин қайтиб келмоқчи эди, ҳозир беш соат ўтиб кетди. Уларга бир бало йўлиқмадимикан? Менга нима бўлди? Юрагим нимага орзиқанти *(шу минутда Вурм киради. Саҳнанинг тўрида тўхтайди, Луиза бунни сезмайди)*. Ҳеч гап йўқ-ку. Қайнаган қонни қўрқинчли бир ўйини бўлса керак... Юрагингга бир ваҳима тушдими, кўзингга ҳар бир бурчакдан алланимарсарлар кўринаверади.

ОЛТИНЧИ САҲНА

Луиза ва секретарь Вурм.

Вурм *(яқин келиб)*. Кечингиз хайрли бўлсин!

Луиза. Тангрим — ким бу? *(Қайрилиб қарайди. Вурмни кўргач, қўрқув билан чекинади.)* Қандай қўрқинчли! Кўнглимга келган даҳшатли нарсалар бўлмай қолмайди шекилли *(нафрат билан қараб)*. Сиз балки президентни қидирарсиз?.. У киши кетиб қолди!

Вурм. Мен сизнинг олдингизга келдим.

Луиза. Мен сизнинг майдонга бормаганингизга таажжуб қиламан.

Вурм. У ёққа бориб нима қиламан?

Луиза. Ўзингиз уйланатурган қизни сазойиликдан қутқариш учун.

Вурм. Мамзел, Луиза! Мендан гумонсирашингиз ўринсиз.

Луиза *(жавоб қилишни тиламай)*. Сизга нима керак?

Вурм. Мени отангиз юборди.

Луиза *(қўрқиб)*. Отам? Отам қаерда?

Вурм. Гапнинг рости, ўзи унча хушламаган жойда.

Луиза. Худо ҳаққи! Тезроқ айтсангиз-чи! Бир балони кўнглим сезгандек... Отам қаерда?

Вурм. Агар, албатта, билишни истасангиз — зиндонда.

Луиза *(кўкка қараб)*. Тангрим, энди бу кўргулик ҳам бормиди.) Отам зиндонда? Нега? Нима учун?

Вурм. Герцог буйруғи билан.

Луиза. Герцог буйруғи?

Вурм. Герцог ўз вакили орқали ҳақорат эшитгани учун.

Луиза. Нима? Нима дейсиз? Улуғ танграм!

Вурм. Бошқаларга танбеҳ бўлгундай қаттиқ жазо беришга қарор қилди.

Луиза. Менга бу кўргулик ҳам бормиди?.. Албатта... Турган гап. Менинг кўнглимда майордан бошқа бир қанча илинжларим бор эди. Мен улардан кўз юмиб ўтолмадим. Герцогнинг ҳақорат қилиниши — эй парвардигори олам! Ишонч-умидимни барбод қилма! Фердинанд нима қилар экан?

Вурм. Ё Леди Мильфордга уйланиши керак, ёки оқпадар бўлиб меросдан маҳрум бўлиши керак.

Луиза. Қўрқинчли ихтиёр эркинлиги! Шундай бўлса ҳам, у мендан кўра бахтлироқ. Фердинанд ўз отасидан айрилмайди. Отасизликнинг ўзи катта бир кулфат. Менинг отам улуғ герцогни ҳақорат қилишда айбланади, менинг севган ёримга эса, ё Ледини олиш ёки оқпадар бўлиб меросдан айрилиш керак бўлади... Бу чинакам ғалати нарса! Учига чиққан разиллик ҳам бир камолатдир. Камолат! Йўқ, яна бир нарса етишмайди... Онам қаерда?

Вурм. Авахтада.

Луиза (*қайғули табассум*). Энди бўлди! Энди тугади. Ҳаммасидан жудо бўлибман! Мен шодликдан, кўз ёшидан, умид-армондан, ҳаммасидан-ҳаммасидан айридим. Энди менга уларнинг нима ҳам кераклиги бор? (*Мудҳиш жимлик.*) Эҳтимол сизда янги гаплардан тагин бордир. Айтаверинг, мен энди қандай гап бўлса ҳам эшита оламан.

Вурм. Нима бўлганидан ўзингиз хабардорсиз.

Луиза. Аммо нималар бўлади, билмайман-ку? (*Яна пауза. Жимлик орасида Вурмнинг бошидан оёғигача кўз юритиб чиқади.*) Бечора, жуда ҳам паст ҳунаринг бор экан! Бу ҳунар билан ҳеч қачон бахтиёр бўлмайсан. Бошқаларни бахтсиз қилиш жуда ёмон гап. Аммо бундан ҳам хунук, бундан ҳам жирканч нарса уларнинг бадбахтлигини хабар қилиб қарғадай қақиллаш, қонга буланган юракни темир қисқич орасида қандай типирчилашини келиб томоша қилиш ва бир христианнинг худога шак келтиришини эшитиб туришдир. Ўзинг асра, танграм! Агар сенинг кўз олдинда ваҳм, қўрқувдан томган ҳар бир қатра кўз ёши учун менга бир қутидан олтин берганларида ҳам, сенинг ўрнингда

бўлишни истамас эдим. Айт, тагин нималар бўлиши мумкин?

В у р м. Билмадим.

Л у и з а. Сиз билишни истамасиз! Бу ёруғликдан ҳуркиган хабар, ўз товушидан баттарроқ қўрқади, лекин мана бу башарангиздан гўристон жимлигидай қўрқинчли бир шарпа сезаётirman. Хўш, тагин нималар бўлар экан? Сиз ҳозиргина — герцог қаттиқ жазо бермоқчи — дедингиз. Сизнинг фикрингизча қаттиқ жазо нима дегани?

В у р м. Бас, мендан сўрайверманг!

Л у и з а. Қулоқ сол! Сен жаллодга шогирд тушгансан. Йўқса пухта юрак билан ўйнашмоққа бунчалик уста бўлмас эдинг... Отамнинг бошига қандай кулфатлар тушади? Сенинг қулимсираб айтган нарсангнинг ўзи — ўлим. Нега яшириб жим турасан? Гапир! Мени янчиб ташлайдиган ҳамма юкларингни устимга ағдар. Айт, отамни нима қилмоқчилар?

В у р м. Криминал тартибида суд қилинса керак.

Л у и з а. Бу қанақа сўз? Мен сизларнинг бундай қўрқинчли, лотинча сўзларингизга тушунмайман. Криминал судми, нима деганинг?

В у р м. Яққол қилиб айтганда, бу судда ё ўлади, ё қолади.

Л у и з а (*қатъий*). Раҳмат! (*Ен уйга кириб кетади.*)

В у р м (*ҳайрон*). Бу нима қилгани бўлди? Бу тентак қиз яна бир балонинг бошини қўзғамасин... Йўқ, эй!.. Бунинг кетидан чопишим керак. Бунинг ҳаёти учун мен жавобгарман... (*Луизанинг орқасидан кирмоқчи бўлади.*)

Л у и з а (*елкасига плашини ташлаб чиқар*). Кечирасиз, секретарь афанди! Мен эшикни бекитаман.

В у р м. Бундай ошиқиб қаёққа борасиз?

Л у и з а. Герцог олдига (*кетмоқчи бўлади*).

В у р м. Нима? Қаёққа? (*Қўрқиб уни ушлар.*)

Л у и з а. Герцог олдига бораман. Эшитмаяпсизми? Отамни ўлдириш ёки қолдиришга ҳукм этмоқчи бўлган герцог олдига бораман!.. Йўқ! У буни истамаса ҳам, шундай қилишга мажбур! Чунки буни бир неча бош кесарлар, жаллодлар истайдилар. Герцог улуғлиги таҳқирлангани учун қилинадиган бу судда герцог фақат ўз улуғлиги ва герцоглик имзоси билан қатнашади холос!

В у р м (*қаҳқаҳа билан*). Герцог олдига!

Л у и з а. Нима учун кулаётганингизни биламан. Лекин мен у ердан раҳм-шафқат сўраб бормоқчи эмасман, худо сақласин! Фақат нола-фарёдим билан унинг жонига тегмоқчиман, жонига! Менга айтган эдиларки, бу дунё-

даги катта одамлар ғам нима — ҳасрат нима — билмайдилар, билишни ҳам истамайдилар деб. Мен унга билдираман қайғу-ҳасратнинг нималигини! Улим талвасаси билан тасвирлаб бераман қайғу-ҳасратнинг нима эканлигини! Унга миясидан то суяқларигача ботиб кетувчи фарёдларимдан қайғу-ҳасратнинг нималигини билдираман! Гапларимдан сочлари тикка бўлганда унинг қулоғига қичқириб айтаманки: ер худолари ҳам жон берарда огизларидан кўпиклар сочиб, ғарғара қиладилар. Тонгла қиёмат кўни гадони ҳам, герцогни ҳам битта чиғириқдан ўтказадилар деб, айтаман. *(Кетмоқчи бўлади.)*

В у р м *(масхара қилиб)*. Боринг! Боринг! Бундан кўра маъқулроқ нарса ўйлаб топиш мушкул. Мен боришингизга маслаҳат бераман. Герцог сизга мурувват қилади.

Л у и з а *(бирдан тўхтаб)*. Нима дедингиз? Сиз ўзингиз маслаҳат бераётибсизми? *(Тез қайғар.)* Ҳ-м-м-м? Нима қилсам экан? Агар шу одамнинг ўзи маслаҳат бердиган бўлса, бунда бир қўрқинчли гап борга ўхшайди. Герцогнинг шафқат қилишини сиз қаёқдан биласиз?

В у р м. Чунки текинга эмас-да!

Л у и з а. Текинга эмас. Герцог ўз шафқат-мурувватини неча пулга сотади?

В у р м. Арз билан борган шундай саз бир қизнинг баҳоси бўлса керак, дейман.

Л у и з а *(ранги ўчиб ҳайронликда қолар, сўнгра титроқ товуш билан)*. Тангрим!

В у р м. Отангизни қутқариш учун лозим бўлган тўловга оғирсинмасангиз керак.

Л у и з а *(ғазаб билан уй ичида кезади)*. Хаҳ! Тўғри, асроил ўз қиличи билан сақлангандай, сизнинг бу мартабаси улуғ ҳакимларингиз ҳам ҳақиқатдан ўзларининг айбларини қалқон қилиб сақланадилар. Отажоним, сен худонинг ўзига омонатсан. Қизинг, шарманда бўлишдан кўра, сенинг йўлингга ўлишга тайёр.

В у р м. Кимсасиз бечора чол учун бу гапингиз янглик. Отангиз менга: «Менинг Луизам мени тупроққа кўмди, тупроқдан чиқарувчи ҳам Луизамнинг ўзи бўлади», деган эди. Сизнинг жавобингизни тез унга бориб айтий. *(Кетмоқчи бўлган кишидай ҳаракат қилади.)*

Л у и з а *(ошиқиб борар уни тўхтатар)*. Тўхтаг-тўхтаг! Сабр этинг! Бу шайтон, кишини жинни қиладиган ишга қандай ошиқади. Уни мен тупроққа тенг қилган эканман, тупроқдан кўтариб олувчи ҳам ўзим бўламан. Гапиринг! Маслаҳат беринг! Кўлимдан нима келади? Нима қилишим керак?

В у р м. Фақат биргина йўл бор.

Л у и з а. Қандай йўл?

В у р м. Отангиз ҳам шуни маъқул кўради...

Л у и з а. Отам ҳам, бу қандай йўл экан?

В у р м. Бу сиз учун енгил.

Л у и з а. Мен учун шармандаликдан кўра оғир нарса йўқ.

В у р м. Фақат сиз майорни бўшатиб қўйсангиз бўлгани.

Л у и з а. Унинг муҳаббатиданми? Сиз мени калака қилиясизми? Ўзингиз мажбур этган ишни яна ўз ихтиёрига солмоқчи бўласизми?

В у р м. Сиз сўзимни тушунмадингиз! Яхши қиз! Биринчи галда майорнинг ўзи сиздан қайтмоғи керак.

Л у и з а. У қайтмайди.

В у р м. Балки шундайдир. Агар бу ишдан фақат сизнинг ўзингиздан ёрдам керак бўлмаганда эди, сизга ким мурожаат қиларди, дейсиз.

Л у и з а. Мен қандай қилиб уни ўзимни ёмон кўришга мажбур эта оламан?

В у р м. Бир уриниб кўрамиз. Қани ўлтиринг-чи!

Л у и з а (*қўрқув билан*). Ниятинг нима?

В у р м. Ўлтиринг, ёзинг. Мана қалам, қоғоз, мана свёҳ!

Л у и з а (*қаттиқ ҳаяжон ичида ўлтирар*). Нима ёзаман? Кимга ёзаман?

В у р м. Отангизнинг жаллодига!

Л у и з а. Ҳа, тенги йўқ, дилозор. (*Қаламни олар.*)

В у р м (*айтар*). «Ҳурматли жаноб олийларига... (*Луиза титраб ёзар.*) Оғир уч кун бўлдики... оғир уч кун кўришганимиз йўқ».

Л у и з а (*тўхтаб қаламни қўяр*). Кимга бу хат?

В у р м. Отангизнинг жаллодига!

Л у и з а. Танграм!

В у р м. «Майордан аҳтиёт бўлингиз... У, мени, арвоҳ каби изимдан кун-тун пойлаб юради».

Л у и з а (*санчиб турар*). Бу кимса эшитмаган бир хиёнат! Хат кимга?

В у р м. Отангизнинг жаллодига!

Л у и з а (*уй бўйи юринар, қўлларини уқалар*). Йўқ! Йўқ! Йўқ! Бу ўтакетган тошбағирлик! Эй танграм, қилча гуноҳи йўқ кишига нега жазо берасан? Нега мени икки ўт ўртасида куйдирасан? Нега мени ажал билан шармандалик ўртасида гаранг қиласан? Нега бу қонхўр

иблисни менинг бошимга чиқардинг? Нима қилсангиз қилинг — мен ёзмайман!

В у р м (*шляпасини олмоқчи бўлар*). Яна ўзингиз биласиз — мамзел Луиза. Ҳамма ихтиёр сизда.

Луиза. Ихтиёр менда дейсизми? Менинг ихтиёримда? Бир бечорани аввал дўзах ўтларига ташла, орқасидан унинг ўзи шу нарсани хоҳлайдими, йўқми, яна сўраб ҳам қўй! Сен яхши биласан, табиий муҳр деган нарса юракларимизни занжирдан кўра қаттиқроқ боғлаб туради. Энди мен учун барибир! Айтинг, ёзаман. Ўйлаб ҳам ўтирмайман. Бу дўзах макрларига бардош қиламан, йўл қўяман. (*Яна ўлтиради.*)

В у р м. «Кўланка сингари кун-тун ажралмай пойлаб юради» ёздингизми?

Луиза. Давом этинг.

В у р м. «Кеча уйимизга президент келди. Шунда кўнгилчан майор менинг номусимни шундай ҳимоя қилдики, кўрсангиз кулгингиз келади».

Луиза. Жуда соз! Жуда яхши! Жуда сара! Давом этинг.

В у р м. «Мен ҳушимдан кетган бўлдим... Қаҳқаҳа уриб кулиб юбормаслик учун ҳушимдан кетган бўлдим».

Луиза. Э, тангрим!

В у р м. «Аммо тез кунда ўз башарамни билдириб ундан қутулсам...»

Луиза (*яна тўхтар, уй бўйи юринар, бошини қуйи солар, бирдан, бир нарса ахтарган кишидай юрар. Яна ўлтурар, ёза бошлар*). «Ундан қутулсам...»

В у р м. «Кўни эрта у хизматда бўлади. Хабардор бўлинг, у менинг олдидан кетганидан кейин ваъдалашган жойимизга келинг» ёздингизми? «Ваъдалашган жойимизга».

Луиза. Ҳаммасини ёздим.

В у р м. «Ваъдалашган жойга — сизни севгувчи Луизангиз олдига етиб келинг».

Луиза. Фақат адреси ёзилмай қолди.

В у р м. «Гофмаршал фон Кальб афандига».

Луиза. Эй улуғ тангрим! Бу шарманда хат менинг қалбимга қанчалик ёт бўлса, бу ном ҳам менинг қулогимга шунчалик ёт. (*Турар, хатга қимирламай узоқ жим тикилиб қолар, сўнгра Вурмга хатни берар, ғамли товуш билан сўзлар.*) Олинг, мен ўзимнинг тоза номимни, Фердинандни, бутун бахту саодатимни сизга топширдим. Мен энди бир гадоман.

В у р м. Жуда маъқул! Хафа бўлманг, яхши қиз! Мен

сизга чин кўнглимдан ачинаман. Менга қолса шундай бўлишини истармидим? Мен унча-муўча нарсани назар-писанд ҳам қилмайман. Худо ҳаққи! Тўғри айтаман. Сиз учун кўп афсус ейман.

Луиза (*унга тек, хўмрайиб қарар*). Гапирманг, бўлди! Қўрқинчли муддаонгиз бордай кўринади.

Вурм (*унинг қўлидан ўпмоқчи бўлади*). Хўш, борди-ю, бу нозик қўлчаларни орзу қилсам-чи?.. Сиз бунга нима дер эдингиз, жоним Луиза!

Луиза (*даҳшатли ғурурлик билан*). Сени биринчи никоҳ кечасидаёқ бўғиб ўлдирад эдим. Иннайкейин, кулиб-кулиб ўзимни жаллодларга тошпирар эдим. (*Кетмоқчи бўлар, яна қайтар.*) Энди ишингиз битгандир, афандим. Йўрғалаб қолсангиз ҳам бўлар...

Вурм. Яна жиндек нарсаси қолди, хоним. Сиз мен билан ибодатхонага борасиз. Бу хатни ўз ихтиёрингиз билан ёзганингизни ҳар вақт бўйнингизга олиш учун қаттиқ қасамёд қиласиз!

Луиза. Эй тангрим! Бу иблис ишларига сен ҳам ўз муҳрингни босасанми? (*Вурм уни олиб кетар.*)

ТЎРТИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Президент ўрдасида бир зал. Фердинанд фон-Вальтер, қўлида очилган хат ушлаган ҳолда кириб келар. Иккинчи эшикдан хизматкор киради.

Фердинанд. Маршал бу ерга келмадими?

Хизматкор. Президент жаноблари сизни ўз ҳузурларига чақирмоқдалар, майор афанди!

Фердинанд. Лаънат! Мен маршал бу ерга келмадими деб сўраётиман.

Хизматкор. Барон афанди юқоридалар, қарта ўйнамоқдалар.

Фердинанд. Етти дўзах номидан буюраман, маршал афанди ҳозир бу ерга келсин! (*Хизматчи чиқади.*)

ИККИНЧИ САҲНА

(*Фердинанд ўзи ёлғиз хатни ўқир, гоҳ тик қотиб қолар, гоҳ ғазабга чидамай уй ичида кезар.*)

Фердинанд. Бу ҳеч мумкин эмас!.. Мумкин эмас! Ундай илоҳий бир жисм ичида бундай шайтоний бир

қалб яширинмас... Аммо... Барибир! Агар бутун малаклар кўкдан тушиб унинг софлигига гувоҳлик берсалар ҳам,— худонинг ўзи бутун яратганлари билан бирликда бу қизнинг тозалигига кафил бўлса ҳам,— ахир бу қўл Луизанинг қўли-ку! Бу ҳақиқатда мислсиз қўрқинчли бир алдовки, одамзод боласи уни асло қўрмаган! Мен билан қочиб кетишга кўнмаслигининг сири мана бу ерда экан! Шунинг учун ҳам, эй танграм!.. Энди сенинг кўзларинг чарақлаб очилдими, Фердинанд? Энди сенга ҳамма нарса равшанми? Шунинг учун ҳам у, менинг муҳаббатимни қаҳрамонларча рад қилган, ҳатто ўзимни ҳам оз бўлмаса — шу йўлга солай деган экан... *(Уй ичида тез-тез юрар, сўнгера ўйланиб тўхтаб қолар.)* Мени шунчалик ишимдан игнамгача билиб олса-ю, ҳатто менинг қалбимдаги ҳар бир дадил ҳисга, ҳар бир алангали орзуга муносиб жавоб қила олса-ю, кўнглимнинг энг ингичка тутқич бермас, беқарор оҳанглари билан бирга шу қадар чуқур англаб олса, ҳар томчи кўз ёшимиз қурбони, бошимизни айлантирган ҳар бир ишда ҳамроҳим бўлиб, энг қўрқинчли ишқ тоғларига ҳам мен билан бирга қадам ташласа-ю... Эй танграм!.. Танграм!.. Наҳотки пировардида келиб-келиб шу гапларнинг ҳаммаси фақат муғомбирлик, фақат ҳийлакорлик бўлиб чиқса-я?! О, ёлгончиликнинг бунчалик ранго-ранг пухта йўллари бор экан, нега шу чоққача шайтон алдов билан жаннатга кирмади экан? Мен унга муҳаббатимизнинг хавф остида қолаётганини билдирганимда бу ҳийлакор қиз, жуда усталлик билан оқариб-бўзариб кетди. Отамнинг қилган таъна маломатларига кўнгли дарё ботирдай бардош қилди. Шу билан тенг буларнинг ҳаммасига ўзини айбдор ҳам қилиб кўрсатди. Бу бузуқ қиз ҳақиқат ўтига тоб беролмаган шекилли — ҳушидан ҳам кетди. Энди сен қайси юзинг, тилинг билан муҳаббат ҳақида гапира оласан? Сатанглар ҳам ҳушидан кетар эканми? Сен ўзингнинг онаси ўлмаган қиз эканлигингни нима билан исбот этасан? Бузуқлар ҳам ҳушидан кетар экан. Мени қайси аҳволга солиб қўйганини ўзи яхши билади. У менинг бутун кўнглимни билади. Мен уни биринчи марта ўпганимда уялганимдан юзим ловуллаб ёниб — қалбим кўзларимда жуда тиниқ акс этган эди. Шунда ҳам бу қизнинг юраги сира ҳам жизилламаганми? Эҳтимол ўз ҳунарининг таянғаси унинг кўнглини роса қитиқлаган бўлса керак! Мен-чи, мен уни бағримга босганимда бутун дунёни қучоқлагандай бўлардим. Унга ҳеч қандай ёмон кўз билан қарамасдим. Кўнглим, шу қизнинг дарди би-

лан доим ўртаниб ёнишдан бўлак ҳеч нарса билмас эди! Тангрим! Ўшанда ҳам унинг юраги сира жизилламаганми? Бирон нарсани ҳис қилмаганми? Балки у ўз планини ўринлатадими — фақат шуни ўйлаган бўлса керак. Улим, мени алдамоқчи бўлганларга.

УЧИНЧИ САҲНА

Гофмаршал, Фердинанд.

Маршал (*уйга чаққон келиб кирар*). Мени бир кўрсам деган экансиз, азизим...

Фердинанд (*ўз-ўзига*). Битта аблаҳнинг калласини узмоқчиман! (*Қаттиқ*). Маршал, бу хатни балки парадда чўнтақдан тушириб қўйган бўлсангиз керак, мен (*заҳарханда билан*) бахтга қарши топиб олдим.

Маршал. Сизми?

Фердинанд. Ғалати бир ҳодиса сабаб бўлди! Сиз энди бу дунё билан ҳисоб-китобингизни тугатинг!

Маршал. Сиз мени қўрқитманг, барон!

Фердинанд. Ўқинг! Ўқинг! (*Ундан узоқлашар*). Агар ошиқликка ярамасам, аҳтимол қўшмачиликка яраб қоларман. (*Маршал хатни ўқир экан, Фердинанд девор олдига келар: Ундан икки пистолет — тўппонча олар*.)

Маршал (*хатни столга ташлар ва қочмоқ истар*). Вой лаънати-ей!!

Фердинанд. (*Қўлидан маҳкам тугар ва тўхтагар*). Сабр этинг, қимматли маршал! Хатдаги хабар жуда ёқиб кетган бўлса керак. Буни топиб келтирганим учун сиздан бирор мукофот оларман деб ўйлайман (*унга тўппонча кўрсатар*).

Маршал (*қўрқиб чекинар*). Ақлингизни йиғинг, жоним!

Фердинанд (*қаттиқ даҳшат билан*). Ақлим шунчалик жойидаки, сендай паст ҳайвонни ҳозир нариги дунёга жўнатаман. (*Унга тўппончани зўрлаб берар ва ўз дастрўмолчасини ёнидан олар*.) Олинг! Рўмолчани тугтинг! Мен буни ўша бузуқ қиздан олганман!

Маршал. Рўмолча орқали отишасизми? Эсингиз жойидами? Буни қаёқдан ўйлаб топдингиз?

Фердинанд. Сенга айтаман! Ушла, бу учидан, бўлмаса отолмай қоласан... Қўрқоқ!.. Бу қўрқоқнинг қалтирашини!.. Худога шукур қил, умрингда биринчи мартаба лоақал бошингга бирон нарса кириб қолди, қўрқоқ!

(Маршал қочар.) Қочиб овора бўлмасалар ҳам бўлади.
(Қувлаб етар, эшикни қулфлаб олар.)

Маршал. Уйнинг ичида отишасизми, барон?

Фердинанд. Сен узоқроққа боришга ҳам арзимайсан! Уқ товуши уйнинг ичида гумбирлаб чиқади, сен умрингда биринчи мартаба қаттиқ бир овоз чиқарган бўласан. Нишонингни ол!

Маршал (манглайини артиб). Сиз ўзингизнинг ҳам шундай азиз жонингизни хатарга қўясизми? Ҳали ўн гулидан бир гули очилмаган йигитсиз-ку, ахир.

Фердинанд. Нишонингни ол, дейман! Бу дунёда ортиқ қилатурган ишим қолмади.

Маршал. Лекин менинг қилатурган ишларим кўп, севикли барон!

Фердинанд. Сенинг ишинг кўпми, ҳўкиз? Қандай ишлар улар? Ўрда аҳлларига лаганбардорлик қилишми? Бир минутда етти букилиб таъзим беришми? Улуғингни неча мартаба таҳорат ушатганини ҳисобга олиб боришми? Сендай ҳайвонни у дунёга бирга олиб кетмак ўзи катта гап! Сен у ерда ғазаб ичидаги гуноҳларнинг нолафарёдларига — худди ўргатилган маймуңдай — ўйинга тушиб берасан. Икки оёғинг билан тик турасан, югуриб-югуриб хизмат қиласан. Абадий ғам-қайғуга мубтало бўлганларни саройда ўрганган ҳунаринг билан хурсанд қиласан...

Маршал. Нима десангиз — ҳўп. Нима десангиз — майли! Фақат тўппончани нари қилинг!

Фердинанд. Бу аблаҳ қандай кўрқди! Худо одамларни олтинчи куни яратган. Бу лаънати эса мана шу кун учун катта бир қора доғ. Буни худо яратган эмас, балки буни ёлғондан аллақандай китобфуруш ясаган! Шу арзимаган қовоқ каллада ҳам ўсмай боқилиб ётган бир неча мисқол мия бор. Мен шунга ачинаман, холос! Агар шундаги мия, маймуңда бўлсайди — албатта, одам бўлиб кетарди. Бунда бўлса тирноқча ақл йўқ. Луиза ҳали кўнглини шундай одамга берганми? Бу ғалати бир гап! Кечириб бўлмас бир ҳол! Бундай пастарин одам, бундай афт-ангорликлар, кишини гуноҳ қилишга тортади, балки гуноҳдан тияди.

Маршал. Худога шукур! Гапга овора бўлиб қолди!

Фердинанд. Хайр, бунга ҳам раҳм этай. Чувалчангга қилинатурган шафқатдан бу ҳам баҳра олсин. Буни бўлак бир кимса кўрса энсаси қотиб ташландиқлар, ювиндилар билан жонворларнинг ризқини берган дор ёғочдаги қарғани, тожи тахт боғида подшоҳларнинг нафсини қон-

дирган парвардигорнинг қудратига, қолаверса, орзусини олмоқ нияти билан дунёсида ҳам илон-чаёнларни яратган худонинг қудрат кучига тан бериб, ҳайрат бармоғини тишлаб қолади. (*Яна ғазаб қайнаб.*) Аммо менинг гулноримга бу ҳашарот ифлос қўлларини тегизолмас! (*Маршалнинг елкасидан тутиб уни қаттиқ силкийди.*) Йўқса, буни янчиб ташлайман! Махф этаман!

Маршал (*ўзи тўғрисида ўйланиб*). Эй худо! Мен нима қилсам бунинг қўлидан қутуламан. Бунинг чангалига тушгандан кўра юз чақирим нарида Бисетридаги жиннихонада — Парижда бўлишга рози эдим.

Фердинанд. Ҳой ифлос! Агар қизнинг номуси кетган бўлса! Ҳой аблаҳ (*ғазаб билан*), мен эътиқодимни қўйган нарса билан сен роҳат қилган бўлсанг, мен ўзимни худо деб билган бир жойда сен бор-йўқни вайрон қилган бўлсанг (*бирдан жим қолар, сўнгра ҳайратли говуш билан*). О Шиллиққурт! Менинг ғазабимга дучор бўлгандан кўра дўзахда қочиб бекинганинг минг мартаба яхшироқ. Айт, қизни нима қилдинг? Ростини айт?!

Маршал. Менга тегманг, ҳаммасини айтиб бераман!

Фердинанд (*Пистолет — тўппончани маршал кўкрагига тақаб*). О! Бошқа билан энг юксак хаёлларга берилгандан кўра бу қиз билан ўйнашмоқ жуда ширин бўлса керак? Раҳм-шафқат қилсанг ҳам у ўз ҳайвоний ҳирсининг баҳосидан наст тушмайди. Ростини айт, бўлмаса теңкисини босиб юбораман.

Маршал. Ахир ҳеч нарса бўлгани йўқ! Худо ҳаққи ҳеч нарса қилганим йўқ! Бир минут сабр этинг. Сизни алдашипти, алдашипти ахир.

Фердинанд. Ҳали сен ҳам буни юзимга солмоқчи бўласанми? Баттол! Қиз билан нималар бўлди? Ростини айт, бўлмаса, ҳозир ўлдираман!

Маршал. Вой худо-ей! Ўзингга тавба-ей! Айтиб турибман-ку ахир... Менга бир оз қулоқ беринг... Қизинг отаси... Ўз отаси...

Фердинанд (*қаттиқ*). Сенга қизини қўшиб бердими? Сен қизнинг ишини тамом қилдингми? Ростини айт, бўлмаса, ўлдираман сени!

Маршал. Ақлингиз жойида эмас, ахир қулоқ бермайсиз, мен ўзим у қизни умримда кўрган эмасман. Ҳатто танимайман ҳам. Худо урсин, мен унинг ҳақида ҳеч нарса билмайман.

Фердинанд (*чекениб*). У қизни умрингда кўрмагансан? Танимайсан? У қиз ҳақида ҳеч нарса билмай-

сан? У сени деб ҳалок бўлди-ю, сен жонингнинг борича ундан тонасанми? Йўқол кўзимдан, разил! (Уни тўппонча дастаси билан урар, уйдан суриб чиқаради.) Сендай одамга ўқ ҳам ҳайф.

ТҲРТИНЧИ САҲНА

Фердинанд (башарасида даҳшатли фикр пайдо қилган, узоқ жимликдан кейин). Ҳалок бўлди! Ҳа, бахтсиз! Сен ҳам, мен ҳам ҳалок бўлдик! Парвардигор ҳақиқага қасамёд қиламан! Агар мен ҳалок бўлсам, сен ҳам ҳалок бўласан! Эй парвардигори олам, уни мендан жудо этма! Бу қиз меники! Мен шу қизни деб ёруғ дунёдан кечаман! Мен сен яратган бор гўзалликларни баҳридан ўтаман! Фақат бу қизни меники қилиб қолдир! Эй тангрим! (Қўлларини кўтариб.) Наҳотки сонсиз-саноқсиз нарсаларни яратган бўлсангу шу биргина қизни — барча яратганларнинг орасида энг ярамас, энг паст бир жонни мендан қизгансанг? Бу қиз меники! Мен бир вақтлар унинг олдида фаришта эдим, энди иблис бўламан! (Бир нуқтага тикилиб.) Иккимиз жазони бирга тортиб, абадийликка бирга кетамиз. Кўзларимиз кўзимизга термилиб қолган бўлади. Тик бўлган тарқоқ сочларимиз ва бўғиқ инграшларимиз бир-бирига қўшилиб кетади. Ушандай вақтда ҳам мен унга яна муҳаббат тўғрисида гапирман. Унинг менга берган тантанали қасамини ёдига соламан. Эй худо! Эй тангрим! Қандай қўрқинчли, лекин бу абадий биргалик! (Тез чиқиб кетмоқчи бўлар, президент киради.)

БЕШИНЧИ САҲНА

Президент ва Фердинанд.

Фердинанд (чекиниб). О, Ота!

Президент. Яхши бўлдики — сени учратдим, ўғлим! Мен сенга ёқимли хабар келтирдим. Ултирайлик.

Фердинанд (унга узоқ тикилиб қарар). Ота! (Кучли ҳаяжон ичида унга яқин келади, қўлини тутади.) Ота!.. (Қўлини ўпади, қаршисида тиз чўкади.) Ота!

Президент. Сенга нима бўлди, ўғлим, тур! Қўлинг мунча қалтирайди, мунча иссиқ?

Фердинанд (*кучли хаяжон билан*). Менинг бе-бошлигимни кечиринг, ота! Мен энди ҳалок бўлган одамман! Мен сизнинг яхшилиқларингизга ишонадим. Мен учун сиз оталарча куйдингиз! Сизнинг кўнглингиз ҳар нарсани кўрувчи тоза кўнгил экан. Энди жуда кечикдик... Кечиринг! Кечиринг! Дуо қилинг мени, отажон!

Президент (*юмшоқ товуш билан*). Тур, ўғлим! Сен бўлмагур нарсаларни алжираяпсан!

Фердинанд. Бу Миллернинг қизи — ота... О! Одамларни сиз яхши танир экансиз. Сизнинг оталик меҳри билан газабга келганингиз шу қадар ҳақ, шу қадар самимий, шу қадар оташин эканки... Аммо эсизким, бу меҳрибонлик мени кўрқинч йўлдан қайтаролмаяпти. Бу Миллер деган қиз...

Президент. Мени қийнама, ўғлим? Мен ўз раҳм-сизлигимдан хафаман. Мен сендан узр сўрагани келдим.

Фердинанд. Мендан узр сўрагани? Сиз билиб танбеҳлар берган экансиз! Сизнинг топюракли бўлишингиз ўғлингиз учун жон куйдиришдан экан! Бу Миллер деган қиз, ота!

Президент. Жуда ҳалол, яхши қиз экан! Мен ўзимнинг шошилиб ўйламасдан қилган гуноҳларимдан пушаймонман. Мен энди уни ҳурмат қиламан.

Фердинанд (*чуқур таъсирланган ҳолда сачраб турар*). Нима? Сиз ҳам шу фикрдамисиз, ота? Ҳақиқатан бу қиз, ота, ифбат-номус деган нарсанинг ўзгинаси эмасми? Бу қизни севмаслик мумкин эмас!

Президент. Уни севмаслик жиноят — дея қол!

Фердинанд. Бу қандай кўрқинчли гап! Сиз кишининг кўнглида нима бор — дарров топасиз! Сиз унга нафрат билан қараган эдингиз! Утакетган мунофиқ экан, бу Миллер деган қиз, ота!

Президент. У, менга қиз бўлишга арзийди! Унинг яхшилиги ўзининг паст бир авлоддан эканлигини ювиб ташлайди. Гўзаллиги эса, катта бойликдир, ўғлим! Мен сенинг ишқингга йўл қўяман. Майли, рухсат бераман, сен шу қизни ол!

Фердинанд. Менга шу етмай турган эди! Хайр, ота! (*Эс-хушини йўқотган ҳолда уйдан чиқиб кетар.*)

Президент (*орқасидан*). Тўхта! Тўхта! Қаёққа қочасан?.. (*Чиқади.*)

ОЛТИНЧИ САҲНА

Ледининг саройида зиннатли бир зал. Леди билан Софи киради.

Леди. Сен қизни кўрдингми? Келадими?

Софи. Ҳозир келади! У уй ичи кийимида экан, апил-тапил кийинмоқчи бўлиб қолиб эди.

Леди. Унинг ҳақида сира гапирма менга! Жим тур! Бу бахтли қизни кўра қолсам эди деб, рашким келиб, худди жиңоятчи хотиндай дир-дир титрайман. Қани, сен чақирсанг, у нима деди?

Софи. У ҳайрон қолгандай бўлди: кўзларини катта-катта очиб менга қаради-ю, хаёлга чўмиб жим турди. Мен уни гапга солиш ниятида сўз бошламоқчи эдимки, у менга хўмрайиб туриб: «Сизнинг Ледингиз мени чақиршти, ўзим ҳам эртага ижозат олиб кирмоқчи эдим», — деди.

Леди (*ҳаяжон билан*). Ўз ҳолимга қўй, Софи! Менга раҳминг келсин! Агар у энг тўпори хотинлардан бўлса қизараман, ундан ҳайиқаман.

Софи. Лекин бундай кайфият билан кундошга кўриниш бериб бўлмайди! Сиз кимсизу, у — ким? Бундай танангизга ўйлаб кўрсангиз-чи, ахир! Ўз насл-насабингизни, мартабангизни, қўлингиздаги ҳукуматни ёрдамга чақиринг, ишга солинг! Юрак мағрур бўлса — қиёфат ҳам шунчалик кеккайиб кетади.

Леди (*паршон*). Нималар деб вайсай ётибсан, тен-так?

Софи (*аччиқ билан*). Эҳтимол сиз ҳали шу қизга кўриниш учун шунча тоза бриллиантларни тақиб овора бўлиб ўлтургандирсиз? Ҳали шу қизга кўз-кўз қилиш учун ҳашамдор куйлак кийдингизми? Шунча махрамлар, шунча қуллар чақиртиришингизнинг нима кераги бор эди? Фуқародан чиққан бир қизни ўрдангиздаги энг чиройли уйларингиздан бирида кутиб олмоқчисиз?

Леди (*титраб-қақшаб у ёқ-бу ёққа тез-тез юрар*). О... бу хотинлар бир-бировининг кучсиз-заиф томонини дарров пайқаб оладилар-а! Мен ҳали шу қадар пастлашиб кетдиммики, шу махлуқ ҳам сирларимнинг ҳаммасини пайқаб юрган бўлса...

Хизматкор (*киради*). Луиза Миллер келди.

Леди (*Софига*). Чиқ бу ердан! Чиқ! (*Бўшанг қадам ташлаган Софига дўқ қилиб.*) Сенга айтаман, чиқиб кет! (*Софи кетар, Леди залда юрар.*) Яхши! Шунча ҳовлиқиб олганим тузук иш бўлди! Ўзим ҳам шуни истаб

туриб эдим. (Хизматчига.) Айт, кирсин! (Хизматчи кетар. Леди диванга ўзини ташлар, ҳеч нарса билмаган кишидай кеккайиб ётар.)

ЕТТИНЧИ САҲНА

Луиза кирар, ёввошгина Ледидан узоқликда тўхтар, Леди орқаси билан ўгирилиб, қаршисидаги ойнадан бир қанча вақт диққат билан уни кўздан кечирар, жимликдан сўнг.

Луиза. Буйруғингизга ҳозирман!

Леди (Луизага ўгирилиб, боши билан билинар-билимас жавоб қилар, совуқ ва кибр билан сўзлар). Ҳа! Сиз шу ердасиз? Тузук... Сиз... Нима эди? Отингиз нима?

Луиза (бир оз жаҳл билан). Отамнинг оти Миллер, сиз унинг қизини чақиртиргандирсиз?

Леди. Тўғри! Тўғри! Эсимга тушди! Камбағал скрипкачининг қизи. Яқинда унинг ҳақида гап ҳам бўлган эди (ўзича). Жуда истараси иссиқ, лекин чиройли эмас! (Луизага қаттиқ.) Яқинроқ келинг, қизим! (Ичида.) Йиғлайвериб кўзлари қизариб кетгап. Бу кўзлар менга қандай ёқади! (Луизага қаттиқ товуш билан.) Яқинроқ, яқинроқ, яна ҳам! Худди мендан қўрқаётганга ўхшайсиз, қизим?

Луиза (мағрур ва қатъий). Йўқ, хоним! Мен оломоннинг гап-сўзларидан ҳам қўрқмайман!

Леди (ўзича). Бу қайсарлик ҳам ўшанинг ўзидан! Менга сизни тавсия қилган эдилар. Сиз баъзи бир нарсаларни ўрганган эмишсиз, ўзингизни ҳам яхшигина тутар экансиз: албатта, бунга ишонмай иложим йўқ... Сизнинг шундай қизгин ҳимоячингиз ёлгон гапирса, мен бутун дунё бойликларининг баҳридан кечар эдим.

Луиза. Мен учун сизга ўхшаган меҳрибонни топмоқ, дарду машаққатимни ўз устига олатурган ким бор дейсиз, хоним?!

Леди. Агар шундай одам топилса, бу машаққатни ўз устига ким учун олар эди? Сиз учунми? Еки сизга меҳрибон бўладиган хотин учунми?

Луиза. Бундай гапларга тушунишга ҳали бир оз ёшлик қиламан, хоним!

Леди. Бундай аччиқ гапиришингизга қараганда, сизни ҳийлакор деб ўйлаб бўлмайди. Отингиз Луизами? Ёшингизни билиш ҳам мумкинми?

Луиза. Ун олтига тўлиб ўн еттига қадам қўйдим.

Ле ди (*тез ўрнидан туриб*). Энди равшан! Ўн етти яшар! Севги томирларининг биринчи мартаба ура бошлаган пайти! Ҳали қўл тегизилмаган янги создан чиққан қумуш оҳанглар! Йигит киши учун бундан ширин нарса бўлмайди. Ўлтур, азизим, сен менга жуда ёқиб қолдинг! У ҳам биринчи мартаба шу қизни яхши кўрган бўлса керак. Тонг нурлари бир-бирига қўшилиб кетган бўлса бунга ажабланиб бўладими? (*Эркаланиб унинг қўлларини олар.*) Мен сенга бахт эшигини очмоқчиман, жоним! Бу олма юзларга маст-аласт бўлсанг ҳам, лекин булар тушдай тез ўтиб кетади. (*Юзига астагина шапатилар.*) Менинг хизматчим Софи эрга чиқаёттипти. Сен унинг ўрнига кирасан, ўн олти яшар! Бу узоққа чўзилатурган нарса эмас.

Луиза (*ҳурмат билан унинг қўлини ўпар*). Бундай меҳрибончилигингиз учун раҳмат, миледи. Аммо мен буни қабул қилолмайман...

Ле ди (*ғазабли говуш билан*). Бунинг нозини... Бу танноз, каттазан хотинни қаранг-а! Сизга ўхшаган паст табақа қизлар агар хўжайин топсалар ўзларини жуда бахтли санайдилар. Мўлжалингиз нима, жоним! Ёки бу бармоқлар ишга жуда ҳам нозиклик қиладими? Ёки бўялган афтингиз билан кеккайиб кетдингизми?

Луиза. Хоним, мен насл-насабим учун айбдор бўлмаганимдай, ҳусним учун ҳам айбдор эмасман.

Ле ди. Ё ҳуснимнинг охири бўлмайди деб ўйлайсанми? Бечора, кимки сенга шундай деган бўлса, — сени ҳам масхара қилипти, ўзини ҳам. Бу юзлар ҳаминша яшнаб кетавермайди. Ойнада сенга чиройлик ва асл бўлиб кўринган қизилликни бугун бўлмаса эртага биронта жазманинг бу ёққа сидириб олади. Ундан кейин нима қиламиз?

Луиза. Устига олтин қошлатилган, сира айнимас олмос сотиб олдим деган жазманнинг ҳолига ачинамиз, холос!

Ле ди (*эшитмаган бўлиб*). Сени тенгингдаги қизларнинг кўз олдида ҳаммавақт икки хил ойна туради. Биринчанакама ойна бўлса, иккинчиси жазманлар бўлади. Жазманнинг ёқимли хушомадлари, чин ойнада кўринган қўполликларни тузатиб туради. Биттаси юзидаги хунук чўтирларни кўрсатса, иккинчиси «Тўғри эмас, бу гўзаллик чуқурчалари» дейди. Жазманингиз қачон сизлардан сови са ана шундан кейин ойнада кўринган ҳақиқатга қойил қоласиз. Охири, бориб-бориб миянгиз айнинамагунча ойнадан — жазманга, жазмандан — ойнага югураверасиз... Нега мунча менга тикилиб қолдингиз-а?

Луиза. Кечирасиз, хоним! Мөн мана шу ялт-юлт ёниб турган ёкут-маржонларингизга раҳмим келяпти. Бу бечора ўз эгасининг бўлар-бўлмас нарсаларига куйкиб кулки бўлаётганини билмайди-да!

Леди (*қизариб*). Менга ҳийла ишлатма, доғули! Агар сен ўз чиройингга бино қўймасанг бундай яхши бир жойга — сарой одоби ўрганатурган, оддий урф-одатларингдан қутулатурган бир жойга киришингга дунёда ҳеч нарса тўсиқ бўлолмас эди.

Луиза. Ўзимнинг оддий номусимдан ҳам қутулган бўлармидим, хоним!

Леди. Бу қандай тутуруқсиз гап! Агар бунга биз ўзимиз йўл қўймасак, учига чиққан шарманда эркак ҳам бизни «енгил оёқ хотин» экан деб ўйлаёлмайди. Гап ҳар кимнинг ўзини тутабиллишида қолган! Ғунажин кўзини сузмаса, буқа ипини ҳам узмайди. Сиз қадамни эгри ташламасангиз бўлгани!

Луиза. Ҳар ҳолда бу гапингизга ишонмасликка рухсат этингиз, хоним! Ўз саройларида фоҳиш билан кун ўтказмаган машҳур хотинлар жуда оз. Бир бечора скрипкачининг қизидан шундай қаҳрамонликни талаб қилиб бўладимики, у, юқиб қолар демасдан ўзини вабо касали қайнаган жойга ташласин! Леди Мильфорднинг ҳам-мавақт виждон азоби билан қийналгани, шу виждон азобидан бир оз бўлса-да, қутулиш учун ҳар минутда тўрт томонга пул сочишини ким билмайди? Мен очиқ гапирман, хоним. Бирон айш-ишратга кирмоқчи бўлганингизда, менга кўзингиз тушиб қолса яхши бўладими? Ўша айш-фароғатдан қайтган чоғингизда мени кўришга тоқат қила олар эдингизми? Йўқ. Яхшиси шуки, тоғ-тошлар бизнинг орамизни айриб тураверсин, ўртамизда денгиз, дарёлар оқсин. Ўйлаб кўринг, хоним! Соатики келар, ҳушёр бўлиб, кўзингиз мошдай очилар, кўксингизда пушаймонлик илонлари ўрмалар, ўша вақтда ўз хизматкорингиз юзидаги номусли кўкракларга хос бўлган типчлик, осойишталикни кўриш, сиз учун зўр азоб бўлмай-дими? (*Чекиниб.*) Яна бир мартаба кечиринингизни сўрайман, хоним!

Леди (*қаттиқ ҳаяжон ичида юрар*). Ундан бу гапларни эшитиш менга оғир! Аммо бу гапларнинг ҳақлигини билиш — ундан баттарроқ оғир. (*Луизанинг олдига келади, кўзларига тикилиб қарайди.*) Ҳийлада мендан ошиб тушолмайсан! Сен шоҳида юрсанг, мен баргида юраман! Албатта бундай мағрур одам дилдаги гапни тилга олмайди. Бу гапларининг тагида аллақандай қизгин

манфаат ишқибозлик ётади. Мана шунинг учун ҳам менинг хизматимни қилишдан нафратланасан! Шунинг учун ҳам гапирганингда жингагинг чиқиб, куйкиб кетасан, ammo (*дўқ қилиб*) мен ҳаммасини билмай қўймайман!

Луиза (*гурур билан*). Нима ҳам дейман? Билаверинг! Ургани пўстинлик яхши дейдилар. Хор-зор бўлган бир бечора чумолини оёгингиз остида эзгилаб ўтаверинг! Мен сизнинг ўч-қасосларингиздан қўрқмайман, миледи! Оламини сув босса ҳам дор тагига келтирилган гуноҳкор хотиннинг тўпиғидан келмайди. Менинг дардуқайғуларим шунчалик кўпки, «Билиб оламан» деган нарсаларингиз, қайғуларимни кўпайтиролмайди. (*Паузадан сўнг жуда жиддий.*) Сиз мени тупроқ ичида қолган паст табақа қиз эканлигимдан қутқариб олмоқчи бўласиз. Мен бу шубҳали раҳм-шафқатнинг тагида нима гап бор, уни суриштириб ўлтурмайман! Фақат сиздан бир нарса сўрайман, хоним. Мени паст табақадан келиб чиққан қиз эканлигимдан номус қилгувчи аҳмоқ деб ўйлашга сизни нима мажбур қилди? Ўз бахтимни сизнинг қўлингиздан олиш-олмаслигимни билмай туриб, мени бахтиёр қилиш вазифасини ўз зиммангизга олишга сизга ким ҳақ берди? Мен ҳаммавақт бу дунёнинг ўйин-кулгуларидан ўзимни тортиб келганман! Мен ўз бахтимнинг гулга ўхшаб очилмаганлигидан ўкинмайман. Нега менга яна шу тўғрида гапирасиз? Сиз мақтаган бахт-саодатингиз яна ўша қайғу-кулфат, рашк ва ҳайвонликнинг ўзидан садақа сўрашнинг ўзи эмасми? Ёки сизнинг кайф-сафоларингиз ёнида қайғу-жафони ҳам бўлиши шартми? Оҳ!.. Ўз қора тақдиримга тан беришим учун кўр бўлганим яхшироқ эди! Кучоғида наҳанглар, зўр кемалар сайр этган улуғ денгизни билмаган итбалиқ бир томчи сувнинг ичида ҳам ўзини жаннат боғларида юргандай хурсанд ва бахтиёр ҳис этади. Сиз мени бахтли қилмоқчи бўласиз-ку? (*Паузадан кейин Ледининг олдига келар, уни ўз саволи билан ҳайратда қолдириб.*) Сиз ўзингиз бахтлимисиз, хоним? (*Леди ҳайронликда орқага чекинар, Луиза унинг изидан борар, қўлини олиб кўксига қўяр.*) Дилингиз ҳам, шу тилингиз каби тўғрими? Агар иккимизга қалбимиз билан тақдиримизни алмаштириш тўғри келса, мен сизнинг виждонингизга таяниб, сизни ўз онамдай билиб, гўдак боладай эркалаб, сиздан сўрасам, сиз менга шундай алмаштиришни маслаҳат берар эдингизми?

Леди (*қаттиқ талваса ичида ўзини диванга отар*). Қулоқ эшитмаган сўзлар! Чидаш мумкин эмас! Йўқ, ази-

зим! Йўқ! Сендаги бу улурлик турма нарса эмас. Мени алдама! Сенинг устозинг отанг эмас, бошқа!

Луиза (*унига кўзларига мулойим ва ўткир боқар*). Бу устоз дейман сизнинг ёдингизга гўё энди тушгагга ўхшайди, хоним! Ҳолбуки сиз менга чўрилиқ вазифасини бурунроқ тайёрлаб қўйган эдингиз-ку.

Леди (*сақраб туриб*). Бу қандай безбетлик-а! Бўлар иш бўлди! Мен уни биламан! Ҳамма гапни биламан! (*Бирдан тўхтар, кейин аста-секин даҳшатли ғазабга айланиб кетган шиддат билан*.) Қани сен бадбахт энди ҳам ўшани севиб кўр-чи! Ёки севилиб кўр-чи! Сенга айтаман! Сен уни хаёлингга олиб ёки унинг бирон фикрига кириб кўр-чи, ҳой бадбахт, мен зўравонман, бахтсиз, кўрқинчлиман. Қасамёд қиламанки, сен ҳалок бўласан!

Луиза. Агар ўзингизни севишга уни мажбур эта олсангиз, менинг тамом ўлганим шу, миледи!

Леди. Гапингни англадим. У мени севмас экан... Мен бу шарманда ишқингизнинг куллари кўкка совураман! Ўз қалбимни бўғаман, сеникени пора-пора этаман. Уртангизга тоғларни тикка қиламан, ҳандақлар қазийман... Қасос худоси Фурия сингари сизлар тушган жаннатга бориб-келиб тураман. Менинг номим жиноятчиларнинг арвоҳи сингари сизларни кўрқитиб ўпишмоққа қўймайди. Сенинг ёш, гулдай қоматинг унинг бағрида мўмиёдек қотиб қолади. Мен у билан бахтли бўлмайман. Аммо сенинг ҳам бахтли бўлмаслигинг керак, шунинг билан кўйки, шўр пешона, ўзгаларнинг роҳатини бузмоқнинг ўзи бир роҳат!

Луиза. Сиз бу роҳатдан маҳрум этилгансиз, миледи! Ўз қалбингизга бўҳтон ташламанг! Мени кўрқитиш ниятида қилган дўқларингизни юзага чиқаришга қодир эмассиз! Сизга ҳеч қандай ёмонликни раво кўрмаган, ёлғиз сиз ҳис этган нарсанигина ҳис қилган одамга азоб беришга лаёқатингиз йўқ! Лекин, хоним, ишқ ўтида шу хилда ёниб-қуйганингиз учун мен сизни яхши кўраман!

Леди (*ўзига келиб*). Мен қаердаман? Нималар дедим? Кимга гапирдим? Оҳ, Луиза! Ҳимматли, олижаноб кўнгил эгаси — Луиза! Кечир, ақлдан адашган бечораси! Сенинг бир тола сочинга ҳам тегмайман, қизгинам! Айт! Талаб қил! Мен сени бошимда кўтараман. Дўстинг, эгачинг бўламан — камбағалсан, мана сенга, ол! (*Қимматбаҳо зеб-зийнатларидан баъзиларини унга узатар*.) Мен бу бриллиантларни сотаман. Бутун кийим-бошларимни, от-уловимни сотаман. Ҳаммаси, ҳаммаси сеники бўлади. Фақат ўша йигитдан воз кеч!

Луиза (*ҳаяжон ичида чекиниб*). Бу хотин менинг ноумидлигимдан кулаётибдими? Ё ҳақиқатда бундай фикс-фасодда унинг қатнашуви йўқми? О... Мен ҳали бир қахрамонлик кўрсатсам, ўз заифлигим билан мақтансам бўлар экан! (*Бир қанча вақт ўйлаб турар, кейин Ледига яқин келар, унинг қўлидан тутиб, кўзларига узоқ ва жиддий тикилар.*) Майли, сиз олинг уни, хоним! Лахта-лахта қонга тўлган юрагимдан, дўзах ўтида қиздирилган омбурлар билан ўйиб-юлиб олинаётган ўша йигитни мен ўз ихтиёрим билан сизга бераман. Сиз балки буни билмассиз, хоним, аммо сиз икки севишганлар жаннатини вайрон қилдингиз: худо иродаси билан азалда қўшилган икки юракни бир-биридан жудо қилдингиз. Ўша йигитга сиз сингари яқин бўлган, сиз сингари уни кўкларга кўтариб мақтаган бир жонни хароб қилдингиз. Энди-чи, энди бу гаплар йўқ, хоним! Аммо янчилган капалакнинг жон талвасасида қилган дод-фиғони худонинг қулоғига етмай қолмайди. Агар тирик бир жонни унинг ўз қўлида ўлдирсалар, худо албатта бунга қараб тек турмайди. Энди, у сизники!! Энди уни ўзингизники қилиб олингиз! Унинг оғушларига ташланингиз! Уни никоҳ маросимларига бошлаб бордингиз! Аммо шуни унутмангизки, никоҳдан сўнг бир-бирингиз билан ўпишиб турган чоғда иккингизнинг орангизда ўзини ўлдирган қизнинг арвоҳи пайдо бўлади. Тангрим, ўзингга тавба... Менга бундан бошқа йўл қолмади. Сира иложим йўқ! (*Тез кетар.*)

САККИЗИНЧИ САҲНА

Леди (*якка, ҳайрон, шошқин, ўзини йўқотган ҳолда Луиза чиқиб кетган эшикдан қараб қолади, ниҳоят ўзига келиб*). Нима бу? Менга нима бўлди? Бу бадбахт нималарни деди? Тангрим, бу даҳшатли, қораловчи сўзлар қулоғимга қандай оғир ботди... «Уни ўзингизники қилиб олинг» эмиш. Кимни олай, шўрпешона, сени жон чиқарган ғарғарангни олайми? Тангрим, тангрим! Мен ҳали шунчалик тубанликка тушдимми? Мен ўзимнинг ҳамма кибру тахтларимдан бирданига ағдарилдиммики, ўлим талвасасида турган бир гадо қизнинг олижаноблигидан очкўзлик билан садақа сўрадим? «Майли, сиз олинг» эмиш! Қандай ғурурланиб гапирди у буни. О, Эмили! Сен машҳур Британия хоними деган шухратли номга шунинг учун эга бўлганмисанки, сенинг шону шавкатинг-

нинг азамат биноти, бир фақир қизнинг баланд қиммати олдида беомон вайрон бўлсин? Йўқ, шум қиз, йўқ! Ҳали гурурланишга вақт эрта! Эмилия Мильфордни уялтириш мумкин, аммо у ўзини ҳеч хўрлатмас! У йигитдан кечиб юборишга менда ҳам куч топилади. *(Киборлик билан уйғи кезар.)* Йўқол энди, заифлик! Яхши қолинг, эй кайф-сафолар, эй муҳаббатнинг олтин суратлари! Бундан сўнг менинг бутун қимматим олижаноблик бўлсин! Майли, менинг иродамни мурувватпаравар идора қилсинлар! Ёки бу ошиқ-маъшуқлар ҳалок бўлади ёки бўлмаса Леди Герцогнинг қалбини юмдалаб ўяди. *(Жим қолар. Яна ҳаяжон билан.)* Мен билан Герцог орасидаги аҳд-паймон иплари шу бугундан узилди ҳисоб! Мен юрагимдаги Фердинанд ишқини батамом емириб ташлайман! Даргоҳингга бош ураман, тангрим! Тавба-тазарру қилаётган Эмилияни ўз паноҳингга ол! О, қандай яхши! Қандай энгил тортидим. Бугун мен ботаётган қуёшдай, ўзимнинг баланд ўрнимдан виқор билан тушаман. Менинг бутун ҳашамдор давлатим, бутун кучим, қувватим — ишқим бирга ўлсин! Бу мағрур қувғинликда менинг қалбим йўл бошласин *(кескин ҳаракат билан ёзув столи ёнига борар)*. Бу севиқли йигитнинг чиройи менинг кўнглимда яна ғалаба қилмасдан туриб, бу ишларни шу тобда бир ёқлик қилишим керак! *(Ўтириб ёза бошлар.)*

ТУҲҚИЗИНЧИ САҲНА

Леди, хизматкор, Софи кейин Гофмаршал, сўнгра хизматчилар кирадилар.

Хизматкор. Гофмаршал фон Кальб қабулхонада герцогдан топшириқ келтирган.

Леди *(ёзишда давом этиб)*. Сен герцоглик қиёфасига кирган қўғирчоқ, қақшаб ёнгин! Албатта сенинг миянгни ташвишга солишнинг ўзи қизиқ! Бутун ўрда лаганбардорлари калавасини учини йўқотар, бутун мамлакат тебранар!

Хизматкор ва Софи. Гофмаршал келди, хоним!

Леди *(қайрилиб)*. Қим? Нима? Яна яхши бўлипти! Бу хилдаги одамлар дунёда фақат иво тарқатиш учунгина юрадилар. Чақиринг! *(Хизматчи чиқар.)*

Софи *(яқин келиб)*. Агар ижозат берсангиз, хоним... *(Леди қулоқ солмай ёзишда давом этади.)* Миллернинг қизи бу ердан аллақандай бўлиб чиқиб кетди...

Сиз ҳам, хоним, худди ўтдай ёниб турибсиз... Ўз-ўзингиз билан гаплашасиз. (Гофмаршал киради.) Мен кўрқаётибман! Бу ерда нима ҳодиса ўтди?

Гофмаршал. (Ледининг орқасида туриб ҳадеб таъзим қилаверади. Леди пайқамазани учун, унга яқин келиб унинг столи ёнида тўхтайди. Ледининг этак учини олиб оҳиста ўпади ва секин сўзлайди). Жаноб олийлари айтадиларки...

Леди (ёзган хатини кўздан кечириб). Албатта буни кўргандан кейин учига чиққан нонтепкилик деб ўйлайди. Мен ташландиқ, кимсасиз бир қиз эдим. У мени қашшоқликдан қутқарди. Қашшоқликдан? Бунинг авазичи? О, қандай разил бир иш! Эй, кўзбўёвчи одам! Ўз даъвоңгдан кеч! Мен умрбод шармандалигим билан сенинг ҳақингни тўлаганман.

Гофмаршал (Ледини ўзига қаратмоқ ниятида ҳар тарафдан уриниб кўради). Хоним, назаримда бир оз паришон кўринадилар... Гапни ўзим бошлаганим тузук... (жуда қаттиқ.) Жаноб олийлари сўраб юбордилар, бугун базм қурсакмикин ё комедия томоша қилсакмикин деб!

Леди (кинояли табассум билан). Икковидан биттаси, фариштам. Ҳозирча бу хатни Герцогга элтиб беринг! Овқатдан кейин ейилатурган ширинлик ўрнида бу хатни ўқисин. (Софига.) Аравани қўшсинлар! Ҳамма хизматкорларни бу ёққа чақир, Софи!

Софи (ташвиш ичида чиқар). Тавба, кўнглим алланарсаларни сезаётир. Бир бало бўлмаса гўрга эди!

Гофмаршал. Бир оз паришон кўринадилар, хоним?

Леди. Агар шундай бўлса — сўзларимда ҳақиқат яна кўпроқ бўлади. Урра, жаноби Гофмаршал! Жой бўшаб қоляпти, жой! Қўшмачиларга бахт эшиги очилмоқда! (Маршал шубҳа билан хатга кўз ташилар.) Ўқинг, ўқиб кўринг! Хатимнинг мазмуни ҳеч кимдан махфий қолмасин!

Гофмаршал. Ўқир. (Саҳнанинг бир бурчида хизматчилар йиғилар.) «Жаноб олийлари! Сизнинг томонингиздан шунчалик номаъқуллик билан бузилган аҳд-паймон, энди мени ҳам ортиқ боғлаб туролмайди. Мамлакатингизнинг саодати — муҳаббатимнинг шарти эди. Уч йилдирки алдандим. Оқибат кўзимни бойлаган боғич ечилиб тушди, бечора ожиз фуқароларнинг кўз ёшлари баробарига келган марҳаматларга нафрат билан қарайман. Бундан кейин менга ёт бўлган муҳаббатингизни эзилган

юртингизга берингиз ва халқингизга ачинишни мендан ўрсанингиз. Бир соатдан кейин сизнинг тупроғингиздан чиқиб кетган бўламан. Жон Норфольк».

Хизматчилар (*хайрон, бир-бирлари билан шивирлашарлар*). Чегарадан ташқарига?

Гофмаршал (*қўрқув билан хатни столга қўяди*). Худо сақласин, қимматли хоним! Менинг фақат биттагина бошим бор! Сизда ҳам иккита бўлмаса керак, албатта!

Леди. Ҳ-ҳ. Сен ҳали шундан ташвиш тортяпсанми? Бахтга қарши, мен шунга биламанки, сен ва сенга ўхшаган одамлар ҳам бундай хатларни топширишда ўз бошларидан айрилиб қоладилар. Менинг маслаҳатим — хатни чўзмага ўраб берасан, жаноб олийлари чўзма ичидан топиб оладилар.

Гофмаршал. Вой худо, қандай одобсизлик! Озгина андиша қилинг, миледи! Ўз бешингизни балога қўяётганингизни ўйланг ахир!

Леди (*тўпланиб турган хизматчиларга кўнгилдан сўзлар*). Яхшилар, сизлар хайрон бўлиб ишнинг пироварди нима билан тутагини ташвиш билан кутиб тура-сиз. Яқинроқ келингиз, азизларим. Менга ихлос билан, ҳалол хизмат қилдингиз! Ҳамёндан кўра кўзларимга кўпроқ қарадингиз, менга хизмат қилишдан шодландингиз, марҳаматим билан мақтандингиз. Тақдирим қандай қора экан, менинг энг оғир кунларим сизлар учун саодат кунлари эди. (*Кўзига жиқ ёш олиб.*) Дўстларим, сизларга ижозат бераман. Энди Леди Мильфорд йўқ, аммо унинг қарзларини тўлашга жон Норфольк камбағаллик қилади. Хазиначим менинг бутун бойлигимни сизларга улашсин. Бу зиннатли сарой герцогнинг ўзига қолади. Сизларни орангиздаги энг камбағал қарол ҳам ўз бекасидан бойроқ бўлиб бу ердан чиқиб кетади. (*Кўзларини сиқиб кўришар. Ҳаммасини бир-бир қизгин ўпар.*) Мен сизларни асло унутмайман, хайр энди! Абдий хайр! (*Хурсанд.*) Арава келганга ўхшайди. (*Ташқарига чиқмоқчи бўлар. Гофмаршал йўлини тўсади.*) Сен ҳали ҳам шу ердамисан? Разил одам!

Гофмаршал (*қўрқув билан хатдан кўз узмай*). Мен хатни жаноб олийларининг ўз қўлларига топшираманми?

Леди. Ҳа, топширасан! Пасткаш одам! Жаноб олийнинг ўз қўлига топширасан! Яна жаноб олийнинг қулоқларига айтгинки, мен Лореттога пиёда кетолмадим. Аравани қайтариб юбораман. Яна шунга айтгинки, ўз дилим-

ни шармандаликдан пок қилмоқ учун у ерда ёлланган оддий бир мардикор бўлиб ишлайман. (*Тез кетар, қилганлар ҳаяжон билан тарқалишар...*)

БЕШИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Музикант Миллэринг уйи, қоронғилик. Луиза уйнинг қоронғи бир бурчида бошини қўлига тираган ҳолда жим, ҳаракатсиз ўлтирар. Узоқ ва чуқур жимликдан сўнг қўлида фокус кўтарган Миллэр кирар. Ташвиш билан атрофига фокус тутар. Луизани кўрмай шляпасини столга, фокусини ерга қўяр.

Миллэр. Бу ерда ҳам кўринмайди. Бу ерда ҳам йўқ! Бутун кўчаларни қидирдим, ҳамма таниш-билишларникига кириб чиқдим, ҳар бир эшиқдан сўрадим; ҳеч ким қизимни кўрмаган! (*Жим қолар.*) Сабр эт, бахти қора, бечора ота! Эрталабгача кўз тут! Балки тўлқинлар ёлғизгина болангни қирғоққа чиқариб ташлар! Тангрим, Тангрим! Ёки ўз қизимга бино қўйганлигим сенга хуш келмадимики, менга шундай оғир жазо бердинг... Сенга мен ўпкагина қилмайман, аммо бу жазо менга жуда оғир. (*Тўла қайғу, ҳасрат ичида столга ўлтурар.*)

Луиза (*бурчакдан*). Сенинг бу ишинг тузуқ, бечора чол! Айрилиққа олдиндан ўрганиб тур!

Миллэр (*сакраб турар*). Сен шу ердამидинг, болагинам?! Шу ердამидинг! Нега ўзинг ёлғиз, қоронғида ўлтирибсан?

Луиза. Ёлғиз эмасман! Агар теварақ-атрофимни қоп-қора зулмат ўраб турса, ана ўшанда менинг ҳам энг азиз меҳмонларим йиғилишади...

Миллэр. Худо сақласин! Ёлғиз ичи қора, нияти бузуқ бойқушларгина қоронғуликни яхши кўради, фақат гуноҳкорлар ва девпариларгина ёруғликдан қочадилар...

Луиза. Одамзоднинг руҳи билан бевосита гаплашувчи охират ҳам қоронғуликдан иборат-ку, ота!

Миллэр. Болам, нималар деяпсан, Луизам?

Луиза (*турар ва олдинга чиқар*). Мен бошимдан оғир бир курашни кечирдим. Буни ўзингиз биласиз, ота! Тангрим менга қувват бахш этди, мен бу курашда йўл топдим, отажон! Биз аёлларни заиф-нотавон деб айтадилар. Бундан сўнг сиз бунга ишонманг! Биз, ўргимчак кўриб қолдикми қўрқувдан дағ-дағ титраймиз... Аммо, энг ҳайбатли қора ўлимни гўё ҳазиллашгандай ўз бағримизга босамиз! Шунга эсда тутинг, отажоним! Луизагизнинг қайфи чоғ!

Миллер. Қулоқ сол, қизим! Бу ўтиришдан кўра оҳ уриб, зор-фиғон қилсанг тузук эди, қайғумни енгиллатган бўлардинг. Сенга қарашда бу қадар қийинлик чекмас эдим.

Луиза. Мен уни қўлга тушураман! У инсофсиз газандани алдай оламан, отажон, ишқ деган нарса газабдан кўра айёр ва дадил бўлади. Буни ўша юлдузи совуқ одам тушунмаган. Калла билан ишлашга келганда улар ҳам ҳийлани жойига қўядилар. Аммо юрак ишига қолганда, улардан аҳмоқ одам йўқ... У ўз алдовини қасам билан пухталаб олмоқчи бўладими? Қасам деган нарса, отажон, тирикларни бир-бирига банд қилса ҳам, аммо ўлим қасамларни темир тугунларини ҳам ешиб ташлайди-ку? Фердинанд ўз Луизасини таниб олар! Отажон, сиз шу хатни бериб қўярсиз?

Миллер. Кимга, қизим?

Луиза. Саволингиз қизиқ! Фақат унинг тўғрисидаги биргина фикри ёдимнинг ўзи, на бу дунёга сигади, на юрагимга! Мен ундан бошқа кимга ҳам ёзардим.

Миллер (*ташвиш билан*). Менга қара, Луиза! Хатни очиб кўраман!

Луиза. Ўзингиз биласиз, отажоним! Лекин сиз бу хатдан ҳеч нарса тушунмайсиз. Ундаги ҳарфлар ўликлардек совуқ, фақат ишқ кўзлари учунгина тирик, холос!

Миллер (*ўқир*). «Фердинанд, сен алдандинг! Одам боласи билмаган макр-ҳийла юрақларимизни бир-биридан жудо қилди. Менга берилган қўрқинчли қасам тилимни боғлаб қўйди. Отанг ҳам ҳар ерга жосуслар қўйди. Лекин фақат сенда ғайрат бўлса бас, жоним!.. Мен, жосус йўқ, тилимни қасам қисмайдиган жойни биламан...» (*тўхтар ва қизининг юзига жиддий қарар*).

Луиза. Нега менга бундай тикилиб қолдингиз? Охиригача ўқинг, отажоним!

Миллер (*ўқир*). «Аммо бу қоронғи йўллардан ўтиш учун жуда мард бўлишинг керак! Бу йўлларни фақат Луизанг билан худодан бўлак ҳеч ким сенга ёритиб бермайди... Сен бутун умид, армон, орзу-ҳавасларингни қолдириб фақат биргина ишқ-муҳаббат билан келишинг керак. Сенга ўз қалбингдан бўлак ҳеч нарса керак эмас. Агар журъат қилсанг — ибодатхонанинг қўнғироғи ўн икки марта урилганда йўлга туш! Агар қўрқсанг, ўзингдаги фазилятлар рўйхатидан «мардлик» деган сўзни ўчириб ташла! Чунки қиз сени уялтирган бўлади». (*Хатни бир чеккага қўйиб, қайғу билан узоқ тикилиб турар. Охир қизига ўгирилиб қарар, паст товуш билан сўзлар*.) У жой қаерда, Луиза?

Луиза. Сиз у жойни билмайсизми? Чинакам у жойни билмайсизми, отажон? Қизиқ гап! Очиқ-ойдин кўрсатиб қўйибман. Фердинанд ўзи у жойни топади!

Миллер. Ҳим... Очиқроқ гапир!

Луиза. Мен ҳозир у ерга муносиб ном топиб кўёлмайман! Агар хунук бир от билан атаб қўйсам — кўрқманг, отажон! Бу жой... Эҳ, бу жойга нега ишқ-муҳаббат сўз тополмаган?! Ишқ-муҳаббат унга энг бир яхши ном қўя олар эди. У жой, отажон... фақат сўзимни бўлмай туринг! У жой — қабр.

Миллер. *(ағдарилгандай бўлиб столни ушлаб қолар)*. Ё тангрим!

Луиза *(унинг олдига келар ва уни ушлар)*. Бас, бўлди, отажон! Фақат сўзнинг ўзи кўрқинчли холос, кўрқманг! Бу шундай, куёв-қаллиқ чимилдигики, тонглар унинг устига ўз олтин фалакларини ёзарлар, баҳорлар ҳам ранг-баранг чечакларини сочарлар, фақат ноумид гуноҳкор одамларгина ўлимни қуп-қуруқ суяқдан иборат деб сўкадилар. Йўқ, у худди ишқ тангриси сингари яшнаб турган бир йигит, у муғомбирликни билмаган кўнгли юмшоқ, хизматга тайёр шундай улуғ бир зотки, қийналган, эзилган ҳар дайди жангга ўз қўлини узатар, абадий роҳат-фароғатнинг кошонасига, дабдабали саройларига йўл бошлар ва ўзи ғойиб бўлар.

Миллер. Нималарни ўйлаб турибсан, Луиза? Ўз жонингга ўзинг қасд қилмоқчи бўласанми?

Луиза. Бундай деманг, отажон! Мени қучоғига сиғдирилмаган жамиятдан кетмоқчиман. Бормасликни сира иложи бўлмаган жойга тез етай дейман, шу гуноҳ бўладими?

Миллер. Болажоним, ўз-ўзингни ўлдирмоқ бу энг ашаддий, кўрқинчли гуноҳ! Худо ёлғиз шу гуноҳни кечирмайди холос, чунки бунда ҳам ўлим, ҳам жиноят иккиси бирга келади.

Луиза. Тўғри, кўрқинчли! Аммо бунда дарров ўла қолмайсан киши. Ўзимни сувга ташлайману чўкиб бораётганимда кечирим сўраб парвардигорга илтижо қиламан.

Миллер. Бу ҳам ўғирланган молни пухта бир ерга яшириб қўйиб, кейин тавба қилгандай бир гап. Қизим! Қизим! Ўзингни сақла! Худонинг раҳм-шафқатига шунчалик муҳтож бўлиб турган бир вақтингда унинг газабини келтирма! Оҳ, сен ёмон йўлларга кириб қолдинг! Сен ибодат қилмай қўйдинг, худо сендан юв ўғирган.

Луиза. Севмоқ жиноятми, отажон?

Миллер. Агар сен худони севсанг, ёлғиз мана шундай севги сеңи ҳеч вақт жиноятга олиб бормајди. Қадимни оғир қайғу юклари билан букдинг, болагинам, букдинг! Балки бу оғир кулфат ҳадемай мени гўрга элтар. Сеңи кўнглиңни яна ғам-ғуссага тўлишини истамайман. Қизим, мен бу ерга кириб, ўзимдан-ўзим гапирдим. Ёлғизман деб ўйласам, сен бор экансан. Сўзларимни эшитиб олдинг, энди сендан яшириб ҳам нима қилдим. Сеңи авлиёдек кўрар эдим. Луиза, агар сеңинг кўнглиңгда ҳали ҳам отанга қилча муҳаббатинг бўлса, қулоқ бер, Луиза! Мен учун ҳамма нарсадан азизроқ эдинг! Энди сен ёлғиз ўзингнигина ҳалок қилган бўлмайсан: мен ҳам бутун борлиғимдан айрилган бўламан, уф, менинг сочларим оқармоқда! Биздай оталар учун ўз болаларимиз, ўз қизимни кўнглига жо қилинган жамаргага аста-секин муҳтожлик чоғи келмоқда, ёки сен мени алдамоччимсан, шу жамаргалар билан бирга қочмоқчимсан, Луиза?

Луиза (*қаттиқ таъсирланиб унинг қўлини ўпар*). Йўқ, отажон! Мен бу дунёда сендан катта қарздор бўлиб кетаман! Аммо у дунёда бу қарзимни ортиғи билан тўлайман.

Миллер. Кўзингни оч, яна у ерда ҳисобдан янглишиб қолма, болагинам. (*Қаттиқ ва тантана билан.*) Биз у дунёда кўриша олармикинмиз? Қара, рангинг оппоқ оқарди! Луизамнинг ўзи ҳам биладики, мен, маҳшаргоҳда уни тополмайман, негаки мен у дунёга бориш учун Луизадай ошиқаётганим йўқ! (*Луиза унинг қучоғига ўзини ташлар, Миллер шафқат билан кўкрагига босар ва ёлвориб оҳангида.*) О, қизгинам! Жоним қизим! Йиқилиб-сурилган, ким билсин, балки ҳалок бўлган қизим! Отангни юрак сўзларини эшит! Мен сеңи бу ишдан тўхтатолмайман! Қўйнингдаги пичоқни олиб қўйсам — игна билан ҳам ўзингни ўлдира оласан! Ичиб турган заҳарингни тўкиб ташласам — ўзингнинг маржонингнинг ипи билан ҳам бўғишинг мумкин. Луиза, Луиза... Қўлимдан келгани: фақат сенга насихат қилишдан бошқа чорам йўқ! Сен худо тахтига борганда гуноҳкор кўзларинг ўша ерда ҳам ўлим ўйинчоғини қидирган бир ҳолда «сеңи деб келдим, худо» деган ёлғон сўзни айтишга қандай журъат қиласан? Эси-ёдингни ўзига банд этган бу мард йигит ҳам, сен каби бир сиқим тупроқ бўлар. Худо олдига судралиб бориб ўшандай даҳшатли бир лаҳзада сеңинг гуноҳкор имонингга жиноят қилар ҳамда ўзига тополмаган илоҳий раҳм-шафқатни сенга ҳадиа

қилар! (*Қаттиқ ва тантана билан.*) Шунда нима қиламан, бадбахт! (*Бағрига қаттиқ босади, бир қанча вақт кўзларига қарар, бирдан қўлидан чиқариб юборар.*) Мен бошқа ҳеч нарса билмайман (*ўнг қўлини кўтариб*) парвардигори олам! Бу банданг учун кафил бўлолмайман. Ана энди билганингни қил! Ўз ошиғингга қурбон бўл! Бу билан инсу жинс, дев, шайтонларни қувонтирасан, фаришталарни ўзингдан қочирасан! Кел, шунча гуноҳларнинг биттаси, яхшиси, мана бу пичоқни ол-да, бу гуноҳ даҳшатли бўлса ҳам, лекин жуда осон, мана сенга пичоқ — бۇ билан ўз юрагингни кес (*қўнграб йиғлаб қочмоқчи бўлади*) ҳам ота бағрини ёр!

Луиза (*кетидан югуриб бориб*). Тўхтаг! Отажоним, тўхтаг! Ҳар қандай қаҳру ғазабдан чиқмаган қаттиқ зўрлик, баъзан оталарнинг юмшоқ сўзларидан чиқади! Мен нима қилдим? Нима қилай?

Миллер. Агар майорингнинг ўпишлари отангнинг кўз ёшларидан кўра қизгинроқ бўлса — ўла бер!

Луиза (*ғазабли ички курашдан сўнг, бир қадар қатъият билан*). Отажон! Мана қўлимдан тут! Мен ўлмайман... Тангрим! Тангрим! Мен нима қиляпман? Нима қилмоқчи бўламан? Отажон, тавба қилдим! Пешонам қурсин! Мен жиноятчи, нималар қилмоқчи бўламан? Сизнинг айтганингизча бўлсин, ота! Фердинанд... Худо ўзи билиб турибдир... Фердинанд тўғрисидаги энг охири эсдаликни мана парча-парча қиламан! (*Хатни йиртар.*)

Миллер (*қувонч билан Луизани қучоқлар*). Луизамни мана энди танидим! Менга бир қара! Энди ошиғинг йўқ, аммо, сен бахтиёр этган отанг бор. (*Гоҳ кулиб, гоҳ йиғлаб Луизани қучоқлар.*) Болам, болагинам! Шундай хурсандманки, умримнинг ҳаммаси шу бугунга арзимади. Тангрим мендай фақир-бечора бир одамга шундай фаришта бир қизни бериб қўйибдир! Луизам! Жаннатим! Э тангрим?! Севгидан унча хабарим йўқ. Аммо севгидан қайтишнинг қанчалик азоб эканини, ҳар ҳолда биламан...

Луиза. Фақат бу юртдан кетайлик, ота! Мени ўртоқларимнинг масхарасига қолдирган, яхши отимни ёмонга чиқарган бу шаҳардан тез кетайлик! Кетайлик, отажон, кетайлик! Қўлимдан кетган бахтнинг сонсиз-саноксиз излари кўзимга кўринатурган бу шаҳардан узоқларга, мумкин қадар жуда узоқларга кетайлик!

Миллер. Қаёққа десанг, шу ёққа кетамиз, қизим! Ҳар ерда ҳам ризқимизни яратамиз!.. Скрипкамни тинг-

лайтурган қулоқ ҳар ерда ҳам топилар! Майли, сен чеккан қайғу-хафаликларни музикага солай, «Отам» деб ўз севгисидан кечган, юрак-бағри пора-пора бўлган қиз тўғрисида қўшиқлар тўқир, биз шу қўшиқларни айта-айта эшикма-эшик юраемиз, шунда, қўшиқларимизга йиғлаган кишилар қўлидан олинган садақа бизга ширин тотади.

ИККИНЧИ САҲНА

Бурунгилар ва Фердинанд.

Луиза (*Фердинандга дастлаб унинг кўзи тушади, қаттиқ қичқириқ билан отасининг бўйнига ташланади*). Танграм! У келди! Мен энди тамом бўлдим!

Миллер. Қани? Ким?

Луиза (*юзини ўғирмай майорни кўрсатар ва отасига қаттиқ ёпишар*). Уша! Ушанинг ўзи! Отажон, қаранг! У мени ўлдиришга келган...

Миллер (*Фердинандни кўриб орқага чекинади*). Хўш? Сиз шу ердამидингиз, барон?

Фердинанд (*секин-секин яқинлашар, Луиза тўғрисида келиб тўхтар, синовчи кўзлари билан узоқ жим тикилиб қарар*). Раҳмат сенга, ўз тилидан тутилган — виждон, ўз айбларингга иқрор бўлишинг жуда даҳшатли, лекин мени қийноқдан қутқардинг. Салом, Миллер!

Миллер. Худо ҳаққи, сизга нима керак, барон? Бу ерга нечук келдингиз? Сабаб нима?

Фердинанд. Бир вақтлар бор эдики, менинг келишимни кутиб кунни секунд билан ҳисоблар эдингиз, шопмас соатнинг мили мени тез кўриш орзуси билан тўлган юрагингизни қон қилар эди. Келди деган хабарни кутиб юрагингизга ҳамиша қулоқ солардингиз. Бу галги келишим билан сизни нега бунчалик ҳайратда қолдирдим?

Миллер. Кетинг! Кетинг, барон! Агар сизда заррача одамгарчилик бўлса, агар сиз — ўз сўзингиз билан айтганда яхши кўраман деган қизингизни ўлдирмоқни истамасангиз бу ерда ортиқ бир минут ҳам тўхтаманг, кетинг! Сиз остонамга қадам қўйган кундан буён худо уйимдан баракани кўтарди. Илгари хушнудлик макони бўлган хонадонимга ғам-ғусса келтирддингиз! Ёки сизга бу ҳам камлик қиладими? Яккаю ягона бир қизимнинг сиз билан ошналик тутунгани орқасида қалбимга тушган қонли ярани яна ўйиб ситмоқчи, яна тирнамоқчимисиз?

Фердинанд. Тентак! Мен қизингга севинчли хабар келтирдим.

Миллер. Яна янги ноумидликлар учун янги умидворлик бўлмасин; кет, бахтсизлик элчиси! Сенинг афт-башаранг яхшиликдан хабар бермайди.

Фердинанд. Хайрият, ўйлаган мақсадимга етай деб қолдим! Бизнинг муҳаббатимизга энг қўрқинчли тўғон бўлган Леди Мильфорд ҳозир мамлакатни ташлаб чиқиб кетди. Отам мен танлаган қизни маъқул кўрди. Тақдир бизнинг пайимизга тушмоқдан тўхтади. Бахт юлдузимиз кулди. Мен ваъдамни устидан чиққали ҳам қизни никоҳ маросимига олиб боргали келдим.

Миллер. Эшитдингми, қизим? Алданган, яксон бўлган умидларингни қандай масхара қилаётганини эшитдингми? Барон, хиёнатни қилиб қўйиб, яна гап сотишни ўз ўрнига кўясиз.

Фердинанд. Сен буни ҳазил дейсанми? Худо ҳаққи, йўқ! Луизамнинг менга муҳаббати қандай ҳақ бўлса, бу сўзларим ҳам бундай ҳақ! Луиза ўз қасамида қандай турса, мен ҳам ўз сўзларимни шундай муқаддас тутаман: менга бундан кўра муқаддасроқ нарса йўқ! Сиз ҳали ҳам ишонмайсизми? Менинг чиройли рафиқам юзларида ҳали ҳам шодлик қизиллиги йўқми? Ажаб! Агар ҳақиқатга шунчали ишонч кам бўлса, демак, бу ерда, ёлғон пул сингари қўлма-қўл юраркан... Сиз сўзларимга ишонмайсизми? Ундай бўлса мана бу хатга ишонинг! *(Луизага ўзининг маршалга ёзган хатини ташлайди. Луиза хатни очар, оппоқ оқарар, ҳушидан кетар.)*

Миллер *(буни пайқамасдан майорга)*. Бу нима, барон? Мен буни англамадим.

Фердинанд *(Луизага уни яқинлаштириб)*. Аммо Луиза яхши англайди!

Миллер *(қизига ўзини ташлаб)*. Танграм!.. Луиза!

Фердинанд. Ўликдек оқарди! Мана энди қизинг менга ёқади! Сенинг ёввош, номусли қизинг, ҳеч қачон шундай чиройли бўлмаган эди. Юзига қара, ўлик юзидек. Ҳар қандай ёлғон-яшиқнинг кўз бўёвчи бўёқларини ситатурган юксак ҳақиқат қўли, фаришталарни ҳам алдаб келган қалбаки қизиллигини унинг юзидан ўчириб юборди. Унинг ҳақиқий чиройли юзи — шу! Кел, шу юзингдан бир ўпай! *(Луизага яқинламоқ истар.)*

Миллер. Қайт! Нарг тур! Ота юрагини титратма, бола! Мен қизимни сенинг эркалалашларингдан қўримаган бўлсам ҳам, аммо ҳақоратларингдан сақлай оламан.

Фердинанд. Сенга нима керак, чол? Сен билан мени ҳеч ишим йўқ. Сен бу бой берилган ўйинга ара-

лашмай қўя қол! Еки сен, мен ўйлагандан кўра ақлироқмикансан? Ё сен олтмиш ёшлик донолигинг билан ўз қизингни ишқий кирдикорига ёрдам қилиб, оппоқ сочларингни қўшмачилик касби билан булғатмадингми экан? Оҳ, агар шундай бўлмаган бўлса, эй бечора чол, жонингни жабборга топшир! Ҳали ҳам кеч эмас! Бахтли ота эдим деган ширин хаёл билан гўрда ётсанг бўлади. Яна бир минутдан сўнг — бу дўзах илонини ўзинг дўзахга иргитасан, худога ҳам, бандасига ҳам лаънат ўқийсан, у дунёга беимон кетасан. *(Луизага.)* Гапир, бадбахт қиз! Сен ёздингми бу хатни.

Миллер *(Луизани эҳтиёт қилиб)*. Худо ҳаққи, Луиза, унутма! Ўзингни тут!

Луиза. Оҳ, отажон, бу хат...

Фердинанд. Ўз эгасининг қўлига бориб тушмаптимми? Тасодиф қандай улуғ нарса! Тасодиф ҳар қандай қимматдан ва ҳар қандай ақлдан кўра каттароқ, улуғроқ иш қила оладими? Тасодиф ҳамма донишмандларнинг ақлидан устун келади, тасодиф дуч келиб, қазоси етмаса чумчуқ ҳам ўлмайди. Ажабо, нима учун никоб тортган иблисни фош қилиш керак бўлганда, тасодиф иштирок қилмас экан? Жавоб бер дейман! Бу хатни сен ёздингми?

Миллер *(Луизани бир четга тортиб ёлвориб)*. Қўрқма, маҳкам бўл, қизим! Маҳкам бўл! Маҳкам! Фақат бир «ҳа» десанг тамом, ҳамма нарса битади.

Фердинанд. Ажаб ишлар! Ота ҳам алданган. Ҳамма алданган! Бу ҳаёсиз кизга қаранг! Сўнгги ёлғонини айтишга тили ҳам лол! Парвардигорнинг ҳаққи-ҳурмати, бу хатни сен ёздингми?

Луиза *(ота билан сўзлашгандай бўлиб ғазабли ички курашлардан сўнг қатъий ва дадиллик билан)* Ҳа, мен ёдим.

Фердинанд *(қўрқувдан ўз жойида қотиб қолади)*. Луиза! Йўқ! Қасам жонимга урсинки, сен ёлғон гапирдинг! Қийноқли сўроқ вақтида гуноҳсиз киши ҳам ўзини жиноятчидан деб айтади. Мен сени жуда қийнаб сўрадим. Шундай эмасми, Луиза? Мен қаттиқ сўраганим учун сен айбни устинга олдингми... Шундай эмасми?

Луиза. Мен бор гапни айтдим.

Фердинанд. Йўқ дейман! Йўқ! Йўқ! Сен ёзган эмассан! Бу мутлақо сенинг қўлинг эмас! Луиза, ростини айт менга! Шундай бўлса ҳам бу хатни қалбаки хат деб айтиш, кишининг қалбини вайрон қилишдан қийинми? Менга ростини айт, Луиза! Йўқ, айтма! Агар «ҳа» деб қўйсанг мен хароб бўламан. Ёлғон гапир, Луиза, ёл-

фон гапир, оҳ, ёлгонларингдан бир оз қолган бўлса эди! Уни менга худди фаришталардай кулиб туриб айтар эдинг, бу билан фақат қулоқларимни, кўзларимни ишонтирар эдим, қалбимни эса, яна бояғидай разил бир суратда алдар эдинг, оҳ Луиза! Ҳақиқат шу нафас ичида дунёдан йўқ бўлар эди. Асло эгилмас тўғрилиқ эса, сарой лаганбардорлигига айланиб кетар эди. (*Қўрқувдан титраган говуш билан*) бу хатни сен ёздингми?

Луиза. Қаҳҳор эгам ҳаққи-ҳурмати — мен ёздим!

Фердинанд (*паузадан сўнг чуқур қайғули оҳанг билан*). Хотин! Хотин! Энди сен қайси юзинг билан менга қарайсан. Агар бу юзларинг жаннат роҳатларини улашганда ҳам, ҳатто дўзах ғазабларини тортаётганлар орасидан ҳам, харидор тополмас эдинг! Билармидинг, Луиза, сен менга нима дединг? Бу мумкин эмас! Бутун борлигим сен эдинг! Борлигим! Йўқ, сен буни билмайсан, бу жуда ҳам кучсиз, кўз илинмайдиган кичик бир сўз бўлса ҳам, лекин миллион йилларнинг қучоғига сиймайди! Бутун-бутун дунёлар шу сўзнинг ичида ҳаракат қилади. Бутун дунёлар шу ҳолда бу сўзни жинояткорона масҳара қилишади! Оҳ! Даҳшат бу!

Луиза. Мен сизга иқрор бўлдим, фон Вальтер афанди! Ўзимни ўзим қораладим, энди боринг! Сизни шунчалик бахтиқаро қилган бу уйдан кетинг!

Фердинанд. Яхши! Яхши! Мен тинч турибманку... Одамлари вабодан қирилиб битган ваҳимали мамлакатни ҳам тинч мамлакат деб атайдилар. Мен ҳам шундай! (*Бир оз ўйлангандан кейин.*) Луиза, яна охириги бир ўтинчим: қаттиқ иситмам бор. Бир оз ором олай, бир стакан шарбат қилиб бер! (*Луиза кетади.*)

УЧИНЧИ САҲНА

Фердинанд ва Миллер иккови бир қанча вақтгача бир-бирига чурқ этмай, ҳар қайсиси уйнинг ҳар томонида юради.

Миллер (*охир тўхтар ва майорга ғамгин боқар*). Азизим барон, агар сизга чин кўнглимдан ачинганимни айтсам, балки сизнинг қайғуларингизни бир оз бўлса-да, камайтирган бўларман?

Фердинанд. Бас қил гапни, Миллер! (*Яна бир неча қадам юриб.*) Мен ҳали қандай қилиб сенинг уйингга келиб қолганимни ҳам эслай олмайман, Миллер!.. Нима учун келган эдим?

Миллер. Нега эслай олмайсиз, майор афанди! Ахир сиз мендан най ўрганмоқчи эдингиз-ку.

Фердинанд *(тез)*. Қизингни кўриб қолдим *(бир неча секунд пауза)* сен ўз сўзингда турмадинг, ошна! Дарсларимиз хилватда бўлсин, тинч ўқиш керак деб шартлашган эдик, сен мени алдадинг, ҳам менга илон-чаёнлар сотдинг *(Миллерни ҳаяжон ичида кўриб)*. Йўқ, қўрқма, чол! *(Таъсирланиб уни қучоқлар.)* Сенда айб йўқ!

Миллер *(кўзларини артиб)*. Парвардигори олам кўриб-билиб тургандир.

Фердинанд *(яна қайғули фикрларга чўмган ҳолда юрар)*. Ажаб! Оҳ, тақдир бизни ақл етмас қизиқ ўйинларга солди, кўпинча қилдай ингичка ипларда қўрқинчли оғирликлар осилган бўлади, ширин бир мевадан ўлим заҳри тоғишни киши билармиди?.. Ҳим... Буни у билармиди? *(Тез-тез юрар, кучли, ҳаяжон ичида Миллернинг қўлидан тугар.)* Миллер, найдан берган бир неча дарсларинг учун сенга катта баҳода ҳақ тўлайман... Аммо сенга бундан ҳеч қандай фойда йўқ! Сен ҳам йўқотасан... Эҳтимол ҳамма нарсани йўқотасан... *(Ташвишли ҳолда унинг олдидан нари кетар.)* Бу лаънати най эсингга туша қолмаганда, кўп яхши бўларди.

Миллер *(ўзининг ҳаяжонини яширишга уриниб)*. Негадир шарбат кечикиб қолди. Агар рухсат берсангиз мен бориб хабар олсам...

Фердинанд. Бу шошилинич эмас, азизим Миллер! *(Ўзи ичида.)* Айниқса отага. Борма, қол! Сендан нима ҳам сўрамоқчи эдим? Ҳа! Луиза сенинг биттаю битта қизингми? Бошқа боланг йўқми?

Миллер *(таъсирланган ҳолда)*. Йўқ, барон... Бошқа талаб ҳам қилмайман. Луиза менинг бутун оталиғ юрагимни ўзиники қилиб олган... Мен буткул меҳримни шу қизга қўйганман.

Фердинанд *(чуқур таъсирланиб)*. О, яхшиси, азизим Миллер, шарбатдан бир хабар ол-чи! *(Миллер чиқади.)*

ТҲРТИНЧИ САҲНА

Фердинанд ёлғиз.

Фердинанд. Ягона бир фарзанд! Сен буни ҳис этасанми, бош кесар? Танҳо бир қиз! Эй, қотил! Эшитдингми, танҳо бир қиз! Бу чолнинг шу ёруғ дунёда скрипкаси билан шу ягона қизидан бўлак ҳеч нарсаси

йўқ... Сен шуни ҳам ўғирламоқчи бўласанми? Ўғирламоқ? Гадойнинг охирги чақасини, шуни ҳам ўғирламоқчи бўласанми? Нотавон чўлоқнинг қўлтиқтаёғини парча-парча қилиб яна ўз оёғи остига ташламоқчи бўласанми? Бу қандай гап? Мен ҳали бунга чидайтурган бағри тош одамманми? Бечора чол, қизининг юзларига қараб қувониш чоғини кутишга тоқат қилолмай, ошиқиб, уйига қайтар; кириб кўрсаки, сўнгги бирдан-бир, чексиз умиди бўлган қизи янчилган, нафаси ўчган, сўлган бир гулдай ўлиб ётади. Оҳ! У ҳам қизи олдида тўхтаб тетик турар, унинг учун дунёда ҳаёт битгандай сезилар, хираланган ўлик кўзлари кимсасиз қолган бепоён кенгликларга самарасиз сайр этар, нажот истар, худони ахтарар, ортиқ уни тополмагач, яна ноумид қайтар, тангрим, тангрим! Мен ҳам отанинг ёлғиз ўғлиман... Ёлғиз ўғли... Аммо унинг бутун бойлиги ёлғиз шу ўғилда эмас. (*Жим бўлиб.*) Лекин Миллер нима ҳам йўқотар эди? Муқаддас ишқ туйғуларини, фақат ўйинчоқ фаҳмлаган бир қиз, қандай қилиб отасини бахтиёр қила олсин? Ўз отасига ҳам заҳар солмасдан бурун бу илонни янчиб ташлашим керак. Бунинг учун мен, албатта раҳмат эшитаман.

БЕШИНЧИ САҲНА

Қайтиб келган Миллер ва Фердинанд.

Миллер. Ҳозир келтиради, барон! Бечора қизим қон йиғлаб ўтирган экан. Луиза шарбатга қўшилган кўз ёши билан чанқовингизни бостиради.

Фердинанд. Агар ёлғиз кўз ёшларининг ўзигина бўлса, яхши эди-я! Ҳа, Миллер, ҳозир музика тўғрисида гаплашиб турган эдик шекилли!!! (*Ҳамёни олар.*) Мен сендан ҳалигача қарздорман.

Миллер. Қўйинг, барон! Сиз мени ким деб ўйлайсиз? Сизда қолармиди?.. Мени койитманг, ахир худо хоҳласа — яна кўришамиз.

Фердинанд. Ким билади дейсан? Ол, балки ўлиб қоларман...

Миллер (*табассум билан*). Худога шукур, танижонингиз соғ, ёшсиз, ҳали, ўйлайманки сиз учун қўрқмасак ҳам бўлар.

Фердинанд. Аммо эшитганманки, ёш туриб ҳам ҳалок бўладилар. Алданган оталарнинг умид қўйган ўғиллари, қизлари ҳам ўлади. Улим ёшликка, қариликка қарамайди. Қарилик билан касаллик қилолмаган гапни

кўпинча тўсатдан келган офат бажариб, кетади, кўпинча тўсатдан келиб ёқадан сиқаверади, сенинг Луизангни ҳам ўлмас деб бўладими?

Миллер. Худо ўзи берган, яна ўзи билади.

Фердинанд. Гапимни эшит; мен айтаманки, уни ўлмайди деб бўлмайди; бу қиз сен учун кўз қорачиғингдан ҳам азиз, сен бунга жони-танинг билан боғлангансан. Эҳтиёт бўл, Миллер! Фақат ашаддий қиморбоазаргина бор-йўғини довкарга тикадилар. Бутун давлатини бир кемага юклаган савдогарни юраги дадил одам дейдилар. Гапимга қулоқ сол! Хушёр бўл! Сен нега пулни олмайсан?

Миллер. Бу нима, жаноблари? Бу оғир ҳамён-ку? Ўйлаб топган нарсангизни қаранг, азизим?

Фердинанд. Бу менинг қарзим, ол! *(Ҳамённи столга ташлайди, ундан олтинлар сочилиб кетади.)* Қачонгача мен бу пучак пулни кўтариб юраман.

Миллер *(ҳайрон)*. Нима? Марҳаматли танграм! Ахир кумуш эмас-ку? *(Столга яқин келар, ҳаяжон ичида қичқирар.)* Азиз-авлиёлар ҳаққи-хурмати, сизга нима бўлди, барон! Сизга нима бўлди? Бу нима қилганингиз?! Барон, паришонсиз, барон? *(Ўўлини силтаб.)* Ахир бу ерда... Ё жоду билан кўзим боғланди! Ё жонимни ол, худо! Ахир, бу олтин-ку?! Ахир олтинни нуқул ўзгинаси-ку? Йўқ, шайтон, сен бу билан мени қўлга туширолмайсан.

Фердинанд. Нима, бутун ичиб олганмисан, Миллер?

Миллер *(дағал)*. Ахир қарасангиз-чи, нуқул олтин!

Фердинанд. Ҳа, нима бўлипти?

Миллер. Ҳа, сен шайтон, мен сизга айтаман, худо ҳаққи, бир қаранг, олтин!

Фердинанд. Бу гапнинг нимаси қизиқ экан?

Миллер *(бир оз жимликдан сўнг унга яқин келади, таъсирланган ҳолда гапиреди.)* Барон афанди! Мен тўпори, ҳалол бир одамман. Ахир, худо ҳаққи, ҳозир, бу пулни ҳалол ишлаб топмоқ қийин гап! Сиз тагин мени ўғирлик, фирибгарлик йўлига тортаётган бўлманг!

Фердинанд *(таъсирланиб)*. Кўнглингни тўқ тут, азизим, Миллер! Бу пулни олишга кўпдан ҳақинг бор эди. Бунинг бадалига сенинг тоза виждонингни талаб қилишдан мени худо сақласин.

Миллер *(телба кишидай ирғиб-ирғиб)*. Демак, булар меники! Меники! Худонинг марҳамат ва инояти би-

лап булар меники бўлди! *(Эшикка томон чопади, қич-қиради.)* Хой хотин, қизим! Кел бу ёққа! Урра! *(Қайтиб.)* Одил ағам! Бирдан шунча бойлик менга қаёқдан келиб қолди? Қандай хизматимга? Бунинг эвазига нима тўлайман?

Фердинанд. Музыка дарсларининг бадалига эмас, Миллер! Сенга бу пулларни, *(чуқур талваса ичида дудуқланиб)* мен бу пулларни *(қайғу ичида жим қолиб)* қизинг тўғрисида уч ой давом этган бахтли бир туш учун тўлайман.

Миллер *(унинг қўлини қаттиқ сиқиб).* Барон афанди! Агар сиз фуқародан чиққан оддий одам бўлганингизда эди, *(тез)* қизим сизни севмаса, мен ундай қизни сўяр эдим. *(Яна столга келар, пулларга эгилиб қарар.)* Мана энди ҳамма пул менда... Сизда бўлса ҳеч нарса қолмади. Демак мен ҳозирги бутун шодликларим билан ҳам хайрлашиб қоламан шекилли? А?

Фердинанд. Бу тўғрида ташвиш тортма, дўстим! Мен бу пуллар юрмайтургон юртга кетмакчиман.

Миллер *(Миллер ҳамон олтинлардан кўзини узмай қувонч билан).* Булар ҳаммаси менда қоладими? Кетиб қолар экансиз, шунга афсусланаман, холос? Энди қаддимни ҳам кўтариб оламан. Биз энди ўзимизни кўрсатамиз... *(Шляпасини кийиб уй ичида олди-орқага юрар.)* Энди тузукроқ жойларда скрипкадан дарс бераман, подшолар чекадиган бешинчи номерли тамакидан чекаман. Театрда ҳам яхши жойда ўлтираман. *(Кетмоқчи бўлади.)*

Фердинанд. Тўхта! Жим тур, пулларни бекит! *(Таъсирли.)* Фақат шу кеча жим тур! Менга энди ортиқ дарс бермай қўя қол!

Миллер *(яна тўлиб-тошган қизғин қувонч-шодлик билан майорнинг камзулидан тугиб).* Ҳа, мани қизим, барон! *(Яна қўйиб юбориб.)* Эркаклар учун гап пулда эмас... Мен картошка есам ҳам қорним тўқ бўлади. Бу нимчани бўлса ўлгунимча кияман. Фақат тирсагидан кун кўринмаса бас. Менинг учун буларнинг аҳамияти йўқ. Аммо қизимга булар керак. Унинг кўзларига қараб кўнглидаги ҳавасларини пайқайман! Энди унда ҳамма нарса бўлади. Мана энди бу пулларнинг ҳаммаси уники, кўнглига келганини қилсин...

Фердинанд *(тез унинг сўзини бўлиб).* Жим! Жим бўл дейман!..

Миллер *(жуда ҳовлиқиб кетиб).* Французчани ҳам яхши билиб олсин, ашула-ўйинни ҳам ўргансин. Қизим газеталарда мақталиб ёзилади, амалдорларнинг қизлар-

дай зар дўши кийсин. Яна ҳалиги, ҳа — сиз уларни нима деб атар эдиларинг, тунги кийим дейилармиди? Шундай қилиб музикачининг қизи бутун теварак-агрофга дoston бўлсин!

Фердинанд (*қаттиқ ҳаяжон ичида унинг қўлидан тугар*). Етар! Бас! Худо ҳаққи, жим бўл! Фақат яна бир кун жим тургин! Бу, сенинг менга кўрсатган бирдан-бир марҳаматинг бўлади.

ОЛТИНЧИ САҲНА

Бурунчилар, Луиза шарбат билан киради.

Луиза (*майорга тарелкада стакан келтирар, кўзлари қизарган, титроқ товуш билан*). Агар камлик қилса, ширин бўлмаса, айтингиз...

Фердинанд (*стаканни олиб қўяр ва жуда тезлик билан Миллерга қараб сўзлар*). Оз бўлмаса унутай деган эканман! Сендан бир нарса сўрасам майлими, азиям Миллер! Менга кичкинагина бир хизмат қилиб бера оласанми?

Миллер. Минг хизмат бўлса қиламан...

Фердинанд. Мени овқатга кутиб турган бўлсалар керак. Бахтга қарши овқатга ҳеч тобим йўқ! Жамоат ичида бўлиш сира кўнгилга сиғмай турибди. Отам олдига бориб, мени томонимдан узр айтиб келолмайсанми?

Луиза (*қўрқув билан сўзини кесиб*). Мен бора қолай!

Миллер. Президент олдигами?

Фердинанд. Унинг ўзига эмас, бирон хизматчига айтиб қўйсанг бас! Гапимга ишонмасалар, мана соатим. Сен қайтиб келгунча мен шу ерда бўламан. Уларни жавобини ҳам ўша ерда кут.

Луиза (*ёлбориб*). Мен борсам бўлмайдимми?

Фердинанд (*кетмоқчи бўлаётган Миллерга*). Тўхта! Мана буни ҳам ол! Бугун кечқурун отамга топшириш учун, менга хат келган эди... Эҳтимол зарур хатдир, буни ҳам топшир.

Миллер. Жоним билан, барон!

Луиза (*отасини ифода қилинмас қўрқув ичида қучоқлайди*). Отажон, бу ишларнинг бутунисини — ҳаммасини ўзим эплар эдим-ку.

Миллер. Шундай тун қоронғисида, якка ўзинг-а? (*Кетади.*)

Фердинанд. Отангизга шам тутинг, Луиза! (*Қиз отасига шам тутгани кетганда Фердинанд стол ёнига кет*

лади. *Стакандаги шарбатга заҳар қўшади.*) Ҳа, у ҳам қолмайди! Тақдири азал бу ишга даҳшатли ризолигини берди. Илоҳий қасос бунни тасдиқ қилди... Фаришта ҳам ундан узоқлашади.

ЕГТИНЧИ САҲНА

Фердинанд, Луиза. Луиза қўлида шам билан аста-секин қайтар: уни стол устига қўяр, майорнинг рўпарасига келиб ерга қараб турар. Баъзан қўрқув билан ер остидан яширинча қараб қўяр. Майор столнинг нариги томонида ҳаракатсиз ҳолда сергак қараб турар. Узоқ ва чуқур жимлик.

Луиза. Мен билан музыкага машғул бўлишни истамайсизми, фон Вальтер афанди? Мен пионинога ўлтурдим. *(Пионино олдига ўлтуриб музыка қопқоғини очар, Фердинанд жавоб бермас. Пауза.)* Ҳали шахматни ҳам ўйнаб тугатганимиз йўқ... Суриштирайликми — фон Вальтер афанди? *(Яна сукут.)* Вальтер афанди, сизга ваъда қилган ҳамёни тика бошладим. Гулларини кўрмоқ истайсизми? *(Яна жимлик.)* Оҳ, қандай бахтсизман.

Фердинанд *(туришини ўзгартмай)*. Ҳақ гап.

Луиза. Сизни гапга солиб овунтиролмасам, айб менда эмас, Вальтер афанди!

Фердинанд *(нафратли кўлги билан)*. Сенда нима айб, аҳмоқона камтарлигинг билан нима иш ҳам қила олар эдинг.

Луиза. Энди иккимизга бир жойда бўлиш керак эмаслигини билган эдим. Ростини айтсам, отамни ишга буюриб юборганингиздан қўрққан эдим. Менимча, фон Вальтер афанди, ҳозирги минутлар ҳар иккимиз учун ҳам жуда оғир бўлса керак. Агар рухсат этсангиз, таниш-билишлардан биронтасини чақириб келсам...

Фердинанд. Албатта! Мен ҳам ўз танишларимдан баъзиларини айтиб келаман.

Луиза *(унга хижолатлик билан боқар)*. Фон Вальтер афанди?

Фердинанд *(заҳарханда билан)*. Номусим билан онт ичаманки, шу ҳолда, бундан кўра маъқулроқ нарсани ўйлаб топиш мумкин эмас, биз бу ёқимсиз лапарларимизни завқ-шавқ билан айтамыз ва маълум лутф-карамлар ёрдами билан севгидан қасос оламиз!

Луиза. Сиз ҳазилкаш одамсиз, фон Вальтер афанди.

Фердинанд. Шундай ҳазилкашки, бутун кўча

болаларини атрофимга йиғиб олсам дейман! Йўқ! Рост айтаман, Луиза! Мен сендан ибрат оймоқчимасман. Сен менинг муаллимим бўлишинг керак! Фақат нодон одамларгина абадий ишқдан гап сотадилар. Умр бўйи фақат бир хил нарса бўлаверса ҳам жонга тегади. Ҳар гулнинг ҳиди бошқа. Тўғри, Луиза, мен бунга қўшиламан! Ишқдан-ишққа ўтайлик, лойдан чиқиб балчиқда тикилайлик, сен у ёққа — мен бу ёққа... Эҳтимол менинг йўқотган ҳаловатим, бирор фахшонадон топилиб қолар... Балки ўйинқароқлик, шўхликни тугатиб, йиқилиб-сурилган биз икки ўлик гавда яна учрашармиз... Ҳа, ҳа... Бу биз учун қутилмаган бир бахт бўлар... Шунда биз, бир-биримизни, бир онанинг эслатувчи туғишган белгиларимиздан танирмиз ва комедияларда кўрсатишича, номус уятга ҳусн бўлгандай, дунёда энг яхши ошиқлар ҳам шараф бўлмаган муҳаббатга эга бўлармиз.

Луиза. О, Фердинанд, Фердинанд! Сен ўзинг бахтсизсан... Яна бошқа бахтсизликлар истайсанми?

Фердинанд (*ғазаб билан тишларини ғижирлатиб*). Мен бахтсизманми? Ким айтди сенга буни? Сен шундай паст махлуқсанки, ҳали бундай нарсаларни фаҳмига бормаёсан! Ҳали сен бошқа бировнинг туйғуларини ҳам била оласанми? Мени бахтсиз деган сенми? Оҳ! Сенинг бу сўзларинг! Менинг гўримда тик турғизади! Мени бадбахтлик кутган экан, у бу нарсани яхши билган экан. Ўлим ва лаънатлар бўлсин сенга! Буни била туриб яна менга жиноят қилган — илон! Сенга хайрлашмоқ учун фақат шу нарсагина етмай турган эди. Ўз айбинга ичрор бўлишинг — ўлиминг! Шу минутга қадар мен, бу жиноятингни соддадилликдандир деб ўйлаган эдим, нафратим оз бўлмаса менинг қасосимдан сени қутқараёзган эди. (*Стаканни тез олар.*) Демак сен тентак эмас, аҳмоқ ҳам эмас, малъун экансан. (*Ичади.*) Шарбат сени кўнглинг каби ширин, тотиб кўр!

Луиза. Тангрим, бу суҳбатдан қўрққаним бежиз эмас экан.

Фердинанд (*амирона*). Ичиб кўр! (*Луиза истаристамас стаканни олади ва ичади. Луиза стаканни лабларига яқинлаштирган ҳамон Фердинанд орқасини ўғирар, ваҳима билан ранги ўчар. Ва уйнинг узоқ бурчагига кетар*).

Луиза. Шарбат яхши.

Фердинанд. (*Ўғирилмай тиграб*). Эсонликка!

Луиза (*Стаканни қўйиб*). Оҳ, Вальтер, қалбимни қандай қаттиқ ҳақорат қилаётганингизни билсангиз эди.

Фердинанд. Ҳим!..

Луиза. Вақт келарки, Вальтер...

Фердинанд (*яна олдинга келиб*). Вақт тўғрисида гапиришмасак ҳам бўлади.

Луиза. ...Бу кеча тўғрисида ўйлаб кўп ачинарсиз...

Фердинанд (*тез-тез юрар, тинчсизлик ҳукм су-
рар, шапшапани ечиб ташлар*). Хайр менинг амалим!

Луиза. Тангрим! Сизга нима бўлди?

Фердинанд. Иссиқ, бўғилиб бораётirman, шундай қилсам бир оз тузук бўлар...

Луиза. Ичинг-ичинг! Парбат ором беради.

Фердинанд. Албатта! Манжалақининг сахийлигини қара!.. Ундай десанг, буларнинг ҳаммаси ҳам бир қора гўр!

Луиза (*чуқур муҳаббат билан унга ташланар, уни қучоқламоқчи бўлар*.) Шу гаплар ўз Луизангиз ҳақидами, Фердинанд!

Фердинанд (*итариб*). Йўқол! Йўқол! Шу қийғос, жон олувчи қарашларинг билан бирга йўқол! Тоқатим тоқ бўлди! Ўзингнинг ярамас аблаҳлигингни ошкор эт, мараз! Менга ташлан, заҳарли илон! Кўз ўнгимда ўзингни совуқ кулча қилиб ўра! Башарангни шу чоққача, ҳатто дўзах кўрмаган жирканч бир хувуклик билан кўрсат? Менга энди фаришта бўлиб кўринма! Қоч, ортиқ фаришта бўлиб кўринма! Кеч қолдинг, мен сенинг илон бошингни янчиб ташлашим керак ёки бутун ноумидлик қурбони бўлишим керак, менга раҳминг келсин!

Луиза. Оҳ, бу иш қаерга бориб етди!

Фердинанд (*унга қиё қараб*). Бу қандай гўзал бир зот... Бунга ким ишонади? Ким ишонади? (*Унинг қўлини олар ва юрагига кўтарар*.) Мен сендан жавоб ис- тайман, тангрим! Аммо, нега сен шундай чиройли танга заҳар солиб қўйгансан? Шундай ювош илоҳий бир қиё- фатга қандай қилиб ёмонлик сиға олсин. Ақл етмайди.

Луиза. Оҳ, шундай таъналарни эшитиб тур-да, си- ра оғиз очолма!

Фердинанд. Қандай майин тор сингари нозик то- вуш... Қандай қилиб узилган торлардан, яна шундай ёқимли оҳанглар чиқади? (*Унга берилиб қарар*.) Қан- дай гўзал... қандай соз... Қандай илоҳий бир зот... Қан- дай илоҳий бир зот! Тангри ҳаққи, бутун дунё фақат шу гўзални яратиш учунгина вужудга келтирилган, наҳот- ки унинг қалбини яратишга қолганда худо шунчалик зўр бир хато қилса? Бу жирканч махлуқ дунёга бенуқ- сон келса бўлмасмиди? (*Луизадан тез четланиб*.) Ёки

худо уйинг одам эмас, фаришта бўлиб дунёга келаётганини кўриб қолиб, ўзи хатосини тузатиш учун унга шундай қора юрак солганми экан?

Луиза. Қандай ўжарлик! У худони айбласа — айблайдики, лекин ўз хатосига тан бермайди.

Фердинанд (*аччиқ кўз ёши билан қизнинг елкасида сўянар*). Яна бир карра, Луиза! Иккимиз биринчи марта ўпишган кунда, сенинг ўтли лабларингдан «Фердинанд» ва биринчи мартаба бўлиб «сен» деган сўз узилиб тушган эди. Шу пайтда кучоқларга сиғмас даражада шодликлар пайдо бўлган эди. Мангулик бизнинг ўнгимизда гўё баҳор кунлари каби яшнаб ётар, олтин умр эса, кўнглимизни ипақлар билан ясанган келинчак сингари ўзига тортар эди... Мен ана шу чоқларда бахтиёр эдим. О, Луиза! Луиза! Луиза! Нега сен шундай бевафолик қилдинг?

Луиза. Йиғланг, Вальтер, қон йиғланг! Мен сизнинг ғазабингиздан кўра ҳасратингизга дойиқ кишиман!..

Фердинанд. Янглишасан! Булар ҳасрат ёшлари эмас! Юрак яраларига малҳам бўлувчи, ўлик туйғуларни руҳлантирувчи, ўйноқи шабнам дурдоналари эмас! Булар гурбат томчилари! Булар муҳаббат билан абадий хайрлашув нолалари! (*Қўлини қўрқинчли тангана билан қизнинг бошига қўйиб*.) Бу ёшлар, сенинг кўнглинг ҳасратида оқади. Луиза! Бу ёшлар ўзининг беҳисоб шафқат-марҳаматлари билан сенга боқмаган, яратганлари орасида энг яхши, бебаҳо бир малакни кўриб, билиб туриб ҳалок қилаётган худодан ҳасрат қилиб оқади!.. Одамлар ўзининг кайфу сафосидан махрум бўларкан, бу ҳеч гап эмас. Менимча бутун борлик ўз орасида сендай одамни кун кечираётганини кўриб ҳайрон бўлади ва бундан ўрнак олиб, қора кийиниб олар. Аммо фаришталар орасида вабо касали ҳукмронлик қиларкан, менга қолса бутун дунё мотам тутиб, қора кийсин дейман.

Луиза. Сабр қосамни тўлдирманг, Вальтер! Менинг маънавий кучим оз эмас. Лекин ҳаддан ташқари қийноқларга у ҳам туриш беролмайди. Вальтер, яна бир оғиз сўз, кейин тамомила айрилишамиз. Қора тақдир қалбларимизнинг тилини чувалтириб юборди. Агар оғзимни очолсам эди, Вальтер, мен сизга шундай нарсаларни айтиб берар эдимки... Аммо, нима қилайки, бераҳм Тақдир, ишқим каби тилимни ҳам боғлаб қўйган. Сиз мен паст, бузуқ бир хотин билан гаплашгандай гаплашсангиз ҳам сабр қилишдан ўзга чорам йўқ!

Фердинанд. Сен ўзингни соғлом сезаётгирсанми, Луиза?

Луиза. Бу савол нега керак?

Фердинанд. Бу дунёдан ёлгончи бўлиб ўтишингга ачинаман.

Луиза. Вальтер, ёлвораман сизга!

Фердинанд. Йўқ! Йўқ! Бу қасос ҳаддан ортиқ даҳшатли! Худо сақласин... Мен буни у дунёга қолдиролмайман. Луизам! Сен маршални севар эдингми? Билиб қўй, бу уйдан остона ҳатлаб чиқолмайсан.

Луиза. Майли, нимани истасангиз шуни сўранг. Мен энди, сира жавоб бермайман. *(Ўлтиради.)*

Фердинанд *(жиддий)*. Имонинг қайғусини чексанг-чи, Луиза! Сен маршални севармидинг? Сен бу уйдан чиқолмайсан!

Луиза. Ҳеч қандай жавоб бермайман!

Фердинанд *(қўрқинчли бир ҳаяжон ичида қиз олдига тиз чўқар)*. Луиза? Сен маршални севармидинг? Бу шам ёниб бўлгунча, сен улуғ тангри олдида жавобга ҳозир бўласан!

Луиза *(қўрқиб сачраб турар)*. Тангрим! Нима дединг? Аллақандай бўлиб кетаётибман. *(Яна стулга ўлтириб қолади.)*

Фердинанд. Мунча тез? Сиз хотин зотига сира тушуниб бўлмайди! Сизнинг нозик асабларингиз одамзодни таг-томири билан кемирувчи даҳшатли жиноятларга чидаб турган ҳолда зигирдай заҳардан қақшаб қолади.

Луиза. Заҳар! Заҳар! Тангрим!

Фердинанд. Сен келтирган шарбат ширинликни жаҳаннамдан олган бўлса керак. Сен уни ўлиш учун ичдинг!

Луиза. Ўлим! Ўлим! Марҳаматли тангрим! Шарбатда заҳар ва ўлим! Оҳ, улуғ тангрим, ёш жонимга раҳм эт!

Фердинанд. Ҳамма гап шунда. Мен ҳам худодан шуни сўрайман.

Луиза. Отам, онам-чи... Тангрим! Менинг ҳалок бўлган бечора отам!.. Шундай ёш бўлсаму наҳотки нажот бўлмаса. Мен шу ҳолда ўлиб кетаманми?

Фердинанд. Нажот йўқ! Ўлишинг керак! Аммо кўнгилни тўқ тут. Бу сафарга икковимиз биргалашиб жўнаймиз!

Луиза. Сен ҳам ичдингми, Фердинанд! Заҳар! Фер-

динанд! Захарни солган сен! Тангрим, уни кечир! Мар-
ҳаматли тангрим, уни бу гуноҳдан қутқар!

Фердинанд. Яхшиси ўз гуноҳларингни ҳисобга ол! Уйлайманки, аҳволинг анча ёмон бўлса керак.

Луиза. Фердинанд! Фердинанд! Оҳ! Энди ортиқ жим туролмайман... Улим... Улим бутун ичган қасамлардан мени қутқаради. Фердинанд! Мендай бахтсизни на ер билади, на кўк. Мен гуноҳсиз ҳолда ўлиб кетаётиман, Фердинанд!

Фердинанд (*қўрқув билан*). Нима дединг? Одатда киши бундай сафарга ўзи билан бирга ёлгонни олиб кетмас эди.

Луиза. Гапим ёлгон эмас!.. Ёлгон эмас! Мен бутун ҳаётимда бир мартаба ёлгон гапирдим, холос. Эҳ, вужудим совуқ титроққа тушди, фақат бир мартаба ёлгонладим, у ҳам бўлса... Хат ёзганимда... Гофмаршалга.

Фердинанд. Оҳ, у хат! Худога шукр! Мен яна тетикланиб кетдим...

Луиза (*зўрға гапирар. Бармоқлари жон бериш ҳаракатида*). У хат... Ўзингни дадил тут... Шу тобда энг қўрқинчли сўзларни эшитасан... Бу хатни... қўлим ёзаркан, қалбим жирканарди. У хатни айтиб туриб, менга ёздирган киши сенинг отанг! (*Фердинанд ўликдек, ҳайкалдай ҳаракатсиз туриб қолар, ниҳоят чақмоқ теккан кишидай йиқилар.*) Оҳ! Ёмон бир хато ўтди! Фердинанд! Мени мажбур қилдилар... Кечир... Сенинг Луизанг бундан кўра ўлимни ортиқ кўрар эди... Лекин... Отам... Унинг ҳалокати... Улар шундай макр ишлатдиларки...

Фердинанд (*қўрқув билан сачраб туради*). Худога шукр! Ҳали менга заҳар таъсир қилгани йўқ! (*Қиличини олар.*)

Луиза (*борган сари кучсизланиб*). Нималар қилмоқчисан, ахир отанг-ку!

Фердинанд (*ғазабли говуш билан*). Ўзи қотил, қотилнинг отаси! У ҳам биз билан бирга жўнаши керак. Худо ўзининг бутун қаҳру ғазабини бу гуноҳкор устига тўксин. (*Кетмоқчи бўлар.*)

Луиза. Пайғамбар ҳам ўлар чоғида ҳамма нарса ни кечирган... Сени ҳам, отангни ҳам, худонинг паноҳига топширдим. (*Ўлар.*)

Фердинанд (*тез қайрилиб боқар. Қизни сўнги ўлим талвасасида кўриб оғир изтироб ичида ўлик устига ўзини ташлар*). Тўхта, тўхта! Мени ташлаб кетма, фариштам! (*Қўлларини ушлаб яна тез ташлар*). Совуған, совуқ тер босган! Жони учиб кетган! (*Сачраб турар.*)

Тангрим! Раҳм эт, раҳм эт, Луиза! Беймон қотилга! Уни худога қилган сўнгги илтижоси шундай эди. Ўлган бўлса ҳам қандай яхши, қандай гўзал! Азроил раҳм этиб икки юзидаги қизилликка тегмаган. Бу юмшоқлик, юввошлик ниқоб эмас! У ўлимга туриш берди! *(Паузадан кейин)* бу қандай гап? Нечун мен ҳеч нарса ҳис этмайман? Ёки йигитлик қувватим мени қутқариб қолмоқчимми? Бехуда ташвиш! Мен бунга рози эмасман! *(Стаканни олади.)*

СЎНГГИ САҲНА

Фердинанд, президент, Вурм ва хизматчилар кирадилар, сўнгра Миллер полициячилар билан киради.
Полиция саҳнанинг ичкарасида қолади.

Президент *(қўлида хат ушлаган ҳолда)*. Ўғлим! Нима бу? Мен ишонмайман...

Фердинанд *(стаканни унинг оёғи остига отар)*. Энди ишон, қотил!

Президент *(қўрқиб чекинар, ҳамма ҳайрон, даҳшатли пауза)*. Ўғлим! Нега бундай қилдинг?

Фердинанд *(унга қарамасдан)*. Оҳ, албатта! Бу ўйинни шу хилда тамомлаш унга қўл келадими, йўқми, даставвал мансабдордан сўраш керак эди дейсан-да?! Рашик йўли билан икки юракни бир-биридан жудо қилдинг! Макр тузоғини тоза ҳам бошлаб қурган экансан. Аммо ғазабга келган ишқимиз, шу ёғоч қўғирчоқларинг каби сени чилдирмангга ўйнамаган!

Президент *(ҳаммани жинниларча кўздан кечирар)*. Наҳотки бу ерда ҳам алам билан ўртанган отага шафқат этувчи бирон кимса топилмаса?

Миллер *(саҳна орқасида)*. Қўйворинг мени! Худо ҳаққи, қўйворинг!

Фердинанд. Бу пок гуноҳсиз бир қиз, бунинг учун бошқа бир киши қасос олсин. *(Оломон ва полиция шиддат билан келаётган Миллерга эшикни очар.)*

Миллер *(даҳшат ичида)*. Болам! Болажоним! Заҳар ичди деб бақирдилар... Заҳар... Қизим! Қанисан?

Фердинанд *(Миллерни қизнинг ўлигига оlib келар ва президентни кўрсатар)*. Айб менда эмас. Ана унга қуллуқ қил!

Миллер *(қизни олдига ташланиб)*. Тангрим!

Фердинанд. Икки оғиз сўзим бор, отам! Бу сўзлар шу топда менга жуда қимматли. Менинг ҳаётим муттаҳамлар томонидан ўғирланди, сен ўғирладинг! Мен ху-

донинг қаҳридан кўрқаман. Ҳеч вақт ёмонлик қилмадим. У дунёда бошимга қандай кулфат келса, албатта, бунга сен жавобгар эмассан!.. Лекин мен, одам ўлдирдим! (*Тоғушини кўтариб.*) Аммо тонгла маҳшаргоҳда, худо олди-га борганда, бунинг учун якка ўзимни жавоб беришим-ни хоҳлайсанми? Аммо бу жиноятнинг кўрқинчли, зўр бир улушини тантина билан сенга ағдараман. Унда сен билганингни қил. (*Уни Луиза олдига олиб келар.*) Боқ, жаллод! Ўз тулкилигингни жирқанч меваларидан лаззат ол! Бу юзга сенинг номинг ёзилган. Уч олувчи фаришталар, номингни ўқиб олурлар. Унинг арвоҳи тунда каравотинг устига ёпилган чойшабни очсин-да, ўз қўлларини сенга узатсин! Унинг арвоҳи, сен ўлаётган чоғингда бошингга келиб турсин-да, қалимага тилинг келмасин! Бу арвоҳ маҳшар куни мазоринг ичида бўлсин, сендан сўроқ бошлаганда худо олдида ҳозир турсин. (*Ҳушидан кетар, хизматчилар ушларлар.*)

Президент (*қўлини осмонга кўтариб*). Э, яратган эгам. Бу ёш жонларни мёндан эмас, ана ундан талаб қил! (*У Вурми кўрсатар.*)

Вурм (*чўчиб*). Мёндан?

Президент. Ҳа, сендан, малъун! Сендан, лаънати!.. Сен... Сен менга иблисона маслаҳат бердинг... Энди жавобни ҳам ўзинг берасан. Мёнда ҳеч гуноҳ йўқ!

Вурм. Мен! (*Заҳарханда билан.*) Ажаб! Ажаб! Энди билдим! Лаънати одамларнинг раҳмати шундай бўлар экан, миясиз қонхўр! У менинг ўғлим эдимми? Ёки мен сенга хўжайин эдимми? Мен жавобгарми? Ҳа, сен кўрсатган томошалар олдида томирларимдаги қон тўхтаб қолади. Майли, булар ҳаммаси менга тўнкарилсин. Мен нобуд бўлай, лекин сен ҳам соғ қолмайсан. Одамлар! Дод денглар! Уйғотинг! Чақиринг, полиция, мени боғлангиз! Мени бу ердан олиб кетингиз! Мен шундай сирларни очиб ташлайки, эшитганларнинг тепа сочлари тикка бўлсин! (*Кетмоқчи бўлар.*)

Президент (*Уни ушлаб*). Эси паст жинни! Наҳот шу ишни қилсанг.

Вурм (*президентнинг елкасига қарар*). Шундай қиламан, ошнам, шундай қиламан! Ҳақиқатан мен жинни бўлдим. Бунга ҳам сен сабабчисан. Мен энди жинниларча иш қиламан. Дор тагига иккимиз қўл ушлашиб бирга борамиз. Қўл ушлашиб дўзахга бирга борамиз. Сен билан бирга ҳукм бўлишимдан хурсандман. (*Уни олиб кетарлар.*)

Миллер (*Луизанинг тиззасига бош қўйиб шу чоқ-*

қача чуқур қайғу ичида ётган Миллер тез сакраб турар. Майордан олган ҳамённи унинг оёғи остига улоқтириб ташлар). Қотил, ол жирканч олтинларни! Буларга қизимни сотиб олмоқчи эдингми? (Югуриб чиқиб кетади.)

Фердинанд (дармонсизланиб бораётган товуш билан). Орқасидан чопинглар!.. Уни қайғу адо қилган... Бу пулларни унинг учун сақлаб қўйингиз. Унга менинг даҳшатли марҳаматим — шу бўлади... Луиза!.. Луиза... Изингдан етдим... Хайр... Ердам этинг!.. Шу пок қиз билан бир қаторда ўлай...

Президент (эс-хушини йиғиб). Ўғлим! Фердинанд! Қайғу ўлдирган отангга бир қиё боқмайсанми? (Майорни Луиза ёнига ётқизадилар.)

Фердинанд. Сўнги боқшим худованди оламга!

Президент (чуқур қайғу билан ўғли олдида тиз чўкар). Ҳам ўғилдан жудо бўлдим, ҳам худонинг газабига гирифтор бўлдим. Лоақал овунтириш учун менга бир боқмасанг? (Фердинанд ҳолсизланган қўлини унга узатар, тезгина ўрнидан туриб.) У мени кечирди! (Атрофдагиларга.) Энди мен сизнинг ҳукмингиздаман! (Чиқар. Полиция унинг кетидан борар.)